శ్రీరస్తు.

ఆంధ్రనిఘంటుత్రయము

సటీకము.

అకారాదిశబ్దానుక్రమణికాసహితము.

ఆంధ్రనామసంగ్రహము, ఆంధ్రనామశేషము,

సాంబనిఘంటువు.

తంజనగరము తేవప్పెరుమాళ్లయ్యగారిచేఁ

బరిశోధితము.

మద్రాస్

వేమూరు వేంకటకృష్ణమసెట్టి & సన్సుచేఁ

ప్రకటితము.

1916.

 [Price-12 As.

PRINTED BY HADDON & CO., MADRAS.

III

ప్రస్తావన.

భాషావ్యుత్పత్తికి మిక్కిలి యావశ్యకము లగునిఘంటువులు తెనుఁగునకుఁ బెక్కులు గానంబడుచున్నవి. అందుఁగొన్ని యకారాదిక్రమమునను దక్కినవి వర్గాదిరూపమునను విరచింపఁబడియున్నవి. మొదటివానియందుఁ దలఁచినశబ్దమును దోడనె చూచుకొనునట్టియానుకూల్యము చాలఁ గలదు గాని రెండవవానియందు నొక్కొక్కవిషయముతోడ దానిని సంబంధించినవి యెల్లను నొక్కటిగా వర్గరూపమునఁ గూర్పఁబడియుండుటయేకాక ప్రతిశబ్దము నించుమించుగాఁ బర్యాయములతోనెల్లఁ గూడియుండుటయుఁ గలదు గాన నిట్టివానివలన భాషాపరిజ్ఞానము మిక్కిలి సులభముగాను బూర్ణముగాను మఱింతత్వరితముగాను సమకూఱుచున్నది. ఇంతే కాక యిట్టి నిఘంటువులెల్ల బహుతరముగాఁ బరిమితములును బద్యాత్మకంబులునై, ధారణకు మిక్కిలి యనుకూలంబులుగా నుండుటవలనఁ గంఠపాఠముగా వల్లింపఁబడునవై, యట్లు వల్లించువారికిఁ గోరినపుడెల్లఁ బుస్తకసాహాయ్య మక్కఱలేక కొంగుముడివలె నుపయోగించుచుండును. ఇందుఁగల యాంధ్రనామసంగ్రహము, ఆంధ్రనామశేషము, సాంబనిఘంటువు ననెడి యీమూఁడునిఘంటువులు నిట్టివే. ఇదియ వీనిని సటీకముగా ముద్రించుటకు ముఖ్యకారణము.

ఆంధ్రనామసంగ్రహము రచించినకవి పైఁడిపాటి లక్ష్మణకవి. ఇతఁ డేకామ్రమంత్రి పుత్రుండు కౌండిన్యగోత్రుఁడు. ఈగ్రంథ

మును గాశీవిశ్వనాథుని కంకితముచేయుటంబట్టి శైవుఁడని తెలియుచున్నది. ఇతఁ డేకాలమువాఁడో సూటిగాఁ జెప్పుట కాధారములేదు. ఆంధ్రనామశేషమును రచించిన అడిదము సూరకవి యితనిని బేరుకొనియున్నాఁడు. అతఁడు క్రీ. వె. 1750 సం. 1780, లలో నుండినట్లు కవిచరిత్రలవలనఁ దెలియుటంబట్టి లక్ష్మణకవి యంతకుఁ బూర్వమం దుండినవాఁడని యేర్పడుచున్నది. ఇది దేవవర్గు, మానవవర్గు, స్థావరవర్గు, తిర్యగ్వర్గు, నానార్థవర్గు అని యైదుభాగములుగా విభక్తము. ఇందుఁ గొన్ని యప్రామాణికములగు శబ్దరూపాదు లందందుఁ గలవు. ఇందు, దేవవర్గున నింద్రపరమగు 'చట్టుపల్ దెగ గట్టుఁ గొట్టెడుజెట్టి' యనుపద్యమునందు 'దుగబొట్లపిరుదయైదుకనుంగవలవేల్పు' అనుసమాసములో 'పిరుద' యనుశబ్ద మొకటి కనుపట్టుచున్నది. ఇది పిఱుఁదుశబ్దము సప్తమ్యేకవచన మైనచో నప్పుడు వ్యస్తపద మగును గాఁబట్టి యాసమాసము నడుమ నుండఁదగదు. కావున నిది పిఱిఁది యని యుండవలయును. అయినను బెక్కుప్రతులందు 'పిరుద' యనియే రూపము గనఁబడుచున్నది. ఈరూపమున కుపబలముగా నాంధ్రనామశేషమున 'తొడరుం బశ్చాద్భాగము పెడ యనఁగా వెనుక యనఁగఁ బిరుద యనంగన్', అని దానిప్రతులు పెక్కింటఁ జూపట్టుచున్నది. నిఘంటుకారులు తొలుత దీని నెట్లు వ్రాసియుండిరో తెలియదు గాని యారెండు నిఘంటువులయందును నించుమించుగా వానిప్రతు లన్నింటను పిరుద యనియే రూపము కానఁబడుటచే నట్టియకారాంతశబ్దము వేఱొకటికలదేమో యనిసందియము కలుగుచున్నది కాని ప్రయోగములం దది చాలమృగ్య మగుటచే సమంజస మనుటకు సాహసము పుట్టకున్నది. కావున దానిని

పిఱిఁది యనియే దిద్దియున్నాఁడను. బూరుగుశబ్దము బూరగొమ్మునకును బూరుగుచెట్టునకును బేరుగాఁ జెప్పఁబడియున్నదికాని మొదటియర్థము 'బూరగ' యనుశబ్దమునకేకాని 'బూరుగు' నకుఁ గానిపింపదు. తాళవృక్షవాచక మగు తాఁడుశబ్దమునకు రజ్జు వనియు నర్థాంతరము చెప్పఁబడియున్నది. త్రాఁడుశబ్దమునకే యాయర్థము చూపట్టుచున్నది కాని 'తాఁడు'నకుఁ గాదు. కైదువు, నెమిలి, జమిలి అను నీమూఁడుశబ్దములును వరుసగా కైదువ, నెమలి, జమిలి యని ప్రతులయందెల్లఁ గానిపించుచున్నవి.

ఆంధ్రనామశేషము

దీనిని రచించినకవి అడిదము సూరన; బాలభాస్కరుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు నియోగి; మఱి కవి జనరంజనము, కవిసంశయవిచ్ఛేదము, ఆంధ్రచంద్రాలోకము, రామలింగేశ్వరశతక మని నాలుగు గ్రంథములనుగూడ రచించెను. ఇతఁడు పదునెనిమిదవ శతాబ్దమునం దున్నట్లు చెప్పఁబడినది. ఈ ఆంధ్రనామశేషము చాల నిర్దుష్టముగా నున్నది. ఆంధ్రనామసంగ్రహమున లేని శబ్దములను నిది తెలుపుచున్నది. ఇది వర్గులుగా విభక్తము కాదు.

సాంబనిఘంటువు

ఇది కస్తురిరంగకవిచే రచింపఁబడినది. ఇతఁడు వేంకటేశ్వరాంధ్రమును జూచియే దీనిని రచియించెనని చెప్పవచ్చును. ఆయా పదముల కానిఘంటువునఁ గల పర్యాయముల నన్నిదీనియందుఁ బెక్కుచోట్ల నుంచియుంచుటఁ జూడవచ్చును. వేయేల! దానిని గొనియే రంగకవి దీనిని రచింపఁజాలినాఁ డనుట సాహసముకాదు. అయిన నది దీనికంటెఁ గొంతవిపులముగాను మఱింతప్రౌఢము

గాను మిగులసలక్షణముగాను జూపట్టుచున్నది. ఇందుఁ బ్రయో
గసిద్ధములుగాక వ్యవహారైకశరణంబులగు శబ్దంబులును, వ్యాక
రణదుష్టంబులగు శబ్దరూపంబులును బెక్కులు గానంబడుచున్నవి.
ముఖ్యములైనవాని నెత్తి వ్రాసెద. నేఁడుశబ్దము అక్కినేఁడు
మొదలగు తెనుఁగుదేశపుఁ బురుషనామములందు రాజు అను
నర్థముకలదై కానిపించుచున్నదికాని ప్రయోగదృశ్యముకాదు.
కార్ప్వరి యని పెక్కుప్రతులందుఁ జూపట్టుటచేతను వ్యవహారమా
త్రదృశ్యంబు లగునిట్టిశబ్దంబు లింక దనేక ముండుటచేతను దీని నట్లే
యునిచినాఁడను. ఇటీవల ముద్రితము లైన ప్రతులలో నిది నేర్పరి
యని దిద్దఁబడియున్నది కాని యీదిద్దుపా టెంతవఱకు యుక్త
మో తెలియరాదు. అట్టుశబ్దమునకుఁ బర్యాయముగా అటుతశ
బ్దము చెప్పఁబడియున్నది. ఈశబ్దమును 'అట్టు' శబ్దమునకంటె
వేఱైన దానినిగా గ్రహించినట్లు తోఁచుచున్నది. పారితోషికవా
చకమగు 'పసదనము' నకు అన్నమనెడి యర్థము విచారణీయము.
జాగిలి యను శబ్దము దండపర్యాయ మగువిశేష్యముగా నెచ
టను గానము. దీనికి మూల మగువేంకటేశ్వరాంధ్రమునఁ గల
'జాగిలుట' అనుక్రియనుండి జాగిలి యనువిశేష్యమును దీసి
నట్టున్నది. 'చాగిలు' అనుక్రియయే యిట్లు తప్పుగా గ్రహింపఁ
బడియుండునని తోఁచెడిని. భటుది, మద్దత్తు, పరాలు ననెడి
యీమూఁడుశబ్దములు వ్యవహారమాత్రసిద్ధంబులుగాని ప్రయో
గములందు మృగ్యములుగాకున్నవి. గోనయమే మార్వోవాచ
కముకాని గోనముకాదు. వేంకటేశ్వరాంధ్రమునఁ గల వెక్కి
రింతమెకము, గుర్గురించుమెకము, చప్పరించుమెకము, మాలిని
పోటుపులుఁగు, అనువానిలోని యుత్తరపదములను విడిచి

యిందుఁ గ్రమముగా వెక్కిరింత, గుర్గుగింత, చప్పరింత, మొదలైని పోటువు, అనిక్రియలనుమాత్రము రంగకవి వ్రాసియున్నాఁడు. క్రియామాత్రములే యాయామృగాదినామము లెట్లు కాఁగలవు. ఇట్లానిఘంటువునుండి శబ్దములు పెక్కులు కొంతమార్పుతో నిం దుంపఁబడి తప్పులై కానిపించుచున్నవి.

ఆంధ్రనామ సంగ్రహమునకును ఆంధ్రనామశేషమునకును మున్ను పండితులు వ్రాసియుండిన టీకలనే యవ్వియెడల సవరించి కూర్చియున్నాఁడను. సాంబనిఘంటువునకది వఱలో నేటీకయు లేమింజేసి నేను దానికిఁ గ్రొత్తగా నొకటి రచించినాఁడను. ఈనిఘంటువులోని యౌగికపదంబులకుఁ జాలవఱ కవయవార్థములును బ్రతిశబ్దమునకును బర్యాయముల సంఖ్యయు వ్రాయఁబడియున్నవి. గుణదోషగ్రహణనిపుణులగుపండితశిఖామణు లిందుఁగల దోషముల నాకుఁ దెలిపి దీనికి మఱింత వన్నె కలిగింతురు గాక యని నమ్ముచున్నాఁడను.

ఇట్లు,

త - తేవప్పెరుమాళ్లయ్య.

శ్రీరస్తు

సటీకాంధ్రనామసంగ్రహము.

దేవవర్గు.

అవతారిక.

పైఁడిపాటి కపిలక్ష్మణమంత్రి యాంధ్రనామసంగ్రహ మనెడి యీ నిఘంటువును రచియింపఁ బూని యిది నిర్విఘ్నముగా పరిసమాప్తినొందుటకొఱకు నాదియందు నిష్టదేవతానమస్కారరూపమంగళము నాచరించువాఁడై యిట్లాచరించుట శిష్టాచారమని శిష్యజనులకుఁ దెలియుటకొఱకు నా మంగళమును గ్రంథరూపముగా 'శ్రీపతివంద్యు' నను తొలుపద్యమున నిబంధించుచున్నాఁడు. పిదప రెండుపద్యములందును దనయిష్టదైవ మగు విశ్వనాథునికి స్తుతిపూర్వకముగా నీగ్రంథము నంకితము సేయుటయు, గ్రంథనామము స్వనామము మున్నగునవియుఁ దెలుపుచున్నాఁడు. మొదటి * మూఁడుపద్యములు నేకాన్వయము గలవి యని యెఱుంగునది.

క. శ్రీపతివంద్యు విశాలా
క్షీపతిని భజించి యిష్టసిద్ధులు వరుసం
బ్రాపింపఁగ గణనాథుని
శ్రీపాదంబులకు నెఱఁగి చెందినవేడ్కన్. 1

---

* ఇట్లు ఏకాన్వయముగల పద్యములు కుళక మనఁబడును. కావ్యాదులందుఁ గుళకముఁ జెప్పువాడుక తఱుచుగాఁ గానంబడుచున్నది.

క. నతభక్తలోకరక్షా
రతికిం జంచత్కృపాతరంగితమతికిన్
శతమఖముఖసురనుతిసం
గతికిన్ మహిమోన్నతికిని గౌరీపతికిన్. 2

తే. అంకిత మొనర్తుఁ దెనుఁగుపేళ్లరసి కూర్చి
గరిమతో నాంధ్రనామసంగ్రహ మనంగ
నమరుకృతిఁ బైడిపాటి యేకామ్రమంత్రి
సుతుఁడఁ గవిలక్ష్మణాఖ్యుఁడ సుజనహితుఁడ. 3

టీ. ఇష్టసిద్ధులన్—ఇష్ట=కోరఁబడిన, సిద్ధులన్ = పనులుచక్కఁబడు టలను, వరుసన్ = క్రమముగా, ప్రాపింపఁగన్ = పొందుటకు, శ్రీపతి వంద్యున్-శ్రీ = సంపదధిష్ఠాన దేవత యగులక్ష్మీదేవికి, పతి = నాయకుఁడగు శ్రీమన్నారాయణునికి, వంద్యున్ = ఆరాధింపఁదగ్గవాఁడైన, విశాలాక్షీ పతిని = విశాలాక్షియనెడు పేరిటఁ బ్రసిద్ధినొంది యుండుపార్వతీదేవికి పెని మిటియగువిశ్వేశ్వరుని, భజించి = సేవించి, గణనాథునిశ్రీపాదంబులకున్- గణ = ప్రమథాదిగణములకు, నాథుని = ప్రభువగువిఘ్నేశ్వరునియొక్క, శ్రీ పాదంబులకున్ = శుభకరము లగునడుగులకు, ఎఱఁగి = వందనముసేసి, చెం దిన = పొందిన, వేడ్కన్ = ఆనందముతో, పైఁడిపాటి యేకామ్రమంత్రిసు తుఁడను = పైఁడిపాటి యనుగృహనామము గలయే కామ్రమంత్రికిఁ బుత్త్రుఁ డును, సుజనహితుఁడ-సుజన = సత్పురుషులకు, హితుఁడన్ = ఇష్టుఁడైన వాఁడును, కవిలక్ష్మణాఖ్యుఁడన్-కవిలక్ష్మణ = కవిలక్ష్మణుఁడనెడి, ఆఖ్యుఁ డన్ = నామముగలవాఁడునగు నేను, తెనుఁగుపేళ్లు = ఆంధ్రభాషాశబ్దము లను, అరసి = నిఖిలాంధ్రగ్రంథములయందు విమర్శించి, కూర్చి = ఆయా పర్యాయములతోఁజేర్చి, ఆంధ్రనామ సంగ్రహము-ఆంధ్రనామ = తెనుఁగు మాటలయొక్క, సంగ్రహము = సంక్షేపించిచెప్పుట, అనంగన్ = అనివ్య వహరించుటచేత, గరిమతోన్ = గౌరవముతో, అమరు = తగియుండెడి,

కృతిన్ = గ్రంథమును, నతభక్తలోకరక్షారతికిన్ - నత = నమస్కరించువా రును, భక్త = భక్తులునగు, లోక = జనులయొక్క, రక్షా = కాపాడుట యందు, రతికిన్ = ఆసక్తిగలవాఁడును, చంచత్కృపాతరంగితమతికిన్-చంచత్ = కదలుచునుండెడు, కృపాతరంగిత = దయారసతరంగములతోఁగూడిన, మతికిన్ = మానసంబుగలవాఁడును, శతమఖముఖసురనుతిసంగతికిన్-శతమఖ ముఖ = దేవేంద్రుఁడు మొదలైన, సుర = దేవతలయొక్క, నుతి = స్తోత్ర ములయొక్క, సంగతికిన్ = సందర్భముకలవాఁడును, మహిమోన్నతికిని = ప్రభావాధిక్యముగలవాఁడునై యున్నట్టి, కాశీపతికిన్-కాశీ = వారణాశీ పురికి, పతికిన్ = ప్రభువగు విశ్వేశ్వరునికి, అంకితము = ఆవిశ్వేశ్వరుని పేరఁ గృతినిచ్చుటను, ఒనర్తున్ = చేయుదును.

అవతారిక. ఇపుడు గ్రంథకర్త తాను జేయంబూనిన గ్రంథమునందు సంకేతంబును దెలియఁ జేయుచున్నాఁడు.

తే. దేవ మానవ స్థావర తిర్యగాఖ్య
వర్గు లొనరింతు నానార్థవర్గుఁ గూడ
వర్గములు గాఁగఁ గూర్తు నాహ్వయములందు
నిడుదు వివరించునెడల సంస్కృతపదంబు. 4

క. దేవమానవస్థావరతిర్యగాఖ్యవర్గులు = దేవవర్గు, మానవవర్గు, స్థా వరవర్గు, తిర్యగ్వర్గు అను పేళ్లుగలనాలుగువర్గులను, నానార్థవర్గుగూడన్ = నానార్థవర్గు వనుఐదవవర్గునైతము, ఒనరింతున్ = చేసెదను, అందును = ఆవర్గులయందును, ఆహ్వయములు = పేళ్లను, వర్గములుగాఁగఁగూర్తున్ = ఒకటికినొకటికిసంబంధము గలవానినిగాఁ జేర్తును, వివరించునెడలన్ = అర్థ మునుదెలియఁబలుకునెడల, సంస్కృతపదంబున్ = సంస్కృతపదమును, ఇడు దున్ = ఉంతును.

అవతారిక. ఇపుడు గ్రంథకర్త కృతిపతియగువిశ్వేశ్వరుని సంబోధన చేసి యుచ్చరికను జెప్పుచున్నాఁడు.

క. శ్రీలలనాధిపవంద్య వి
శాలాక్షీప్రాణనాథ । శతమఖముఖది
క్పాలాభీష్టద సమధిక
శీలా కాశీనివేశ । శ్రీవిశ్వేశా. 5

టీ. శ్రీలలనాధిప=లక్ష్మీకాంతకు అధిపతియయిన శ్రీవిష్ణువునకు, వంద్య=పూజ్యుఁడవును, విశాలాక్షీప్రాణనాథ=విశాలాక్షీదేవికిఁ బెనిమిటియును, శతమఖముఖ దిక్పాలాభీష్టద=దేవేంద్రుఁడు మొదలగుదిక్పతులకునభీష్టములనిచ్చువాఁడవును, సమధికశీలా=ఎక్కువశీలముగలవాఁడవును, కాశీనివేశ=కాశీపట్టణముస్థానముగాఁగలవాఁడవునైన, శ్రీవిశ్వేశా=శ్రీమంతుఁడవగు విశ్వేశ్వరస్వామీ! అవధరింపుము.

దే వ వ ర్గు.

సీ. ముక్కంటి యరపది। మోములవేలుపు
మినుసిగదయ్యంబు । మిత్తిగొంగ
గట్టువిల్తుఁడు కఱ। కంఠుఁడు మిక్కిలి
కంటిదేవర బేసి। కంటివేల్పు
వలిమలల్లుఁడు మిన్ను। వాఁకతాలుపు కొండ
వీటిజంగము గుజ్జు। వేల్పుతండ్రి
వలరాజుసూడు జ। క్కులఱేనిచెలికాఁడు
బూచులయెకిమీఁడు । పునుకతాల్పు
తే. విసపుమేఁతరి జన్నంపు। వేఁటకాఁడు
బుఱుతనెలతాల్పు వెలియాల। పోతురౌతు
తోలుదాలుపు ముమ్మొన। వాలుదాల్పు
నాఁగ భవదాఖ్య లొప్పు సం। ధకవిపక్ష.

టీ. ముక్కంటి = మూఁడుకన్నులుగలవాఁడు, అరపదిమోములవేలుపు = అయిదుముఖములుగలదేవుఁడు, మినుసిగదయ్యంబు = ఆకాశము శిఖగాఁగల దేవుఁడు, మిత్తిగొంగ = మృత్యువును సంహరించినవాఁడు, గట్టువిల్తుఁడు = మేరుపర్వతము విల్లుగాఁగలవాఁడు, కఱకంఠుఁడు = నల్లనికంఠముగలవాఁడు, మిక్కిలి కంటిదేవర = ఎక్కువకన్నుగల దేవుఁడు, బేసికంటివేల్పు = బేసి సంఖ్యయైనమూఁడు కన్నులుగలదేవుఁడు, వలిమలల్లుఁడు = హిమవంతునకు అల్లుఁడు, మిన్నువాఁకతాలుపు = ఆకాశపునదిని (గంగను) ధరించినవాఁడు, కొండవీటిజంగము = కైలాసపర్వతము పట్టణముగాఁగలిగిన భిక్షుకస్వరూప ధారి, గుజ్జువేల్పుతండ్రి = విఘ్నేశ్వరునకుఁదండ్రి, వలరాజుసూడు = మన్మథు నకుఁబగవాఁడు, జక్కులఱేనిచెలికాఁడు = యక్షరాజగు కుబేరునకుస్నేహి తుఁడు, బూచులయెకిమీఁడు = పిశాచలముకురాజు, పునుకతాల్పు = బ్రహ్మ కపాలమును ధరించినవాఁడు, విసపుమేఁతరి = విషమును భక్షించినవాఁడు, జన్నంపు వేఁటకాఁడు = దక్షయజ్ఞధ్వంసకుఁడు, ఒడుతనెలతాల్పు = బాల చంద్రుని ధరించినవాఁడు, వెలియాలపోతురౌతు = ధవళవృషభ మెక్కు వాఁడు, తోలుదాలుపు = చర్మమునుధరించినవాఁడు, ముమ్మొనవాలుదాల్పు = మూఁడుమొనలుగల ఆయుధమును-అనఁగా త్రిశూలమును-ధరించినవాఁడు, నాఁగన్ = అనఁగా, ఈ —ఇను-అంధకవిపక్ష = అంధకాసురునకు శత్రు వైన ఓశివా, భవదాఖ్యలొప్పన్ = నీపేళ్లు తగును.

* ప్రకృతివికృతులు—శిఖ = సిగ, మృత్యువు = మిత్తి, యక్షులు = జక్కులు, విషము = విసము, యజ్ఞము = జన్నము.

సీ. సోఁకుమూఁకలగొంగ చుట్టుఁగైదువుజోదు
పచ్చవిల్తునితండ్రి లచ్చిమగఁడు

---

* సంస్కృత శబ్దములనుండి తెనుగు శబ్దములు పుట్టుట గలదు. అట్లు పుట్టుటకు మూలమైన సంస్కృత శబ్దమునకు 'ప్రకృతి' అనియు దానినుండి పుట్టిన తెనుఁగు శబ్దమునకు 'వికృతి' అనియును ఇందు గ్రహింపవలయును.

పులుఁగుతత్తడిరౌతు వలమురితాలుపు
వెన్నుఁడు కఱివేల్పు వెన్నదొంగ
నునుగాడ్పుదిండిపానుపునఁ బండెడుమేటి
బమ్మదేవరతండ్రి తమ్మికంటి
పదివేసములసామి పసిఁడిపుట్టముదాల్పు
కవ్వడినెచ్చెలి తరిగట్టుదారి
తే. ఆలకాపరి వ్రేతలమేలువాఁడు
పాలకడలల్లుఁడును బక్కిడాలుతేఁడు
రేయుఁబవలును జేయుకన్దోయివాఁడు
మామమా మన హరి యొప్పు శ్రీమహేశ. 7

టీ. సోఁకుమూఁకలగొంగ = రాక్షససమూహములను గొట్టువాఁడు, చుట్టుఁగైదువుజోదు = గుండ్రని ఆయుధమును (అనఁగా సుదర్శన చక్రమును) ధరించిన యోధుఁడు, పచ్చవిల్తునితండ్రి = పచ్చనివిల్లుగలవానికి (మన్మథునకు) తండ్రి, లచ్చిమగఁడు = లక్ష్మీదేవికిఁ బెనిమిటి, పులుఁగుతత్తడిరౌతు = గరుడవాహనమునెక్కువాఁడు, వలమురితాలుపు = దక్షిణావర్తమగు పాంచజన్యశంఖమును ధరించినవాఁడు, వెన్నుఁడు = విష్ణుఁడు-సర్వప్రపంచమందు వ్యాపించియున్నవాఁడు, కఱివేల్పు = నల్లనిదేవుఁడు, వెన్నదొంగ = వెన్నదొంగలించినవాఁడు, నునుగాడ్పు దిండిపానుపునఁ బండెడిమేటి-॥పాఠాంతరము॥నునుగాలిమేఁతపానుపునఁ బండెడిదొర = మృదువాయువును భక్షించుశేషుఁడను పానుపునందు శయనించుదిట్ట, బమ్మదేవరతండ్రి = బ్రహ్మదేవునకుఁ దండ్రి, తమ్మికంటి = పద్మములవంటి నేత్రములుగలవాఁడు, పదివేసములసామి = దశావతారస్వరూపములను ధరించిన దేవుఁడు, పసిఁడిపుట్టముతాల్పు = కనకాంబరధారి, కవ్వడినెచ్చెలి = అర్జునునకు స్నేహితుఁడు, తరిగట్టుదారి = కవ్వపుఁగొండను(మంథరపర్వతమును) ధరించినవాఁడు, ఆలకాపరి = గోవులను గాచినవాఁడు, వ్రేతలమేలువాఁడు = గోపస్త్రీలకు ఇష్టుఁడు,

పాలకడలల్లుఁడు = క్షీరసముద్రునకు అల్లుఁడు, పక్కిడాలుఱేఁడు = గరుడధ్వజముగలరాజు, రేయుఁబవలును జేయుకన్దోయివాఁడు = రాత్రినిబగటిని జేయునట్టి చంద్రసూర్యులు నేత్రద్వయముగాఁ గలవాఁడు, * మామమామ = మామ యగుసముద్రమునకుమామ, అన నీ ౨౨ పేళ్లచేతను, హరియొప్పున్ = విష్ణు వొప్పును. ప్ర. వి. - లక్ష్మి = లచ్చి, రాహుత్త = రౌతు, విష్ణుఁడు = వెన్నుఁడు, బ్రహ్మ = బమ్మ, వేషము = వేసము.

సీ. పక్కిడాల్వేలుపు ఽ పొక్కిలిపసిబిడ్డఁ
డంచ తేజీ నెక్కి ఽ యాఁడురౌతు
మనెడుప్రొద్దుల నొసళ్లను వ్రాయుదేవర
చదువులవేలుపు ఽ జన్నిగట్టు
తెలిదమ్మిగద్దియఁ ఽ గొలువుండురాయఁడు
నిక్కపుజగ మేలు ఽ నేర్పుకాఁడు
కడుపు బంగారుబొక్కసముఁ జేసినమేటి
పోరోగిరము తిండి ఽ పోతుతండ్రి

ఆ. నలువ తమ్మిచూలి ఽ నలుమొగంబులవేల్పు
వేల్పుపెద్ద పలుకు ఽ వెలఁదిమగఁడు
తాత బమ్మ యన వి ఽ ధాతనామము లొప్పు
నఘువినాశ యీశ ఽ యభ్రకేశ. 8

టీ. పక్కిడాల్వేలుపు పొక్కిలిపసిబిడ్డఁడు = విష్ణువుయొక్క నాభి వలననుండి పుట్టిన పసిబాలుఁడు, అంచ తేజీనెక్కియాడురౌతు = హంసవాహనమునెక్కి తిరిగెడుయోధుఁడు, మనెడుప్రొద్దులనొసళ్లను వ్రాయుదేవర = జీవించెడికాలములను నొసళ్లయందు వ్రాయునట్టిదేవుఁడు, చదువులవేలుపు =

* మామమామ యెట్లనఁగా, సముద్రుఁడు తనకూఁతురైన లక్ష్మిదేవిని విష్ణువునకు భార్యగానిచ్చెను గాన విష్ణువునకు మామ యయ్యెను. విష్ణువు తన కూఁతురైనగంగను సముద్రునకు భార్యగానిచ్చెనుగాన సముద్రునకు విష్ణువు మామ యయ్యెను.

విద్యలకుదేవుఁడు, జన్నిగట్టు = యజ్ఞోపవీతమును ధరించినవాఁడు, తెలిదమ్మి గద్దియఁగొలువుండురాయఁడు = శ్వేతపద్మ మనెడిసింహాసనమందుఁగూర్చుండి యేలురాజు, నిక్కపుజగమేలుదేర్పుకాఁడు = సత్యలోకము నేలునట్టినేర్పు గలవాఁడు, కడుపుబంగారుబొక్కసముఁ జేసినమేటి = గర్భమునుబంగారపుఁ గొట్టుఁగాఁ జేసికొన్నదిట్ట, పోరు ఓగిరము తిండిపోతుతండ్రి = కలహమే యన్నముగాఁగలనారదునకుఁదండ్రి, నలువ = నాలుగునోళ్లుగలవాఁడు, తమ్మిచూలి = పద్మమందుఁ బుట్టినవాఁడు, నలుమొగంబుల వేల్పు = నాలుగుముఖములుగల దేవుఁడు, వేల్పుపెద్ద = దేవతలలోపెద్ద, పలుకువెలఁదిమగఁడు = సరస్వతికిఁ బెనిమిటి, తాత, బమ్మ - ఈ ౧౬ ను బ్రహ్మపేళ్లు.

తే. గట్లరాయనిపట్టి ముక్కంటివెలఁది
యేనుఁగులగొంగ తత్తడి నెక్కుదంట
సామిసామేనిఁ జేకొన్న చాన జగము
తల్లి యన గౌరిపే ళ్లొప్పు ధర నుమేశ. 9

టీ. గట్లరాయనిపట్టి = పర్వతరాజగు హిమవంతునకుఁగూఁతురు, ముక్కంటివెలఁది = మూఁడుఁకన్నులుగల ఈశ్వరునికిభార్య, ఏనుఁగులగొంగతత్తడి నెక్కుదంట = ఏనుఁగులకు శత్రువైన సింహవాహనము నధిష్ఠించుదిట్టరి, సామిసామేనిఁజేకొన్నచాన = పెనిమిటియొక్క అర్ధాంగము నంగీకరించినచిన్నది, జగముతల్లి = లోకమాత - ఈ ౫ పార్వతి పేళ్లు.

తే. లచ్చి కలుములజవరాలు పచ్చవిల్తు
తల్లి కలివేల్పునిల్లాలు తల్లితల్లి
కడలికూఁతురు సిరి లిబ్బిపడఁతి తమ్మి
యింటిగరి తన శ్రీ యొప్పు మృగధరాంక. 10

టీ. లచ్చి = లక్ష్మి, కలుములజవరాలు = భాగ్యప్రదయైనదేవత, పచ్చవిల్తునితల్లి = మన్మథునితల్లి, కలివేల్పునిల్లాలు = విష్ణువునకు భార్య, * తల్లి

* తల్లితల్లి యనఁగా విష్ణువుకూఁతురైనగంగ సముద్రునకు భార్యయైనందున లక్ష్మిదేవికిఁ దల్లియాయెను. సముద్రునికూఁతురైనలక్ష్మి విష్ణువునకు భార్యయైనందున గంగకుఁ దల్లియాయెను.

తల్లి = తల్లియైనగంగకుఁదల్లి॥పా॥తాతతల్లి = బహ్మకుఁదల్లి, కడలికూఁతురు = సముద్రునికూఁతురు, సిరి, లిబ్బిపడఁతి = ధనని క్షేపములయందుండు దేవత, తమ్మియింటిగరిత = పద్మాలయమునందుండు స్త్రీ- ఈ౭ లక్ష్మీదేవి పేళ్లు.

క. తలవాకిటను మెలంగెడు

పొలఁతుక పలుకులవెలంది పొత్తముముత్తో

నలువపడఁతి కలుములపై

దలికోడ లనంగఁ బరఁగు ధర వాణి శివా. 11

టీ. తలవాకిటను మెలంగెడుపొలఁతుక = తలకు వాకిలియైన నోటిలో సంచరించుచిన్నది, పలుకులవెలంది = విద్యలుగలచిన్నది, పొత్తముముత్తో = పుస్తకమందుండెడిముత్తయిదువ, నలువపడఁతి = బ్రహ్మకు భార్య, కలుముల పైదలికోడలు = లక్ష్మికిఁ గోడలు- ఈ ౫ సరస్వతికిఁ పేళ్లు.

సీ. ఇద్దఱుతల్లులముద్దుబిడ్డఁడు పని

చెఱుపులదొర చేటచెవులవేల్పు

వంకరతొండంబువాఁ డేనుఁగుమొగంబు

దేవర పాపజందెములమేటి

మ్రొక్కువారలపనుల్ చక్కఁజేసెడుసామి

గఱికపూజలమెచ్చు గబ్బివేల్పు

ముక్కంటిపంటమెక్కెడితిండిఁడు

ముక్కంటిగారాబుముద్దుపట్టి

ఆ. పెద్దకడుపువేల్పు పిల్లారి కుడుముల

తిండికాఁడు కొక్కు తేజిరౌతు

గుజ్జువేలు పొంటికొమ్ముదేవర వెన

కయ్య యన వినాయకాఖ్య లీశ. 12

టీ. ఇద్దఱుతల్లులముద్దుబిడ్డఁడు = గంగాపార్వతులకుఁ బ్రియసుతుఁడు, పనిచెఱుపులదొర = విఘ్నములకు నాయకుఁడు, చేటచెవులవేల్పు = చేటలవంటిచెవులుగలదేవుఁడు, వంకరతొండంబువాఁడు = వంకరతొండముకలవాఁడు, ఏనుఁగుమొగంబుదేవర = ఏనుఁగుముఖముగలదేవుఁడు, పాపజందెములమేటి = సర్పములను యజ్ఞోపవీతములనుగా ధరించినదిట్టరి, మ్రొక్కువారలపనుల్ చక్కఁజేసెడుసామి = మ్రొక్కునట్టివారిపనులుబాగుగాఁజేయు దేవుఁడు, గఱికపూజలమెచ్చుగబ్బివేల్పు = గఱికపూజలనుమెచ్చునట్టిగొప్ప దేవుఁడు, ముక్కంటిపండులమెక్కెడితిండీఁడు = టెంకాయలను దినుబలింతుఁడు, ముక్కంటిగారాబుముద్దుపట్టి = ఈశ్వరున కత్యంతప్రియకుమారుఁడు, పెద్దకడుపువేల్పు = గొప్పబొజ్జగలదేవుఁడు, పిళ్లారి, కుడుములతిండికాఁడు = కుడుములనుభక్షించువాఁడు, కొక్కుతేజిరౌతు = మూషికవాహనము నెక్కువాఁడు, గుజ్జువేలుపు = పొట్టి దేవుఁడు, ఒంటికొమ్ముదేవర = ఒంటిదంతముగలదేవుఁడు.- ఈ ౧౬ వినాయకుని పేళ్లు.

ప్ర. వి. తుండము = తొండము, వినాయకుఁడు = వెనకయ్య.

సీ. పెనుఁబాఁపకవణంబుఁ దినువారువము రౌతు
గట్టులయెకిమీని పట్టిపట్టి
తెల్లుచూ లార్గురు తల్లులకొమరుండు
గాడుపుసంగడి కానికొడుకు
పుంజుడాలుపు వేలుపులసేనిదళవాయి
జంటముమ్మోముల దంటవేల్పు
కొంచగుబ్బలి వ్రక్క లించినబలుదిట్ట
రెండాఱుచేతుల దండిమగఁడు

తే. వేలుపులమూఁకపేరిటి వెలఁదిమగఁడు
వేల్పుగమికాఁడు వెనకయ్య వెనుకవాఁడు

కొమరుసామ మన సేనాని కొమరు మిగులు
విగతభవపాశ కాశీనివేశ యీశ. 13

టీ. పెనుఁబాఁపకవణంబుఁదినువారువము రౌతు = పెద్దపామునుముద్దగా భక్షించు నెమలి నెక్కువాఁడు, గట్టులరయొకిమీనిపట్టిపట్టి = హిమవంతుని పుత్రి యగు పార్వతికి కొమారుఁడు, జెల్లుచూలు = జెల్లునందుఁబుట్టినవాఁడు, ఆర్గురుతల్లులకొమరుండు = పట్కృత్తికల కొమారుఁడు, గాడుపుసంగడికాని కొడుకు = వాయుసఖుఁడగు అగ్నికొమారుడు, ఝుంజుదాలుపు = కుక్కుట మును ధ్వజమందుధరించినవాఁడు, వేలుపులతేనిదళవాయి = ఇంద్రునియొక్క సేనానాయకుఁడు, జంటముమ్మోములదంటవేల్పు = ఆఱుముఖములు గలదిట్ట యైన దేవుఁడు, కొంచగుబ్బలిద్రవక్కలించినబలుదిట్ట = క్రౌంచాద్రిని భేదించిన యధికబలశాలి, రెండాఱు చేతులదండిమగఁడు = పండ్రెండు చేతులుఁగలదిట్ట యైన పురుషుఁడు, వేలుపులమూఁకపేరిటి నెలఁదిమగఁడు = దేవసేనయను పేరుగలచిన్నదానిపెనిమిటి, వేల్పుగమికాఁడు = దేవతలకు మొనగాఁడు, వెనకయ్యనెనుకవాఁడు = విఘ్నేశ్వరునకు వెనుకఁ బుట్టినవాఁడు, కొమరు సామి- ఈ ౧౪ కుమారస్వామిపేళ్లు.

ప్ర. వి. క్రౌంచము = కొంచ, కుమారస్వామి = కొమరుసామి.

సీ. అలరువిల్తుండు కన్నులవిల్తుఁడును గమ్మ
విలుకాఁడు చక్కెరవింటివాఁడు
చెఱకువిల్కాఁడుఁ కెంజిగురులవిల్తుఁడు
వెడవిల్తుఁడును బచ్చవిల్తుఁ డించు
విల్లుదాలుపు తుంటవిలుకాఁడు తియ్యవి
ల్కాఁడును జమిలిముక్కాలినారి
విలుకాఁడు చౌవంచమలుకులు గలదంట
రాచిల్క నెక్కెడుమేరాయరౌతు

తే. మీనుమొసలిసిడంబులకే మేటి చంద
మామయల్లుఁడు వలరాజు కే మరుఁడు లచ్చి
కొమరుఁ డనుపేళ్ల నొప్పును కే గుసుమధన్వి
విగతభవపాశ కాశీనికేశ యీశ. 14

టీ. అలరువిల్తుండు = పుష్పధనుస్సుగలవాఁడు, కన్నులవిల్తుఁడును = పర్వములు గలధనుస్సుగలవాఁడు, కమ్మవిలుకాఁడు = మధుర మైన ధనువుగల వాఁడు, చక్కెరవింటివాఁడు = శర్కరధనుస్సుగలవాఁడు, చెఱకువిల్కాఁడు = ఇక్షువు ధనువుగాఁగలవాఁడు, కెంజిగురులవిల్తుఁడు = ఎఱ్ఱనిచిగుళ్లు ధనుస్సుగాఁగలవాఁడు, వెడవిల్తుఁడు = చులుకనివిల్లుగలవాఁడు, పచ్చవిల్తుఁడు = పచ్చనివిల్లుగలవాఁడు, ఇంచువిల్లుదాలుపు = ఇక్షుధనుస్సును ధరించిన వాఁడు, తుంటవిలుకాఁడు = చెఱకుతుంటవిల్లుగాఁగలవాఁడు, తియ్యవిల్కాఁడు = తియ్యని విల్లుగలవాఁడు, జమిలిముక్కాలినారివిలుకాఁడు = (జమిలి, ముక్కాళ్లు=రెండు మూళ్లు అనఁగా ఆఱుకాళ్లుగల) తుమ్మెదలె నారిగాఁగల ధనువుగలవాఁడు, చౌవంచములుకులుగలదంట = (చౌ-వంచ=౪+౧) పంచ బాణములుగల దిట్టరి, రాచిల్క నెక్కెడు రాయరౌతు = రా చిలుక నెక్కెడు రాజైనరౌతు, మీను మొసలిసిడంబుల మేటి = మత్స్యమును మకరమునుధ్వజ ముగాఁగల దిట్టరి, చందమామయల్లుఁడు-చంద్రునకల్లుఁడు, వలరాజు = కామములకురాజు, మరుఁడు, లచ్చికొమరుఁడు=లక్ష్మికిఁ గుమారుఁడు- ఈ ౧౭ మన్మథుని పేళ్లు.

సీ. చలువలఱేఁడు వెన్నెలఱేఁడు రేఱేఁడు
జాబిల్లి రేవెల్గు కే చందమామ
తమ్ములపగవాఁడు కే కమ్మవిల్తునిమామ
కలువలఱేఁడు పాల్కడలిపట్టి
జక్కవకవవిప్పు కే ముక్కంటితలపువ్వు
చుక్కలదొర ప్రొద్దుకేజోడుకోడె

తపసికన్నాప బిత్తరిజింకతాలుపు
కఱివేల్పుడాకన్ను కడలివెన్న
తే. పంటపయిరులయెకిమీఁడు జంటదంట
చౌకములపాళ్ల తెలిముద్ద చలివెలుంగు
వేలుపులబువ్వ చీఁకటివేరువిత్తు
నెల యనఁగఁ జంద్రుపేళ్లొప్పు నీలకంఠ. 15

టీ. చలువలఱేఁడు = శీతలములకురాజు, వెన్నెలఱేఁడు = వెన్నెలకురాజు, రేఱేఁడు = రాత్రికధిపతి, జాబిల్లి = (జానుబిల్ల) ఒప్పుచున్న బింబముగలవాఁడు, రేవెల్గు = రాత్రియందు ప్రకాశించువాఁడు, చందమామ, (చంద్రమశ్శబ్దమునకు వికృతి) తమ్ములపగవాఁడు = పద్మములకు విరోధి, కమ్మవిల్తుని మామ = మన్మథునకు మామ, కలువలఱేఁడు = కలువలకురాజు, పాల్కడలిపట్టి = క్షీరసముద్రునికుమారుఁడు, జక్కవకవవిప్పు = చక్రవాకపక్షులయొక్క జతనువిప్పువాఁడు, ముక్కంటితలపువ్వు = ఈశ్వరుని శిరసునందుండెడుపుష్పము, చుక్కలదొర = నక్షత్రములకురాజు, ప్రొద్దుజోడుకోడె = సూర్యునకు సమానుఁడయినవాఁడు, తపసికన్నాప = అత్రిముని నేత్రమునందుఁ బుట్టినచిన్నవాఁడు, బిత్తరిజింకతాలుపు = సొగసైనలేడిని ధరించినవాఁడు, కఱివేల్పుడాకన్ను = విష్ణువునకు వామనేత్రము, కడలివెన్న = సముద్రమందుఁ బుట్టినవెన్న (సముద్రమును చిలికినపుడు చంద్రుఁడందు బుట్టెను), పంటపయిరులయెకిమీఁడు = ఫలపాకాంతమైన సస్యములకు రాజు, జంటదంటచౌకములపాళ్ల తెలిముద్ద = (జంట = ౨, దంట = ౨, చౌకము = ౪, ౨×౨×౪ = ౧౬) పదియాఱుకళలుగల తెల్లనిబింబము, చలివెలుంగు = చల్లనిప్రకాశముగలవాఁడు, వేలుపులబువ్వ = దేవతల కన్నము, చీఁకటివేరువిత్తు = చీఁకటిని హరించువాఁడు, నెల - ఈ ౨౪ చంద్రుని పేళ్లు.

సీ. వెన్నునివలకన్ను వేఁడివేలుపు ప్రొద్దు
తొవలరాయిడికాఁడు పవలుసేయు

వేలుపు పచ్చగు ఽ ఱ్ఱాలవజీరుండు
వేఁడివెలుంగు ఽ రేవెల్గుజోడు
జంటాఱుమేనుల ఽ సామి చీఁకటిగొంగ
యెఱ్ఱనివేలుపు ఽ నివముసూఁడు
చదలుమానికము ప్రాఁ ఽ జదువుల పెట్టియ
యేడుగుఱ్ఱములతే ఽ రెక్కుజోదు
మువ్వేలుపులయిక్క ఽ మ్రొక్కులదేవర
గాములఱేఁడు జ ఽ క్కవలఱేఁడు
వేయిచేతులఱేఁడు ఽ వెలుఁగులయెకిమీఁడు
చెయువులసాకిరి ఽ చాయమగఁడు

తే. మింటితెరువరి తమ్మివా ఽ ల్గంటిమగఁడు
పోర నీల్గెడుమొనగాండ్రు ఽ పోవుదారి
జగముచుట్టంబు జమునయ్య ఽ జగముకన్ను
నాఁగ సూర్యునిపేళ్లొప్పు ఽ నాగభూష. 16

టీ. వెన్నునివలకన్ను = విష్ణువునకుదక్షిణనేత్రము, వేఁడివేలుపు = వెచ్చనిదేవుఁడు, ప్రొద్దు = (ప్ర) బ్రధ్న, తొవలరాయిడికాఁడు = కలువలకువిరోధి, పవలుసేయువేలుపు = దినమును జేయు దేవుఁడు, పచ్చగుఱ్ఱాలవజీరుండు = పచ్చనిగుఱ్ఱముల నెక్కెడువాఁడు, వేఁడివెలుంగు = వెచ్చనివెలుఁగుగలవాఁడు, రేవెల్గుజోడు = చంద్రునికి జత, జంటాఱుమేనులసామి = పండ్రెండుశరీరములుగలదేవుఁడు, చీఁకటిగొంగ = తమస్సునుహరించువాఁడు, ఎఱ్ఱనివేలుపు = రక్తవర్ణముగలదేవుఁడు, ఇసముసూడు = హిమమునుహరించువాఁడు, చదలుమానికము = ఆకాశమునకు రత్నము, ప్రాఁజదువులపెట్టియ = వేదములకుఁ బెట్టె, ఏడుగుఱ్ఱముల తేరెక్కుజోదు = ఏడుగుఱ్ఱములుగట్టిన రథము నెక్కెడు యోధుఁడు, మువ్వేలుపులయిక్క = త్రిమూర్తులకు స్థానము, మ్రొక్కుల

దేవర=నమస్కారములకుఁ బ్రియుఁడైనదేవుఁడు, గాములఱేఁడు=గ్రహములకురాజు, జక్కవలఱేఁడు=చక్రవాక పక్షులకురాజు, వేయిచేతులఱేఁడు = సహస్రకరములుగలరాజు, వెలుఁగులయెకిమీఁడు=తేజస్సులకధిపతి, చెయువులసాకిరి=కర్మములకుసాక్షి, చాయమగఁడు=ఛాయాదేవికిమగఁడు, మింటితెరువరి = నభోమార్గముగలవాఁడు, తమ్మివాల్గంటిమగఁడు=పద్మినియనెడుచిన్నదానికిఁ బెనిమిటి, పోరనీల్గెడుమొనగాండ్రుపోవుదారి=యుద్ధమందుఁజచ్చువీరులుపోయెడుమార్గము (అట్టివీరులు సూర్యమండలమును భేదించుకొనిపోవుదురు), జగముచుట్టంబు=లోకబాంధవుఁడు, జమునయ్య=యమునకుఁదండ్రి, జగముకన్ను=జగత్తునకు నేత్రము- ఈ ౨౬ సూర్యునిపేళ్లు. [ప్ర. వి. యముఁడు జముఁడు].

సీ. చట్టుపల్ దెగ గట్లఁ గొట్టెడుజెట్టి నూ
అంచులవాలు చేమించుజోదు
దుగబోట్ల పిఱిఁదియైదుకనుంగవలవేల్పు
పాఱుతపసియింటిపంచకోడి
యొడలిచూపోడయుఁ డెక్కుడుమొగుల్ గలప్రోడ
నిక్కువీనులజక్కి నెక్కురాతు
తెల్లయేనుఁగు నెక్కి తిరిగెడుదొర తూర్పు
మాగాని యేలెడుమనియకాఁడు

తే. జమిలిశౌవంగపదులు జన్నములు సేసి
నట్టివేలుపు సోమాసిపెట్టుఁజెట్టు
పొట్టితమ్ముఁడు గల్గిన యట్టివేల్పు
నాఁగ నింద్రునిపేళ్లొప్పు నాగభూష. 17

టీ. చట్టుపల్ దెగ గట్లఁగొట్టెడుజెట్టి=పర్వతములయొక్క ఱెక్కలను దెగఁగొట్టినదిట్ట, నూఱంచులవాలు చేమించుజోదు = నూఱుమొనలుగ

వజ్రాయుధము చేత మించినయోధుఁడు, దుగబొల్లపిట్టేఁదిరైయెదుకనుంగవల
వేల్పు=(రెండునున్నలు వెనుకఁగలఐదు-అనఁగా ౫౦౦,దానికవ ౫౦౦ X ౨=
౧౦౦౦) వేయినేత్రములు గలదేవుఁడు, పాఱుతపసియింటిపంచకోడి=
బ్రహ్మర్షి యైనగౌతమునియింటిపంచ నున్నకోడి, ఒడలిచూపొడయఁడు=
శరీరముచేతఁజూచెడిరాజు, ఎక్కుడుమొగుల్ గలప్రోడ=మేఘములను వా
హనములనుగా నెక్కుదిట్ట, నిక్కువీనులజక్కి నెక్కురౌతు=నిక్కుచెవుల
వాహనమును (ఉచ్చైశ్శ్రవమనుగుఱ్ఱము) నెక్కెడిరాజు, తెల్లయేనుఁగునెక్కి
తిరిగెడిదొర=ఐరావత మను తెల్లయేనుఁగు నెక్కితిరుగునట్టిరాజు, తూర్పుమా
గానియేలెడుమనియఁకాఁడు = తూర్పురాజ్యము నేలెడియుద్యోగముగల
వాఁడు, జమిలిచొవంచపదులు జన్నములుచేసినట్టివేలుపు-(జమిలి=౨, చొ
వంచ=౪+౧=౫-౨X౫X౧౦=౧౦౦) నూఱుయజ్ఞములు చేసినదేవుఁడు,
సోమాసిపెట్టుఁజెట్టు=సోమయాజికిఁగల్పవృక్షమువంటివాఁడు, [సోమయాజి-
(వి) సోమాసి] పొట్టితమ్ముఁడు గల్గినయట్టివేల్పు=వామనుఁడు తమ్ముఁడుగా
గలదేవుఁడు- ఈ ౧౨ దేవేంద్రుని పేళ్లు.

ఆ. నీరుపాప గాలినెచ్చెలి యన్నింటి
తిండికాఁడు కప్పుఁ దెరువుజాడ
యంటరానివేల్పు జంటమోములసామి
యగ్గి యనఁగ నొప్పు ననలుఁ డీశ. 18

టీ. నీరుపాప-ఉదకమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, గాలినెచ్చెలి=వాయువునకు మిత్రుఁడు, అన్నింటితిండికాఁడు-సర్వమును భక్షించువాఁడు, కప్పుతెరువుజాడ-నల్లనిమార్గము గలవాఁడు-కృష్ణవర్త్మ, అంటరానివేల్పు=ముట్టశక్యముగానిదేవుఁడు, జంటమోములసామి=రెండుముఖములు గలదేవుఁడు, అగ్గి - ఈ ౭ అగ్ని పేళ్లు.

తే. జమునన్నైదోఁడు పెతరులసామి జముఁడు
పొద్దుకొమరుఁడు గుదెతాల్పు పోతుజక్కి

నెక్కి యాడెనుబలురౌతు – దక్కిణంపు
సామి యన నంతకుం డొప్పు – శ్రీమహేశ. 19

టీ. జమునపైదోడు=యమునానదీ సహోదరుఁడు, పెతరులసామి=పితృదేవతలకు రాజు, పొద్దుకొమరుఁడు=సూర్యునికుమారుఁడు, గుదతాల్పు=గదను ధరించినవాఁడు, పోతుజక్కి నెక్కి ఆడెనుబలురౌతు=మహిషవాహనము నెక్కి సంచరించు బలముగలరౌతు, దక్కిణంపుసామి = దక్షిణపు దిక్కునకు రాజు- ఈ౭ యముని పేళ్లు.

ప్ర. వి. గద=గుదియ, పితృ=పెతరులు, యమున=జమున, స్వామి=సామి, కుమారుఁడు=కొమరుఁడు, దక్షిణము=దక్కినము.

ఆ. మూలఱేఁడు సోఁకు – మూఁకలఱేఁడు రే
ద్రిమ్మరీఁడు పొలసు – దిండిపోతు
రక్కసుండు నల్ల – ద్రావువాఁ డనఁగను
నిరృతిపేళ్లు సెల్లు – నీలకంఠ. 20

టీ. మూలఱేఁడు=కోణమందుండెడురాజు, సోఁకుమూఁకలఱేఁడు=రాక్షసులకధిపతి, రేత్రిమ్మరీఁడు=రాత్రియందు సంచరించువాఁడు, పొలసు తిండిపోతు=మాంసము భక్షించువాఁడు-పలాశి, రక్కసుఁడు (ప్ర. రాక్షసుఁడు), నల్లద్రావువాఁడు=రక్తమును పానముసేయువాఁడు- ఈ ౬ నిరృతి పేళ్లు.

ఆ. మేటినీరుచూలి – మెయితాలుపులసామి
వల్లెత్రాడుదాల్పు – నీళ్లరాయఁ
డేటిబోటిమగల – యెకిమీఁడు పడమటి
దొర యనంగ నొప్పు – వరుణుఁ డీశ. 21

టీ. మేటినీరు చూలి మెయి తాలుపులసామి=మిక్కిలి బలముగల సముద్రమునందు పుట్టిన దేహములు ధరించినవానికి (జలజంతువులకు) రాజు,

వల్లెత్రాడుదాల్పు=పాశమును ధరించినవాఁడు, నీళ్లరాయఁడు=ఉదకములకధిపతి, ఏటి బోటి మగల ఎకిమీఁడు=నదీ కాంతలకు భర్తలయిన సముద్రములకురాజు, పడమటిదొర=పశ్చిమదిక్కునకు రాజు. ఈ ౪ వరుణుని పేళ్లు.

సీ. వడి గలజింకత। త్తడి నెక్కునెఱరౌతు
మేటిపాములమేఁత। నీటితాత
యొడలితాల్పులపిండు। కుసు అగుబలియుండు
సోఁకుదయ్యము మింటి। చూలి గాలి
కరువలి తెమ్మెర। గాడ్పు పయ్యర యొంటి
మ్రాఁకులపెనుముప్పు। మబ్బువిప్పు
సురఁటిపూవులఁబుట్టు। సుడిగొట్టు చలిసట్టు
బక్కవారలపెనుపు। బాద యీఁద
తే. యబ్బురపుఁదియ్యవిలుకాని। నిబ్బరంపు
దెబ్బపోరుల నలయిక। ప్రబ్బుబోట్ల
గబ్బిగుబ్బలచెమటల। యు బ్బడంచు
గబ్బి నాఁ జను మారుతాఖ్యలు వృషాంక. 22

క. మరుదాఖ్య లొప్పుచుండును
ధర వినుచూలి యన సోఁకు। దయ్య మనం బ
య్యర యన గొ ట్టన నీఁ దనఁ
గరువలి యనఁ దెమ్మె రనఁగ। గాలి యనంగన్. 23

టీ. వడి గలజింకతత్తడి నెక్కునెఱరౌతు=వేగము గలలేడిని వాహనముగా నెక్కు అధికుఁడయినరౌతు, మేటిపాములమేఁత=గొప్పసర్పములకాహారము, నీటితాత=ఉదకమునకు పితామహుఁడు, ఒడలి తాల్పుల పిండుకు ఉసురు అగుబలియుండు = దేహధారుల సమూహమునకుఁ బ్రాణమైన బలవంతుఁడు, సోఁకుదయ్యము=కనఁబడక స్పృశించునట్టి (లేక, స్పర్శ

గుణముగల) దైవము, మింటిచూలి=ఆకాశమందుఁ బుట్టువాఁడు, గాలి, కరువలి, తెమ్మెర, గాడ్పు, పయ్యర, ఒంటిమ్రాఁకుల పెనుముప్పు=ఒంటిగానున్న వృక్షములకు మిక్కిలి హానిచేయువాఁడు, మబ్బువిప్పు=మేఘములను చెల్లచెదరుచేయువాఁడు, సురఁటివీవులఁబుట్టు=చామరములు వీచుటవలనఁ బుట్టువాఁడు, సుడిగొట్టు=సుడిసి (గుండ్రముగా) కొట్టువాఁడు, చలిపట్టు=చలికి స్థానమైనవాఁడు, బక్కవారల పెనుబాద=చిక్కినవారిని మిక్కిలిబాధ సేయువాఁడు, ఈఁద,అబ్బురపు...గబ్బి=అబ్బురపు—ఆశ్చర్యకరమైన, అయ్యవిలుకాని=మన్మథునియొక్క, నిబ్బరంపు దెబ్బపోరుల=మిక్కుటమైన దెబ్బలు గల యుద్ధములయందు (అనఁగా రతిక్రీడలందు), అలయికప్రబ్బు=మిక్కిలి యలసటఁజెందునట్టి, బోట్ల—స్త్రీలయొక్క, గబ్బి=గొప్పలైన, గుబ్బల=స్తనములయందలి, చెమటల=చెమటలయొక్క, ఉబ్బు = అతిశయమును, అడంచు=అడఁచునట్టి, గబ్బి=గొప్పవాఁడు వినుచూలి=ఆకాశమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, (*సోఁకుదయ్యము,పయ్యర, గొట్టు ఈఁద, కరువలి, తెమ్మెర, గాలి) -ఈ ౨౨ వాయువుపేళ్లు.

క. ముక్కంటియనుఁగుఁజెలి వడ
చక్కేలిక చాగకాఁడు జక్కులదొర బల్
రొక్కమెకిమీఁడు తత్తడి
నెక్కెడువాఁ డనఁగఁ జను ధనేశుం డభవా. 24

టీ. ముక్కంటి అనుఁగు చెలి = ఈశ్వరునకు అత్యంతస్నేహితుఁడు, వడ చక్కి ఏలిక=ఉత్తరపు దిక్కును ఏలెడివాఁడు, చాగకాఁడు ॥పా॥ తేగకాఁడు=త్యాగముగలవాఁడు, జక్కులదొర=యక్షులకురాజు, బల్ రొక్కము ఎకిమీఁడు=అధిక ధనమునకు అధిపతి, తత్తడినిఎక్కెడువాఁడు=అశ్వము

---

* వాయువునకు కందపద్యమందలి నామములు 'గొట్టు' అనునదితప్ప తక్కినవెల్ల సీసపద్యమందలివే కాన వీనిని మొత్తముఁగూర్చుకొనలేదని తెలియునది.

ను ఎక్కునట్టివాఁడు (॥పా॥ మానిసి నెక్కెడువాఁడు=మనుష్యు నెక్కునట్టి వాఁడు-నరవాహనుఁడు)- ఈ 8 కుబేరుని పేళ్లు.

క. విడిముడి గలవేలుపుచెలి
జడముడిజంగంబు గడదెసం గాపరి యా
యొడయండు పాఁపతొడవుల
నిడియెడివే ల్పనఁగ నొప్పు 8 నీశానుఁ డిలన్. 25

టీ. విడిముడి గల వేలుపు చెలి=ధనము గల దేవతకు (కుబేరునకు) స్నేహితుఁడు, జడముడిజంగంబు=జడముళ్లు గలజంగము, కడదెసకాపరి యొ ఒడయండు=కడపటిదిక్కునకు పాలకుఁడు అగు రాజు, పాఁప తొడవులన్ ఇడియెడివేల్పు=పాములను భూషణములనుగా ధరించినదేవుఁడు - సర్పభూషణుఁడు- ఈ 8 ఈశానుని పేళ్లు.

క. దేవాలయాహ్వయంబులు
కోవెల యన దేవళంబుఁ 3 గుడి నా వెలయున్
దేవళ్లన జేజే లనఁ
గా వేలుపు లనఁగ వెలయుఁ 3 గ్రతుభుగభిఖ్యల్. 26

టీ. కోవెల, దేవళంబు, (ప్ర. దేవాలయము), గుడి- ఈ3 దేవాలయము పేళ్లు. దేవళ్లు (ఏకవచనము- దేవర), జేజేలు, వేలుపులు- ఈ 3 దేవతల పేళ్లు.

ఆ. క్షితిని బేళ్లు దనరు 8 సీద్రంపుఁబెద్ద బల్
పాఁపఱేఁడు వెన్నుఁ 8 బాను పనఁగఁ
బుడమితాలు పనఁగఁ 8 దడఁపులనిమపఁడు
చిలువఱేఁ డనంగ 8 శేషునకును. 27

టీ. సీద్రంపుపెద్ద=కుబుసము గలపెద్ద, బల్పాఁప ఱేడు=గొప్పసర్ప రాజు, వెన్నుపానుపు=విష్ణువునకు పఱుపు, పుడమితాలుపు=భూమిని ధరిం

చినవాఁడు, తడవులనిడుపఁడు=చిరకాలముండు వాఁడు, చిలువలఱేఁడు= పాములకురాజు- ఈ ౬ శేషుని పేళ్లు.

క. మరునయ్యతేజి పులుఁగుల
దొర పాములవేఁటకాఁడు తూరుపునా డే
ల్దొరబువ్వఁ గొన్నలావరి
గరుటామంతుఁ డన నొప్పు గరుడుం డభవా. 28

టీ. మరునయ్యతేజి=మన్మథుని తండ్రియగు విష్ణువునకు వాహనము, పులుఁగులదొర=పక్షులకురాజు, పాములవేఁటకాఁడు=సర్పములనుసంహరించు వాఁడు, తూరుపునాడు ఏలు దొర బువ్వఁ గొన్నలావరి = పూర్వదిక్కును పాలించు అధిపతియగు ఇంద్రునకు అన్నమైన అమృతమును పుచ్చుకొన్న బలవంతుఁడు, గరుటామంతుఁడు (ప్ర. గరుత్మంతుఁడు)=అధిక బలముగల ఱెక్కలుగల వాఁడు- ఈ ౫ గరుత్మంతుని పేళ్లు.

ఆ. నల్లవలువతాల్పు తెల్లనిమైదంట
వెన్నదొంగయన్న వెట్టసీళ్ల
మేలువాఁడు దుక్కివాలుదాలుపు తాటి
పడగవాఁ డనంగ బలుఁడు రుద్ర. 29

టీ. నల్లవలువతాల్పు=నల్లనివస్త్రమును ధరించినవాఁడు, తెల్లనిమై దంట=తెల్లనిశరీరము గలదిట్ట, వెన్నదొంగయన్న=కృష్ణునకు అన్న, వెట్టసీళ్ల మేలువాఁడు=సురకుఁబ్రియుఁడైనవాఁడు, దుక్కివాలుదాలుపు — నాఁగేలు ఆయుధముగా ధరించినవాఁడు, తాటిపడగవాఁడు=తాళధ్వజముగలవాఁడు- ఈ౬ బలరాముని పేళ్లు.

క. వడముడి యనఁగా గాడుపు
కొడుకన నివి రెండుఁ బేళ్లగుఁ భీమునకుం
బుడమిం గట్టి యనం గ

వ్వడి యన వివ్వచ్చుఁ డనఁగ * వాసవి యొాశా. 30

టీ. వడముడి, గాడుపుకొడుకు=వాయుపుకుమారుఁడు-ఈ ౨ భీమునకుఁ బేళ్లు. కవ్వడి, కవ్వడి (కవవడి=రెండుచేతులచేతను బాణప్రయోగము చేయువాఁడు) వివ్వచ్చుఁడు (బీభత్సశబ్దవికృతి)-ఈ 3 అర్జునుని పేళ్లు.

తే. వేలుపులత్రోవ యుప్పరవీది యాక
సంబు విను విన్ను మిను మిన్ను * చదలు నింగి
దివి మొయిలుదారి చుక్కలతెరువు బయలు
గాడ్పుతండ్రిన నభ మొప్పు * గరళకంఠ. 31

టీ. వేలుపులత్రోవ=దేవతలకుమార్గము, ఉప్పరవీది=పైనుండెడువీథి, ఆకసంబు (ప్ర. ఆకాశము) విను, విన్ను, మిను, మిన్ను, చదలు, నింగి, దివి(ద్యుశబ్దవికృతి. ఇది తత్సమమని బాలవ్యాకరణము) మొయిలుదారి=మేఘములకుమార్గము, చుక్కలతెరువు బయలు, గాడ్పుతండ్రి=వాయువునకుఁ దండ్రి- ఈ ౧౪ ఆకాశమునకుఁ బేళ్లు.

తే. వెలయు ధరణిఁ జతుర్దిశల్ * నలుగడ లన
నలరు దచ్చికడ లన దిగష్టకంబు
దనరు నీరైదుకడలు నా * దశదిశలును
మౌళిధృతగంగ యంగజమదవిభంగ. 32

టీ. నలుగడలు=నాలుగుదిక్కులు. దచ్చికడలు=ఎనిమిది దిక్కులు ఈరు ఐదు (రెండుఐదుల) కడలు=పది దిక్కులు.

ఆ. తాటసిడమువానితల్లి కూఁతురిబిడ్డ
వెన్నునడుగుపాప * మిన్నువాఁక
వేల్పుటేఱు కడలివెలఁదుక ముత్త్రోవ
ద్రిమ్మరనఁగ నొప్పు * దివిజగంగ. 33

టీ. తాటిసిడమువానితల్లి = తాలధ్వజుఁడగుభీష్మునకుఁ దల్లి, కూఁతురి బిడ్డ=తనకూఁతురైన లక్ష్మికిఁ గూతురు, వెన్నునడుగుపాప=విష్ణుపాదమునం దుఁబుట్టినచిన్నది, మిన్నువాఁక=ఆకాశమందుండునది, వేల్పుటేఁఱు=దేవతల యొక్కనది, కడలి వెలఁదుక = సముద్రునకు భార్య, ముత్త్రోవద్రిమ్మరి=మూఁడుమార్గములఁ దిరుగునది-త్రిపథగ- ఈ ౮ ఆకాశగంగకుఁ బేళ్లు.

తే. వేలుపులగారు చౌదంతి । వెల్లయేనుఁ
గనఁగ నైరావతంబున । కాఖ్య లమరు
వేల్పుదొరతేజి యనఁగను । వెల్లగుఱ్ఱ
మనఁగ నుచ్చైశ్శ్రవం బొప్పు । నంబికేశ. 34

టీ. వేలుపులగారు=దేవతలయొక్క గజము, చౌదంతి=నాలుగు దంతములుగలది, వెల్లయేనుఁగు =తెల్లయేనుఁగు-ఈ 3 ను దేవేంద్రునియేనుఁగగు ఐరావతమునకుపేళ్లు. వేల్పుదొరతేజి = ఇంద్రునియొక్క గుఱ్ఱము, వెల్లగుఱ్ఱము=తెల్లగుఱ్ఱము- ఈ ౨ దేవేంద్రుని గుఱ్ఱమగుఉచ్చైశ్శ్రవము పేళ్లు.

ఆ. పుడుకుఁదొడుకు వేలు । పులగిడ్డి వెలిమొద
వనఁగఁ గామధేను । వలరు చుండుఁ
గల్పకంబు దనరు । వేల్పుఁజెట్టీవుల
మ్రాను వెల్లమ్రాను । నా నుమేశ. 35

టీ. పుడుకు తొడుకు=అభీష్టముల నిచ్చెడియావు, వేలుపులగిడ్డి=దేవతలయొక్కయావు, వెలిమొదవు=తెల్లనియావు- ఈ 3 కామధేనువు పేళ్లు. వేల్పుచెట్టు=దేవతలయొక్క వృక్షము, ఈవులమ్రాను=అభీష్టముల నిచ్చువృక్షము, వెల్లమ్రాను=తెల్లని వృక్షము- ఈ 3 కల్పవృక్షమునకుఁ బేళ్లు.

ఆ. అవని గుఱుసుకైదు । వనఁగ వేయంచుల
కైదు వనఁగఁ జుట్టుఁ । గైదు వనఁగ

బటువుఁగైదు వనఁగఁ బరఁగు సుదర్శన
చక్రమునకుఁ బేళ్లు చంద్రమౌళి. 36

టీ. గుడుసుకైదువు=గుండ్రని ఆయుధము, వేయంచులకైదువు=వేయి మొనలు గల ఆయుధము, చుట్టుకైదువు=వల యాకృతి గలఆయుధము, బటువుకైదువు=గుండ్రని ఆయుధము- ఈ ౪ విష్ణుచక్రమునకుఁ బేళ్లు.

ఆ. వలమురి యనఁ జుట్టువాలుజో డనఁ గల్మి
కొమ్మమగనిబూరగొ మ్మనంగఁ
దనరుఁ బాంచజన్యమునకు నభిఖ్యలు
ధృతకురంగ ధవళవృషతురంగ. 37

టీ. వలమురి=దక్షిణముగాఁ దిరిగినది, చుట్టువాలుజోడు=సుదర్శనచక్రమునకు జత,కల్మి కొమ్మ మగని బూరగొమ్ము=లక్ష్మీ కాంత భర్తయగువిష్ణుని పూరించువాద్యవిశేషము- ఈ 3 విష్ణుశంఖమునకుఁ బేళ్లు.

తే. రిక్కలనఁ జుక్క లనఁగను ఋక్షములకు
నాఖ్య లై యొప్పుఁ దెఱగంటియన్నులనఁగ
నచ్చర లనంగ వేలుపుమచ్చెకంటు
లనఁగ సురకాంతలకు నాఖ్య లగు గిరీశ. 38

టీ. రిక్కలు (ఋక్షశబ్దమునకు వికృతి), చుక్కలు,- ఈ ౨ నక్షత్రములకుఁ బేళ్లు. తెఱగంటియన్నులు=ఱెప్పపాటులేని (అనిమిష)స్త్రీలు, అచ్చరలు (ప్ర. అప్సరసలు.), వేలుపు మచ్చెకంటులు-ఈ 3 దేవకాంతలకుఁ బేళ్లు.

తే. పవలు పగ లనఁ బేళ్లొప్పు దివమునకును
రాత్రిపేళ్లొప్పు రే రేయి రాతి రనఁగ
వెలయు చుంమను రేయెండ వెన్నె లనఁగఁ
జంద్రికకును సమాఖ్యలు చంద్రమౌళి. 39

టీ. పవలు, పగలు - ఈ౨ పగటిపేళ్లు. రే, రేయి, రాతిరి-ఈ 3 రాత్రిపేళ్లు. రేయెండ, వెన్నెల- ఈ ౨ చంద్రికపేళ్లు.

క. మించు లన మెఱుపు లనఁగను
జంచలలకుఁ బేళ్లు దనరు । *జన మంభోభృ
త్సంచయములఁ బలుకు మొయి
ళ్లంచు మొగుళ్లంచు మబ్బు । లంచుఁ భర్గా. 40

టీ. మించులు, మెఱుపులు - ఈ ౨ మెఱుపులకుఁ బేళ్లు. మొయిళ్లు మొగుళ్లు, మబ్బులు- ఈ 3 మేఘముల పేళ్లు.

క. తొలుచదువులు ప్రాఁజదువులు
తొలుమినుకులు ప్రామినుకులు । తొలుపలుకులు ప్రాఁ
బలుకులు పెనుమినుకులు నా
వెలయుఁ శ్రుతులకును బేళ్లు । విశ్వాధిపతీ. 41

టీ. తొలుచదువులు, ప్రాఁజదువులు, తొలుమినుకులు, ప్రామినుకులు, తొలుపలుకులు, ప్రాఁబలుకులు(ఈ ౬ పదములకును మొదటివిద్యలని యర్థము), పెనుమినుకులు, ॥పా॥ పెనుఁబలుకులు=విస్తార మయిన వాక్యములు-ఈ ౭ వేదముల పేళ్లు.

క. ఇది దేవవర్గు దీనిం
జదివిన వ్రాసినను వినిన । జనులకు నిత్యా
భ్యుదయంబు లొసఁగు చుండును
వదలక కాశీనివాస । వాసుఁడు పేర్మిన్. 42

దేవవర్గు సమాప్తము

మానవవర్గు.

తే. పాఱుఁ డనఁగఁ బుడమివేల్పు । బాఁపఁ డనఁగ
జన్నిగ ట్టన విప్రుండు జగతిఁ । బరఁగు

---

* 'జలధరములు రాజించుం బలుకంగ మొయి, ళ్లంచు' అనిపాఠాంతరము

నొడయఁ డేలిక యెకిమీఁడు పుడమిఱేఁడు
ఱేఁడు దొర సామి యన నొప్పు నృపతిపేళ్లు. 1

టీ. పాఱుఁడు, పుడమివేల్పు=భూదేవుఁడు, బాఁపఁడు, జన్నిగట్టు=యజ్ఞోపవీతమును ధరించినవాఁడు- ఈ 4 బ్రాహ్మణుని పేళ్లు. ఒడయఁడు, ఏలిక, ఎకిమీఁడు, పుడమిఱేఁడు=భూమికధిపతి, సామి (ప్ర. స్వామి), దొర, ఱేఁడు-ఈ 8 రాజు పేళ్లు.

సీ. కోమట్లు మూఁడవకొలమువాండ్రన బేరు
లన వైశ్యనామముల్ దనరుఁ గాఁపు
వాండ్రు నా నాలవవాండ్రునా బలిజెవాం
డ్రనఁ జను శూద్రసమాహ్వయములు
వడుగు నా గోఁచిబాఁపఁడు నాఁగ బ్రహ్మచా
రికిఁ బేళ్లు నడచు ధరిత్రియందు
నాలుబిడ్డలు గలయతఁ డిలుఱేఁడు గే
స్తన నొప్పుఁ బేళ్లు గృహాధిపతికి
ఆ. నడవిమనికిపట్టు జడదారి యన వన
వాసి యొప్పు నిల్లువాసి తిరుగు
బోడ తపసి కావిపుట్టగోఁచులసామి
యన యతీంద్రుఁ డలరు నలికనేత్ర. 2

టీ. కోమట్లు, మూఁడవకొలమువాండ్రు, బేరులు- ఈ 3 వైశ్య నామములు. కాఁపువాండ్రు, నాలవవాండ్రు, బలిజెవాండ్రు- ఈ 3 శూద్రుని పేళ్లు. వడుగు, గోఁచిబాఁపఁడు=కాపీనము గలబ్రాహ్మణుఁడు-ఈ 2 బ్రహ్మచారికిఁ బేళ్లు. ఆలుబిడ్డలు గలయతఁడు = దారాపత్యములు గల వాఁడు, ఇలుఱేఁడు=గృహాధిపతి, గేస్తు (ప్ర. గృహస్థు) - ఈ 3 గృహస్థుని పేళ్లు. అడవిమనికిపట్టు = అరణ్యము నివాసస్థానముగాఁ గలవాఁడు, జడ

దారి=జడలను ధరించినవాఁడు - ఈ ౨ వానప్రస్థుని పేళ్లు. ఇల్లు వాసి తిరుగు=ఇల్లువిడిచి తిరుగువాఁడు, బోడ, తపసి, కావిపుట్టగోఁచులసామి=కాషాయకౌపీనములు గలవాఁడు- ఈ ౪ సన్న్యాసి పేళ్లు.

సీ. అమ్మ నాఁ దల్లి నా నవ్వ నాఁ గన్నది
యన మాత కాఖ్య లౌ నభ్రకేశ
యబ్బ నాయన యయ్య యనఁ దండ్రి యన నప్ప
యన జనకాఖ్య లౌ నగనివేశ
తోడఁబు ట్టనఁగ సైదోడు తోఁబు ట్టన
సోదరాహ్వయము లౌ నాదిదేవ
భర్తృసహోదరుభార్యకుఁ దోడికో
డ లన నేరా లన నలరు నభవ
తే. చెలియ లనఁ జెల్లె లనఁగను వెలయు చుండు
నాహ్వయములు కనిష్ఠకన్యకు గిరీశ
జ్యేష్ఠకన్యకు నాఖ్యలై క్షితిని వెలయు
నప్ప యన నక్క యనఁగఁ జంద్రార్ధమకుట. 3

టీ. అమ్మ (ప్ర. అంబ), తల్లి, అవ్వ, కన్నది - ఈ ౪ మాతృనామములు. అబ్బ, నాయన, అయ్య (ప్ర. ఆర్య), తండ్రి, అప్ప - ఈ౫ పితృనామములు. తోడఁబుట్టు, ॥పా॥ తోడఁబుట్టుగు - తోడఁబుట్టువు, సైదోడు, తోఁబుట్టు ॥పా॥ తోఁబుట్టువు- ఈ 3 సోదరునామంబులు. తోడికోడలు = తనతో సమానురాలైనకోడలు, ఏరాలు - ఈ ౨ పెనిమిటితోఁ బుట్టినవాని భార్యకుఁ బేళ్లు. చెలియలు, చెల్లెలు- ఈ ౨ కనిష్ఠకన్యకుఁ బేళ్లు.

సీ. ముగ్ధకుఁ బే ళ్లగు ముగుద యనఁ ముద్ద
రాలు నా గోల నా బేల యనఁగ
గట్టివాయి యనంగ గయ్యాళి యన జాఁగ

యన ధూర్తసతికి నాఖ్యాహ్వయము లమరు
నైదువ నాఁగ ముత్తైదువ నా నయి
దువరాలు నాఁ బుణ్యయువతి వెలయు
మృతచిరంటికి నాఖ్య లెసఁగుఁ బేరంటాలు
నాఁగను జక్కిని నా ధరిత్రి
తే. గేస్తురా లనునాఖ్యచే గృహిణి వెలయు
నాలు పెండ్లాము రాణి యిల్లా లనంగ
భార్య దనరును దొత్తన బానిసె యన
వరవు డన దాసి కాఖ్యలౌ గరళకంఠ. 4

టీ. ముగుద (ప్ర. ముగ్ధ), ముద్దరాలు, గోల, బేల - ఈ ౪ ముగ్ధస్త్రీకిఁ బేళ్లు. గట్టివాయి=గట్టినోరుగలది, గయ్యాళి, జాఁగ - ఈ ౩ ధూర్తస్త్రీ పేళ్లు. ఐదువ, ముత్తైదువ, అయిదువరాలు - ఈ ౩ పుణ్యస్త్రీకిఁ బేళ్లు. పేరంటాలు, జక్కిని - ఈ ౨ గతించిన ముత్తైదువ పేళ్లు. గేస్తురాలు (ప్ర. గృహస్థురాలు), ఆలు, పెండ్లాము, రాణి, ఇల్లాలు - ఈ ౪ భార్యకు బేళ్లు. తొత్తు, బానిసె, వరవుడు - ఈ ౩ దాసికిఁ బేళ్లు.

సీ. కన్నియ కన్నె నాఁ గన్యకుఁ బేళ్లొప్పు
జవరాలు కొమరాలు జవ్వని యనఁ
దనరు యువతి ప్రౌఢ యన గట్టివయసుది
యనఁ బ్రౌఢ దాల్చు నీయాహ్వయములు
ముసలి మిండలకోర ముప్పదియాఁ బేళ్లు
చనినది యనుపేళ్ల నెనయు లోల
ముసలిది ముదుసలి ముదియ పెద్దన నివి
యాఖ్యలై తనరు వృద్ధాంగనకును

ఆ. చెడిప యంకులాఁడి చెడ్డతొయ్యాలి వెలి
చవులు గనిన దనఁగ జార దనరు
నిలను విటులదూత యెడకాఁడు కుంటెన
కాఁ డనంగఁ దనరు గరళకంఠ. 5

టీ. కన్నియ, కన్నె- ఈ ౨ పెండ్లికానిపడుచు పేళ్లు. జవరాలు, కొమరాలు, జవ్వని - ఈ 3 యౌవనముగలస్త్రీ పేళ్లు. ప్రోడ (ప్ర. ప్రౌఢ), గట్టివయసుది=దృఢమైనవయస్సుగలది-ఈ౨ ప్రౌఢస్త్రీ పేళ్లు. ముసలి,మిండ లకోర, ॥పా॥ మిండలకోరి, ముప్పదియేండ్లుచనినది=ముప్పదియేఁడు సంవత్సరముల వయస్సుచెల్లినది-ఈ3 లోలస్త్రీ పేళ్లు. ముసలిది,ముదుసలి, ముదియ, పెద్ద - ఈ ౪ వృద్ధస్త్రీ పేళ్లు. చెడిప, చెడినది, అంకులాఁడి= వ్యభిచరించినది, చెడ్డతొయ్యాలి = చెడిపోయిన స్త్రీ, వెలిచవులు గనినది=పరపురుషులతోడి పొందుకాంచినది- ఈ ౪ జారస్త్రీ పేళ్లు. ఎడకాఁడు; కుంటెనకాఁడు=విటీవిటులను సమకూర్చువాఁడు- ఈ ౨ విటులదూత పేళ్లు.

తే. వేల్పుబానిసె వెలయాలు వేల్పుకత్తె
లంజె బోగముచాన వెల్లాటకత్తె
పడుపుఁజెలి యాటచేడియ గడనకత్తె
యనఁగ నివి వేశ్య కాఖ్య లౌనగని వేశ. 6

టీ. వేల్పుబానిసె=దేవతలకు బానిసె, వెలయాలు = వెలకు వచ్చునట్టి స్త్రీ,వేడ్కకత్తె=వేడుకగలది, లంజె, బోగముచాన=భోగార్థమైనస్త్రీ, వెల్లాటకత్తె ॥పా॥ పెల్లాటకత్తె=మిక్కిలి నాట్యమునుజేయునది, పడుపుఁజెలి=ధనము గడనసేయుస్త్రీ, ఆటచేడియ=నాట్యముచేసెడుస్త్రీ, గడనకత్తె=ధనమును గడించునది- ఈ ౧౦ వేశ్యకుఁ బేళ్లు.

ఆ. వెచ్చకాఁడు బొజుఁగు వేడుకకాఁడు మిం
డండు ననుపుకాఁడు మిండగీఁడు
లంజెకాఁడు నా ధరం జనుఁ బల్లవ

నామధేయములు పినాకహస్త. 7

టీ. వెచ్చకాఁడు=ధనవ్యయము చేయువాఁడు, బొజుఁగు (ప్ర. భుజంగుఁడు), వేడుక కాఁడు=విలాసముగలవాఁడు, మిండఁడు, ననుపుకాఁడు=మృదువైనవాఁడు, మిండగీఁడు, లంజెకాఁడు=లంజెగలవాఁడు-ఈ ౭ విటునిపేళ్లు.

ఆ. కోడెకాఁ డనంగ ♦ గోవాళ్లు నాఁగను
యువజనాఖ్య లొప్పు ♦ చుండు రెండు
నాగవాస మనఁగ ♦ నామ మా వేశ్యాజ
నంబుమేళమునకు ♦ నంబికేశ. 8

టీ. కోడెకాఁడు=యౌవనముగలవాఁడు, గోవాళ్లు (గోవ+వారలు-ఇదినిత్యబహువచనాంతము)- ఈ ౨ యౌవనవంతునిపేళ్లు. నాగవాసము=వేశ్యాజనముల మేళము.

సీ. నెలఁతుక క్రాల్గంటి ♦ పొలఁతుక ముద్దియ
వాలుఁగంటి మగువ ♦ పడఁతి మడఁతి
చెలి మచ్చెకంటి యుగ్మలి యింతి తొయ్యలి
నవలా కలువకంటినాతి గోతి
పూఁబోఁడి చిగురాకుఁబోఁడి పైదలి మించుఁ
బోఁడి ముద్దులగుమ్మ ♦ పొలఁతి కొమ్మ
ప్రోయాలువిద తీఁగెఁబోఁడి చేడియ యించుఁ
బోఁడి యన్ను వెలంది ♦ బోటి జోటి

తే. చాన తెఱవ వెలందుక ♦ చామ లేమ
చెలువ యెలనాఁగ చిలుకలకొలికి కలికి
తలిరుఁబోఁడి యలరుఁబోఁడి ♦ నెలఁత పొత్తి
గరిత యతివ నా స్త్రీసమాఖ్యలు మహేశ. 9

టీ. నెలఁతుక, క్రాల్గంటి=చంచలములగు నేత్రములు గలది, పొలఁతుక, ముద్దియ, వాలుఁగంటి=విశాలనేత్రములుగలది, మగువ, పడఁతి, ॥పా॥ పణఁతి, మడఁతి, చెలి, మచ్చెకంటి=మత్స్యములవంటి నేత్రములుగలది, ఉగ్మలి, ఇంతి, నవలా, కలువకంటి = కలువలవంటి నేత్రములు గలది, నాతి, గోతి, పూఁబోఁడి=పుష్పమువలె మృదువైనశరీరము గలది, చిగురాకుఁబోఁడి = చిగురుటాకువలె మృదువైనదేహముగలది, పైదలి, మించుఁబోఁడి= మెఱుపువలెఁ బ్రకాశించు దేహముగలది, ముద్దులగుమ్మ = మురిపెములనిచ్చునది, పొలఁతి, కొమ్మ, ప్రోయాలు, ఉవిద, తీఁగెఁబోఁడి=తీవవలె మనోజ్ఞమైన మేనుగలది, చేడియ, ఇంచుఁబోఁడి=చెఱకువలె ప్రియమైన మేనుగలది, అన్ను, వెలఁది, బోటి, జోటి, చాన, తెఱవ, వెలఁదుక, చామ, లేమ, చెలువ, ఎలనాఁగ, చిలుకలకొలికి = చిలుకముక్కులవంటి కన్నులకొలుకులు గలది, కలికి, తలిరుఁబోఁడి = చిగురువలె మృదువైనమేనుగలది, అలరుఁబోఁడి = పుష్పమువలె మృదువైనమేనుగలది, నెలఁత, పొల్తి, గరిత, అతివ-ఈ ౪౭ స్త్రీకిఁ బేళ్లు.

తే. చెలిమి నేస్తంబు పొందు నా స్నేహ మలరు
నెచ్చెలి యనుంగు సంగాతి నేస్తకాఁడు
సంగడీఁ డనఁ జెలికాఁ డనంగఁ దనరు
స్నేహితునకు సమాఖ్యలు శ్రీమహేశ. 10

టీ. చెలిమి, నేస్తంబు, పొందు- ఈ 3 స్నేహమునకుఁ బేళ్లు. నెచ్చెలి, అనుంగు, సంగాతి, నేస్తకాఁడు, సంగడీఁడు, చెలికాఁడు=ఈ౬ స్నేహితునకుఁ బేళ్లు.

సీ. దొంగ తెక్కలికాఁడు దొరకోలుసన్నాసి
ముచ్చెత్తుబరికాఁడు ముడియవిడుపు
తెరువాటుకాఁడు క త్తెరదొంగ చేవాఁడి
కాఁడు వల్లడికాఁడు కన్నగాఁడు
మునిముచ్చు గడిదొంగ యనఁ దస్కరాఖ్య లాఁ

చెండిపోతు గరాసు । మొండికట్టె
టకటొంకు టాటోటు । టక్కులాఁడు పిసాళి
టక్కరి ముడికాఁడు । తవళికాఁడు
తే. కల్లరియు గొంటు కైలాటకాఁడు చెడుగు
బేరజము కుచ్చితుఁడు దోసకారి చెనఁటి
పాలసుఁడు నాలి బూతంబు । పలువ తులువ
కూళ గడుసన వర్తిల్లుఁ । గుజనుపేళ్లు. 11

టీ. దొంగ, తెక్కలికాఁడు=బందిపోటు వేయువాఁడు, దొరకోలు సన్యాసి=వేషము వేసి నమ్మించి వెనుక సొమ్ము నెత్తుకొని పోవువాఁడు, ముచ్చు, ఎత్తుబరికాఁడు, ముడియవిడుపు = సొమ్ముముడివిప్పువాఁడు, తెరువాటుకాఁడు=దారి కట్టి కొట్టి దోఁచు కొనువాఁడు, కత్తెరదొంగ=నగలు కత్తిరించుకొనువాఁడు, చేవాఁడికాఁడు = చేతిబలముగలవాఁడు, వల్లడికాఁడు=కొల్లపెట్టువాఁడు, కన్నగాఁడు=కన్నము వేయువాఁడు, మునిముచ్చు=మునివలెఁగపటవేషము వేసి యేమఱించువాఁడు, గడిదొంగ = ఒళ్లెఱిఁగిన దొంగ- ఈ ౧౩ దొంగకుఁ బేళ్లు. చెండిపోతు=మంద బుద్ధిగలవాఁడు, గరాసు, మొండికట్టె=మొండితనముఁజేయువాఁడు, టకటొంకు, టాటోటు, టక్కులాఁడు=అబద్ధములాడువాఁడు, పిసాళి, టక్కరి, ముడికాఁడు, తవళికాఁడు=కపటముగలవాడు, కల్లరి=అబద్ధములాడువాఁడు, గొంటు, కైలాటకాఁడు = మాయోపాయముగలవాఁడు, చెడుగు, బేరజము, కుచ్చితుఁడు (ప్ర. కుత్సితుఁడు), దోసకారి, చెనఁటి, పాలసుఁడు, నాలిబూతము, పలువ, తులువ, కూళ, గడుసు- ఈ ౨౪ కుత్సితుని బేళ్లు.

ఆ. పాప బుడుత చిఱుత । పట్టి సిసువు కందు
కూన నిసువు బిడ్డ । కుఱ్ఱ బొట్టె
యనఁగ శిశుసమాఖ్య । లగుఁ గొమరుండు నాఁ
గొడుకు నాఁ గుమారకుండు వెలయు. 12

టీ. పాపు, బుడుత, చిఱుత, పట్టి, సినువు, (ప్ర. శిశువు), కందు, కూన, నినువు, బిడ్డ కుఱ్ఱ, బొట్టె - ఈ ౧౧ శిశువు పేళ్లు. కొమరుఁడు, (ప్ర. కుమారుఁడు), కొడుకు - ఈ ౨ కుమారుని పేళ్లు.

ఆ. వటుసమాఖ్య లగును । వసుధలోఁ గొండుక
వాఁ డనంగఁ బడుచు । వాఁ డనంగఁ
బిన్నవాఁ డనంగ । జిన్నవాఁ డనఁగను
వినుతగుణసనాథ । విశ్వనాథ. 13

టీ. కొండుకవాఁడు- ॥రూ॥ కొండొకవాఁడు, పడుచువాఁడు, పిన్న వాఁడు, చిన్నవాఁడు-ఈ ౪ బాలునకుఁ బేళ్లు.

సీ. గిటక పొట్టి కుఱుచ । గిట్ట గు జ్జనఁగ వా
మనుఁ డొప్పుఁ జను నపస్మారిపేళ్లు
వెడఁగు వేఁదుఱు వెఱ్ఱి । వీఱిఁడి వేఱిఁడి
వెంగలి వెంబరవి త్తనంగఁ
జతురునకును బేళ్లు । జాణ దంట వలంతి
వెరవరి ప్రోడ నేర్పరి యనంగఁ
బ్రన్ననివాఁడు రూపరి చూడఁగలవాఁడు
చక్కనివాఁడు నా । జగతిఁ బరఁగు

తే. సుందరాకారవంతుఁడు । సొగసుకాఁడు
వన్నెకాఁ డన శృంగారి । వసుధ వెలయు
నంధకునిపేళ్లు చీకు గ్రుడ్డనఁగ మూఁగ
మూవ యన మూకనామముల్ । దేవదేవ. 14

టీ. గిటక, పొట్టి, కుఱుచ, గిట్ట, గుజ్జు - ఈ ౫ వామనుని పేళ్లు. వెడఁగు, వేఁదుఱు, వెఱ్ఱి, వీఱిఁడి, వేఱిఁడి, వెంగలి, వెంబరవిత్తు - ఈ ౭ అపస్మారి పేళ్లు. జాణ, దంట, వలఁతి, వెరవరి, ప్రోడ, నేర్పరి - ఈ ౬

చతురునకుఁ బేళ్లు. ప్రన్ననివాఁడు=సుందరుఁడు, రూపరి=రూపవంతుఁడు, చూడఁగలవాఁడు, చక్కనివాఁడు = చక్కనైనవాఁడు-ఈ ౪ సౌందర్యము గలవాని పేళ్లు. సొగసుకాఁడు=సొగసైనవాఁడు, వన్నెకాఁడు=కాంతిగలవాఁడు - ఈ ౨ శృంగారవంతుని పేళ్లు. చీకు, గ్రుడ్డి - ఈ ౨ అంధకుని పేళ్లు. మూఁగ, మూప- ఈ ౨ మూకనామములు.

క. కాయముపేళ్లయి వెలయును
మే యన నొడ లనఁగ మేను । మెయి యన భోగ్య
ప్రాయము పేళ్లగుఁ బరువము
పాయము జవ్వన మనంగ । భావజదమనా. 15

టీ. మే, ఒడలు, మేను, మెయి - ఈ ౪ శరీరము పేళ్లు. పరువము, పాయము, జవ్వనము (ప్ర. యౌవనము)- ఈ 3 యౌవనము పేళ్లు.

తే. నెఱులు కురులు వెండ్రుకలు నా । నెఱిక లనఁగఁ
గొప్పు తుఱు మన వేనలి । క్రొవ్వెద యనఁ
గేశధమ్మిల్లములు మించుఁ । గీలుగంటు
క్రొమ్ముడి యనంగఁ గేశబంధ మ్మగు భవ. 16

టీ. నెఱులు, కురులు, వెండ్రుకలు, నెఱికలు - ఈ ౪ కేశములకు పేళ్లు. కొప్పు, తుఱుము, వేనలి, క్రొవ్వెద (క్రొత్త + వెద) - ఈ ౪ ధమ్మిల్లమునకు పేళ్లు. కీలుగంటు, క్రొమ్ముడి (క్రొత్త + ముడి)- ఈ ౨ కేశబంధము (అనఁగా వెండ్రుకలముడి) పేళ్లు.

తే. నొసలు నెన్నొసల్ నుదురు నెన్నుదు రనంగఁ
దనరు ఫాలంబు చూడ్కి చూ । పనఁగ నొప్పు
నాహ్వయము లీక్షణమునకు । నక్షి కాఖ్య
లలరుఁ గ న్గను కన్ను నా । నభ్రకేశ. 17

టీ. నొసలు, నెన్నొసలు (నెఱి + నొసలు), నుదురు, నెన్నుదురు

(నెటి + నుదురు) - ఈ ర ఫాలము పేళ్లు. చూడ్కి, చూపు - ఈ ౨ ఈక్షణమునకుఁ బేళ్లు. కను, కను, కన్ను-ఈ 3 నేత్రమునకుఁ బేళ్లు.

క. వీను లనఁ జెవు లనంగా
జానుగు లన నాహ్వయములు ￼ శ్రవణంబులకుం
గౌ నన నడు మనఁగా నభి
ధానము లగు మధ్యమునకుఁ ￼ దరుణేందుధరా. 18

టీ. వీనులు, చెవులు, జానుగులు - ఈ 3 శ్రవణముల పేళ్లు. కౌను, నడుము - ఈ ౨ మధ్యమునకుఁ బేళ్లు.

తే. అక్కు ఱొమ్మెద బోర నా ￼ నలరు వక్ష
మాస్యమున కొప్పుచుండు నాఖ్యలు మొగంబు
మోర మో మనఁ బే ళ్లొప్పునూరువునకుఁ
బెందొడ యనంగఁ గురువు నా ￼ నందివాహ. 19

టీ. అక్కు, ఱొమ్ము, ఎద (ప్ర. హృదియము), బోర - ఈ ర వక్షస్స్థలమునకుఁ బేళ్లు. మొగంబు(ప్ర. ముఖము), మోర, మోము-ఈ 3 ముఖము పేళ్లు. పెందొడ, కురువు-ఈ ౨ ఊరువునకుఁ బేళ్లు.

తే. వదనగుహ యొప్ప నోరు నా ￼ వాయి యనఁగఁ
బల్లు పలు నాఁగ దంతంబుపేళ్లు వెలయుఁ
బెదవి వాతెఱ మోవి యన్పేళ్లఁ దనరు
చుండు నోష్ఠంబు శీతాంశుఖండమౌళి. 20

టీ. నోరు, వాయి-ఈ ౨ వదనగుహకుఁ బేళ్లు. పల్లు, పలు-ఈ ౨ దంతము పేళ్లు. పెదవి, వాతెఱ, మోవి-ఈ 3 ఓష్ఠమునకు పేళ్లు.

క. కయి యనఁ గై నాఁ గే లనఁ
జెయి యనఁ జై నాఁగఁ జెయ్యి ￼ చే నా హస్తా
హ్వయము లగు సన్నుపూర్ణా

ప్రియవల్లభ కాశికాపురీవరనిలయా. 21

టీ. కయి, కై కేలు, (నిత్యైకవచనాంతము), చెయి, చై, చెయ్యి, చే-ఈ 8 హస్తమునకు పేళ్లు.

క. ఎద యన డెందం బనఁగా
మది యనఁగా నెడఁ దనంగ మఱి యుల్లము నా
హృదయమునకు నివి యెసఁగును
విదితంబుగ నాహ్వాయములు విశ్వాధిపతీ. 22

టీ. ఎద, డెందము, మది (ప్ర. మతి), ఎడఁద, ॥పా॥ ఎడ (ప్ర. హృదయము), ఉల్లము-ఈ 5 హృదయము (మనస్సు) నకుఁ బేళ్లు.

క. లోఁజె య్యన నఱచె య్యనఁ
గాఁ జెల్లుం బేళ్లు రెంటు కరతలమునకున్
మీఁజె య్యనఁ బెడచెయ్యను
నాఁ జనుఁ గరచరమభాగనామములు శివా. 23

టీ. లోఁజెయ్యి (లోను + చెయ్యి)=లోపలగా నుండెడు చెయ్యి, అఱచెయ్యి = లోపలి చెయ్యి-ఈ 2 కరతలమునకుఁ బేళ్లు. మీఁజెయ్యి (మీఁదు + చెయ్యి)=మీఁదుగానుండెడు చెయ్యి, పెడచెయ్యి=పెడగా నుండెడుచెయ్యి-ఈ 2 కరచరమభాగము పేళ్లు.

ఆ. పొట్ట డొక్క కడుపు బొజ్జ బొఱ్ఱ యనంగ
నొప్పు చుండు నాఖ్య లుదరమునకు
నాభిబిలమునకును నామధేయము లగు
బొడ్డు నాఁగ మఱియుఁ బొక్కి లనఁగ. 24

టీ. పొట్ట, డొక్క, కడుపు, బొజ్జ, బొఱ్ఱ-ఈ 5 ఉదరము పేళ్లు. బొడ్డు, పొక్కిలి-ఈ 2 నాభిబిలమునకుఁ బేళ్లు.

తే. వె న్ననంగను వీఁపు నా వెనుకమేను

నాఁగఁ జరమాంగమున కొప్పు నామములుగఁ
బుఱ్ఱె తలపాల నాఁ బున్క పుఱియ నాఁగ
ఫాలమున కాఖ్య లై యొప్పు ఫాలనేత్ర. 25

టీ. వెన్ను, వీఁపు, వెనుక మేను-ఈ 3 పృష్ఠభాగము పేళ్లు. పుఱ్ఱె, తలపాల, పున్క ॥రూ॥పునుక, పుఱియ-ఈ ౪ కపాలమునకుఁ బేళ్లు.

క. అడు గంజ హజ్జ యనఁగాఁ
బుడమిఁ బదంబునకు నామములు విలసిల్లున్
మెడ కుత్తు కట్టు గొం తన
నడరు గళంబునకుఁ బే ళ్లనంగధ్వంసీ. 26

టీ. అడుగు, అంజ, హజ్జ-ఈ 3 పాదమునకుఁ బేళ్లు. మెడ, కుత్తుక, అట్టు, గొంతు-ఈ ౪ గళమునకుఁ బేళ్లు.

ఆ. బువ్వ వంటకంబు బోనంబు మెతుకు కూ
డోగిరము పసాద మోరె మనఁగ
నన్న మొప్పుఁ జేల మలరుఁ బుట్టంబు దు
వ్వలువ చీర కోక వలువ యనఁగ. 27

టీ. బువ్వ, వంటకము, బోనము, మెతుకు, కూడు, ఓగిరము, పసాదము (ప్ర. ప్రసాదము), ఓరెము-ఈ ౮ అన్నమునకుఁ బేళ్లు. పుట్టము, దువ్వలువ, చీర, ॥పా॥ చీరె, కోక, వలువ-ఈ ౬ వస్త్రమునకుఁ బేళ్లు.

తే. మెసవె నారోగిణ మొనర్చె మెక్కెఁ దినియెఁ
గుడిచె నారగించెను బసాపడియె నమలె
సాపడె ననంగ నొప్పు భోజనముసేసె
ననుట కివి యాఖ్య లై యొప్పు యభ్రకేశ. 28

టీ. మెసవెను, ॥పా॥ మెసఁగెను, ఆరోగిణమొనర్చెను ॥పా॥ ఆరోగణమొనర్చెను, మెక్కెను, తినియెను, కుడిచెను, ఆరగించెను,పసాపడియెను,నమ

లెను, సాపడెను-ఈ ౧౧ భోజనముచేసె ననుటకుఁ బేళ్లు.

క. నాన యన సిగ్గు సిబ్బితి
నా నివి వ్రీడాపదంబు ♦ నామంబు లగుం
బానముసేయుట పేళ్లగు
నానుట త్రావు టనఁ ద్రాగు ♦ టనఁ గ్రోలు టనన్. 29

టీ. నాన, సిగ్గు, సిబ్బితి - ఈ 3 లజ్జకుఁ బేళ్లు. ఆనుట, త్రావు
ట, త్రాగుట, క్రోలుట-ఈ ౪ పానము సేయుటకుఁ బేళ్లు.

ఆ. తళియ పళ్లెరంబు ♦ తెలె హరివాణంబు
తట్టి కంచ మనఁగఁ ♦ దనరుఁ బాత్రి
చెల్లుఁ జషకమునకుఁ ♦ బేళ్లు డబ్బుర కోర
గిన్నె యనఁగ రజత♦గిరినివాస. 30

టీ. తళియ, పళ్లెరము, తెలె, హరివాణము, తట్టి, కంచము-ఈ ౬
భోజనపాత్రపేళ్లు. డబ్బుర ॥పా॥ డబుర, కోర, గిన్నె-ఈ 3=పానపాత్రి.

తే. నతికిఁ బేళ్లొప్పు జోత దండము జొహారు
మ్రొక్కు జేజే యనంగఁ గేల్♦మొగిచెఁ గొలిచె
నెఱఁగెఁ జేమోడ్చె నన నమస్కృతి యొనర్చె
ననుట కిది యాఖ్య లగు నీశ ♦ యభ్రకేశ. 31

టీ. జోత, దండము, జొహారు, మ్రొక్కు, జేజే-ఈ ౫ నమస్కా
రము పేళ్లు. కేల్మొగిచెను=చేతులు జోడించెను, కొలిచెను, ఎఱఁగెను, ॥రూ॥
ఎరఁగెను, చేమోడ్చెను=చేతులు ముకుళించెను- ఈ ౪ నమస్కారము చేసెన
నుటకుఁ బేళ్లు.

తే. ఒప్పు శయనించుటకును బ♦న్నుండెఁ బండెఁ
బవ్వడించెఁ బరుండెను ♦ బవ్వళించె
నత్తమిల్లె ననఁ ♦ మఱి ♦ మెత్త సెజ్జ

పఱుపు పాన్పనఁ దగు శయ్య కి ఫాలనేత్ర. 32

టీ. పన్నుండెను, ॥పా॥ పండుండెను, పండెను, పవ్వడించెను, పరుండెను, పవ్వళించెను, అత్తమిల్లెను-ఈ ౭ శయనించెననుటకుఁ బేళ్లు. మెత్త, సెజ్జ (ప్ర. శయ్య), పఱుపు, పాన్పు-ఈ ౪ శయ్య పేళ్లు.

తే. ఒప్పు ధ్వనిపేళ్లు రొద యన కి నులివు నాఁగ
సద్దనంగను గూఁత నాఁ కి జప్పు డనఁగ
నలుకు డన రోదనము సేసె కి ననుట కాఖ్య.
లెసఁగు నఱచెను వాపోయె కి నేడ్చె ననఁగ. 33

టీ. రొద, ఉలివు, సద్దు, కూఁత, చప్పుడు,అలుకుఁడు-ఈ౬ధ్వని పేళ్లు. అఱచెను, వాపోయెను, ఏడ్చెను-ఈ౩ రోదనముచేసె ననుటకుఁ బేళ్లు.

క. అగుఁ బేళ్లు నీరువట్టన
దగ దప్పియు దూప యనఁగ కి దాహంబునకుం
నగవు నగు నవ్వు నవు నా
నగు నాఖ్యలు హాసమునకు కి నగజాధీశా. 34

టీ. నీరువట్టు, దగ, దప్పి, దూప - ఈ ౪ దాహమునకుఁ బేళ్లు. నగవు, నగు, నవ్వు, నవు-ఈ ౪ హాసము పేళ్లు.

క. చాగము నాఁ బుడుకనఁగా
నీగి యనఁగ నిడుట యనఁగ కి నీవి యనంగాఁ
దేగము నాఁ బెట్టుడు నాఁ
ద్యాగమునకు నాఖ్య లగుచు కి ధరఁ బరఁగు శివా. 35

టీ. చాగము, పుడుకు, ఈగి, ఇడుట, ఈవి, తేగము, పెట్టుడు-ఈ ౭ త్యాగము పేళ్లు.

ఆ. ఎలసె బెరసె హత్తెఁ కి గలసె నదికెఁ జెందెఁ
బొందె దొరసెఁ గూడె కి నొందె నెనసె

ననఁగ సక్తమయ్యె । ననుటకు నివి యాఖ్య
లగు గిరీశ యీశ । యభ్రకేశ. 36

టీ. ఎలసెను, బెరసెను,హత్తెను,కలసెను, అదికెను,చెందెను,పొందెను, దొరసెను, కూడెను, ఒందెను, ఎనసెను-ఈ౧౧ సక్తమయ్యెననుటకుఁ బేళ్లు.

ఆ. ఎడసెఁ బాసె వేఱు । పడెఁ బురివిచ్చె నా
నలరు భేద మయ్యె । ననుటపేళ్లు
స్వవశ మయ్యె ననుట । కవు బేళ్లు లోనయ్యె
నగ్గ మయ్యె ననఁగ । నసమనేత్ర. 37

టీ. ఎడసెను, పాసెను, వేఱుపడెను, పురివిచ్చెను-ఈ ౪ భేదమయ్యె ననుటకుఁబేళ్లు. లోనయ్యెను, అగ్గమయ్యెను - ఈ ౨ స్వాధీనమయ్యె ననుటకుఁబేళ్లు.

ఆ. అగు గృహీత మయ్యె । ననుటకుఁ బేళ్లగ
పడియెఁ జేపడియెను । బట్టువడియెఁ
జిక్కువడియెఁ దగిలెఁ । జిక్కెఁ దగుల్పడె
ననఁగ నగనివేశ । యభ్రకేశ. 38

టీ. అగపడియెను, (అగ్గము పడియెను)=అధీనమయ్యెను, చేపడియెను పట్టువడియెను, చిక్కుపడియెను, తగిలెను, ॥పా॥ తవిలెను, చిక్కెను, తగుల్పడెను-ఈ ౭ గృహీత మయ్యెననుటకుఁ బేళ్లు.

తే. అనియె నొడివె వక్కాణించె । నాడెఁ జెప్పె
వినిచె వాక్రుచ్చెఁ బలికె నాఁ । జను వచించె
ననుట కాలించె నాలకిం । చెను వినె నన
నలరు నవధరించె నటంట । కాఖ్య లీశ. 39

టీ. అనియెను, నొడివెను, వక్కాణించెను, ఆడెను, చెప్పెను, వినిచెను, వాక్రుచ్చెను పలికెను-ఈ ౯ వచించె ననుటకుఁ బేళ్లు. ఆలించెను,ఆలకించెను, వినెను-ఈ 3 అవధరించె ననుటకుఁ బేళ్లు.

క. కనియెం జూచెను గాంచెను
గనుఁగొనెఁ గన్గొనె ననంగఁ గలయవి పేళ్లై
చను వీక్షించె ననుటకు
ఘనతరగోరాజగమన కాయజదమనా. 40

టీ. కనియెను, చూచెను, కాంచెను, కనుఁగొనెను, కన్గొనెను-ఈ 5 వీక్షించె ననుటకుఁ పేళ్లు.

క. చనుఁ గృతగమనుఁడ నయ్యెద
ననుటకు నామంబు లగుచు నవని నరిగెదం
జనియెదఁ బోయెద నేఁగెదఁ
బనివినియెద ననెడునట్టి పలుకులు రుద్రా. 41

టీ. అరిగెదను, చనియెదను, పోయెదను, ఏఁగెదను, పనివినియెదను-ఈ 5 కృతగమనుఁడ నయ్యెద ననుటకు పేళ్లు.

ఆ. ద్విగుణమున కభిఖ్య లగు నిబ్బ డిమ్మడి
జంట దంట దుగయు జమిలి రెట్టి
యినుమడి యన మిథునమున కాఖ్య లగు జోడు
దోయి కవ యనంగ ధూతకలుష. 42

టీ. ఇబ్బడి, ఇమ్మడి, జంట, దంట, దుగ, జమిలి, రెట్టి,॥పా॥ రెంట, ఇనుమడి-ఈ 8 ద్విగుణమునకుఁ పేళ్లు. జోడు, దోయి, కవ-ఈ 3 మిథునమునకుఁ పేళ్లు.

సీ. ఒం డొక్కఁ డొకటి యొక్కొం డన నగు నేక
విూరు రెం డిరు నాఁగ నెసఁగు ద్వయము
త్రిక మూఁడు మూన్నాఁగఁ దగుఁ ద్రయి తీవంచ
నలు నాల్గు చౌ యన నగుఁ జతుష్క

మెసఁగుఁ జౌవంచ యైదే నసఁ బంచకం
బా ఆఱుమూఁడిత్తిగ ననఁగ నొప్ప
షట్కంబు ఋషిసంఖ్య సత చక్కపగడ యే
డన నొప్పు సప్తసంఖ్యకును బేళ్లు
తే. దనరు నిరునాలు గెనిమిది దచ్చి యనఁగఁ
బరఁగు నీరాఱు పండ్రెండు బార యనఁగ
ద్వాదశమునకు నాఖ్యలు ధరణియందు
శైలజానాథ ప్రమథసంచయసనాథ. 43

టీ. ఒండు, ఒక్కఁడు,ఒకటి,ఒక్కండు-ఈ ౪ ఏకముపేళ్లు. ఈరు, రెండు, ఇరు-ఈ 3 ద్వయముపేళ్లు. తిగ, మూఁడు, మూఱు-ఈ 3 త్రయముపేళ్లు. తీవంచ=మూఁడునొకటియును, నలు, నాల్గు, చౌ-ఈ ౪ చతుష్కముపేళ్లు. చౌవంచ=నాల్గునొకటియును,ఐదు,ఏను-ఈ3 పంచకముపేళ్లు. ఆఱు, ఇరుమూఁడు=రెండుమూళ్లు, ఇత్తిగ (ఇరు+తిగ) =రెండుమూళ్లు-ఈ 3 షట్కముపేళ్లు. సత (ప్ర. సప్త), చక్కపగడ=ఆఱునొకటియును, ఏడు - ఈ 3 సప్తసంఖ్యపేళ్లు.ఇరునాలుగు=రెండునాల్గులు, ఎనిమిది, దచ్చి-ఈ 3 అష్టసంఖ్యపేళ్లు. ఈరాఱు=రెండాఱులు, పండ్రెండు, బార - ఈ 3 ద్వాదశసంఖ్యపేళ్లు.

తే. జరిగె నూడెను జాఱెను నుఱికె వెళ్లెఁ
బాఱెఁ బఱచెను దొలఁగె నన్పలుకు లెల్ల
నవనిలోనఁ బలాయితుం డయ్యె ననుట
కాఖ్యలై యొప్పుఁ జంద్రరేఖావతంస. 44

టీ. జరిగెను, ఊడెను, జాఱెను, ఉఱికెను, వెళ్లెను, పాఱెను, పఱచెను, తొలఁగెను-ఈ ౮ పలాయితుఁడయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లు.

క. వేంచేసెను వచ్చెం జను

దెంచెను విచ్చేసె నరుగు దెంచె ననఁగ నే
తెంచె నన నయ్యె నాగతుఁ
డంచుం బలుకుటకు నాఖ్య లంబరకేశా. 45

టీ. వేంచేసెను, వచ్చెను, చనుదెంచెను, విచ్చేసెను, అరుగుదెంచెను, (రూ. అరుదెంచెను), ఏతెంచెను (రూ. ఏఁగుదెంచెను)- ఈ౭ ఆగతుండయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లు.

తే. నాఁటిసుత నాఁటనుండియు నాఁటఁగోలె
నాఁటఁబట్టి నాఁడుమొదలు నాఁగ నాహ్వ
యమ్ము లయ్యెఁ దదారభ్య యనుట కవని
వినుతకరుణాసనాథ శ్రీవిశ్వనాథ. 46

టీ. నాఁటినుత, నాఁటనుండి, నాఁటఁగోలె, నాఁటఁబట్టి,నాఁడు మొదలు - ఈ ౫ తదారభ్య యనుటకుఁబేళ్లు.

తే. వైరమునకును ధర సమాహ్వయము లమరుఁ
గంటు పగ మచ్చరంబు సూ డొంటమి యన
వలపు కూరిమి మేలు నా నలరుఁ బేళ్లు
మోహమునకును శారదాంబుదనిభాంగ. 47

టీ. కంటు, పగ, మచ్చరము (ప్ర. మత్సరము), సూడు, ఒంటమి-ఈ ౫ వైరముపేళ్లు. వలపు, కూరిమి, మేలు-ఈ 3 మోహముపేళ్లు.

క. పెనఁకువ జగడము కయ్యం
బని బవరము కలను చివ్వ యాలము పోట్లా
టన దురము పోరు నాఁగాఁ
జను యుద్ధంబునకుఁ బేళ్లు చంద్రార్ధధరా. 48

టీ. పెనఁకువ, జగడము, కయ్యము (ప్ర. కలహము), అని, బవరము, కలను, చివ్వ, ఆలము, పోట్లాట, దురము, పోరు-ఈ ౧౧ యుద్ధమునకుఁబేళ్లు.

ఆ. సదమదంబుసేసెఁ ౹ జక్కాడెఁ నుగ్గాడెఁ
జదిపెఁ బీఁచమడఁచెఁ ౹ జంపెఁ గెడపె
నుఱుముచేసెఁ ద్రుంచెఁ ౹ బరిమార్చెఁ దెగటార్చె
మన్నిగొనియెఁ దునిమె ౹ మడిపె ననఁగ. 49

తే. హతము గావించె ననుటకు ౹ నాఖ్య లయ్యె
మనిపె నేలెను బ్రతికించె ౹ మంచెఁ బ్రోచె
సాఁకె నన నొప్పు నాఖ్యలు ౹ సరవితోడ
నరయఁ బోషించె ననుటకు ౹ నంబికేశ. 50

టీ. సదమదంబుసేసెను, చక్కాడెను, నుగ్గాడెను, చదిపెను, పీఁచమడఁచెను, చంపెను, కెడపెను, నుఱుముసేసెను, త్రుంచెను, పరిమార్చెను, తెగటార్చెను, మన్నిగొనియెను, తునిమెను, మడిపెను-ఈ ౧౮ వధియించె ననుటకుఁ బేళ్లు. మనిపెను, ఏలెను, బ్రతికించెను, మంచెను, ప్రోచెను, సాఁకెను-ఈ ౬ పోషించె ననుటకుఁ బేళ్లు.

క. ధరలో శూరాహ్వయములు
పరఁగు౯ మొనకాఁ డనంగ ౹ బంటనఁగాఁ బో
టరి యన వడిగలవాఁ డన
బిరు దన వాఁడిమగఁ డనఁగ ౹ భీమకపర్ది. 51

టి. మొనకాఁడు, బంటు (ప్ర. భటుఁడు), పోటరి, వడిగలవాఁడు, బిరుదు, వాఁడిమగఁడు-ఈ ౬ శూరునిపేళ్లు.

తే. బాసట యనంగఁ దోడ్పాటు ౹ నా సమాహ్వ
యంబు లగుచుండు రెండు సాహాయ్యమునకు
నాఖ్యలు శుభంబునకును ల ౹ గ్గనఁగ బాగ
నంగ మే లన లెస్స యనంగ నీశ. 52

టీ. బాసట, తోడ్పాటు - ఈ ౨ సాహాయ్యముపేళ్లు. లగ్గు, బాగు, మేలు, లెస్స-ఈ ౪ శుభమునకుఁ బేళ్లు.

ఆ. కూలె నీల్గెఁ జచ్చెఁ గాలంబుసేసెను
గెడసె సమసె నాఱె మడిసెఁ జెల్లెఁ
బెద్దనిదురవోయె బిద్దె దోరెను గంతు
గొనియె ననుట పేళ్లగును మృతునకు. 53

టీ. కూలెను, నీల్గెను, చచ్చెను, కాలంబుసేసెను, కెడసెను, సమసెను, ఆఱెను, మడిసెను, చెల్లెను, పెద్దనిదురవోయెను, బిద్దెను, దోరెను, గంతుగొనియెను-ఈ ౧౩ మృతుఁడయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లు.

సీ. తిమ్మనైనది యనఁ దిన్ననైనది యన
జాణైన దనఁగ బాగైన దనఁగ
నాణెమైన దన విన్నాణమైనది యన
మానైన దనఁగ లెస్సైన దనఁగఁ
బిన్ననైనది యనఁ జెన్నైన దన నలు
నైనది యనఁగఁ జెలువైన దనఁగఁ
బొనరినయది యన నొనరిన దనఁగఁ జొ
క్కటమైన దనఁగఁ జక్కని దనంగ
సొబగైన దనఁగను సొంపైన దనఁ గొమ
రైనది యన గొనబైన దనఁగఁ
దోరమైన దన సింగారమైనది యన
మేలైన దనఁగ మెచ్చైన దనఁగ
తే. మురువు గలయది యొప్పైన దొలపుగలది
యందమైనది తనరిన దలరినట్టి
దనఁగఁ బరఁగిన దనఁ బేళ్లు దనరుచుండు
మంజులంబైన దనుటకు మదనదమన. 54

టీ. తీమ్మనైనది, తిన్ననైనది, జాన్నైనది, బాగైనది, నాణెమైనది, విన్నాణమైనది, మాన్నైనది, లెస్సైనది, పిన్ననైనది, చెన్నైనది, నలునైనది, చెలునైనది, పొనరినయది, ఒనరినది, చొక్కటమైనది, చక్కనిది, సొబగైనది, సొంపయినది, కొమరైనది, గొనబైనది, తోరమైనది, సింగారమైనది, మేలైనది, మెచ్చైనది, మురువుగలయది, ఒప్పైనది, ఒఅపుగలది, అందమైనది, తనరినది, అలరినట్టిది, పరగినది, — ఈ 30 మనోజ్ఞమైనది యనుటకు పేళ్లు.

తే. కపురమనఁ గప్పురంబనఁ గప్రమనఁగఁ
బుడమిఁ గర్పూర మొప్పుఁ దాంబూల మొప్పు
పీడియము వక్కలాకులు విడెము తమ్మ
లంబు వీడెంబు వీడ్య మనంబురారి. 55

టీ. కపురము, కప్పురము, కప్రము, ఈ 3 కర్పూరము పేళ్లు. వీడియము, ॥రూ॥ విడియము, వక్కలాకులు, విడెము, తమ్మలము, వీడెము, వీడ్యము—ఈ 8 తాంబూలమునకుఁ బేళ్లు.

తే. వెలయుచుండును సిరి లచ్చి కలిమి యనెడు
పేళ్ల సంపద యెద్దడి పేదఱికము
లేమి నిప్పచ్చరము నెవ్వ లేమి డనఁగ
నలరు దారిద్ర్యమునకు నాఖ్యలు గిరీశ. 56

టీ. సిరి (ప్ర. శ్రీ), లచ్చి, కలిమి—ఈ 3 సంపదకు పేళ్లు. ఎద్దడి, పేదఱికము, లేమి, నిప్పచ్చరము, నెవ్వ, లేమిడి—ఈ 6 దారిద్ర్యము పేళ్లు.

తే. మగతనంబన గండన మగఁటిమి యనఁ
బౌరుషంబున కాఖ్యలై పరఁగుచుండు
నుక్కు చేగ దిటము చేవ యుదుటు గట్టి
దిట్ట ముఱిది బిగువు నాఁగ ధృతికిఁ బేళ్లు. 57

టీ. మగతనంబు, గండు, మగఁటిమి—ఈ 3 పౌరుషము. ఉక్కు, చేగ, దిటము, చేవ, ఉదుటు, గట్టి, దిట్టము, ఉఱిది, బిగువు—9=దృఢము.

తే. బద్దు నా బొంకు నాఁగ దబ్బఱ యనంగఁ
గల్ల నాఁగ హుళిక్కి నాఁ జెల్లుఁ బేళ్లు
ధర నసత్యమునకును సత్యంబు పరఁగు
నిజ మనఁగ నిక్కువం బన నిక్క మనఁగ. 58

టీ. బద్దు, బొంకు, దబ్బఱ, కల్ల, హుళిక్కి, ॥పా॥ హుళక్కి- ౮ అసత్యము. నిజము, నిక్కువము, నిక్కము- ౩=సత్యము.

క. బెడఁద దెస చేటు చేడ్పా
ట్గొడ వాత్రం బంగలార్పు గోరంబు దోసం
గిడుమ వెత కస్తి యంగద
కడగం డ్లనఁ జను విపత్తు గౌరీరమణా. 59

టీ. బెడఁద, దెస, చేటు, చేడ్పాటు, గొడవ, ఆత్రము, అంగలార్పు, గోరము (ప్ర. ఘోరము,) దోసఁగు, ఇడుమ, వెత, కస్తి, అంగద, కడగండ్లు (నిత్య బహువచనాంతము) - ౧౮= విపత్తు.

క. వెల జట్టి విలువ రో యనఁ
గల నుడువులు దనరు చుంచుఁ గ్రయనామములై
వెలయంగ వంగసము నాఁ
గొల మన వంగడము నాఁగఁ గుల మొప్పు శివా. 60

టీ. వెల, జట్టి, విలువ, రో (ప్ర. రై)- ౪=క్రయము. వంగసము (ప్ర. వంశము), కొలము (ప్ర. కులము), వంగడము- ౩=కులము.

క. క్రమ్మఱ నెప్పటి వెండియుఁ
గ్రమ్మఱి తిరుగన్ మఱిన్ మఱల మగుడను నా
నిమ్మహిఁ బునఃపదంబున
కిమ్ముల నివి యాఖ్య లగు మహీధరచాపా. 61

టీ. క్రమ్మఱన్, సెప్పటి, వెండియున్, క్రమ్మఱి, తిరుగన్, మఱి, మఱలన్, మగుడన్ - ఈ ౮ పునః అనునర్థముగలవి.

క. ఒకమఱి యొకపరి యొకమా
టొకసా రొకతేప యనఁగ నొకపా రనఁగా
నొకవిడుత యొక్కతూ కన
నొకతడవ యనంగ మఱియు నొకతూరి యనన్. 62

తే. ఏకవారం బనుట కొప్ప నిన్నిపేళ్లు
జగతిఁ బల్మాఱు వేమాఱు సారెఁ బెక్కు-
మాఱు లెన్నేనిమా ర్లనఁ బరఁగు నాఖ్య
లగుచు నివి బహువారంబు లనుట కిల. 63

టీ. ఒకమఱి, ఒకపరి, ఒకమాటు, ఒకసారి, ఒకతేప, ఒకపారి, ఒక విడుత, ఒక్కతూకు, ఒకతడవ, ఒకతూరి ॥పా॥ ఒకమాఱు - ౧౦=ఏకవారము. పల్మాఱు, వేమాఱు, సారె, పెక్కుమాఱులు, ఎన్నేనిమార్లు- ౫=బహువారములు (మాటి మాటికి).

తే. త్వరితమున కొప్పఁ జెల్లు చెచ్చెరను సరగ
వేగిరము వేగ వేళము వెసను వడిగ
గ్రక్కునను గ్రద్దన ననంగఁ గ్రన్న ననఁగ
గొబ్బునను దిగ్గున ననంగఁ గుధరచాప. 64

టీ. చెచ్చెరను, సరగన్, వేగిరము, వేగ, వేళము ॥పా॥ నైళము, వెసను, వడిగను, గ్రక్కునను, గ్రద్దనను, క్రన్నను, గొబ్బునను, దిగ్గునను - ౧౨=త్వరితము.

క. కలవు వివరింపఁగా నా
ఖ్యలు వరుసన్ నిర్గమించె ననుటకు ధరలో
వెలువడియె వెళ్లె వెడలెను

వెలలె ననం జట్ప్రకాశ । విశ్వాధిపతీ. 65

టీ. వెలువడియెను, వెళ్లెను, వెడలెను, వెలలెను- ౪=నిర్గమించెను.

క. వినుతి యొనరించె ననుటకుఁ
దనరుఁ నామంబు లగుచు । ధంసై నగ్గిం
చెను గై వారము సేసెం
గొనియాడెను బొగడె ననఁగఁ । గొండాడె ననన్. 66

టీ. అగ్గించెను, కైవారముసేసెను, కొనియాడెను, పొగడెను, కొండాడెను- ౫ =స్తుతించెను.

సీ. చుట్టలు విందులు । చుట్టాలు బందుగు
లనఁ జను బంధున । మాహ్వయములు
పఱలు నన్యుఁడు లాఁతి । వాఁడనఁగా వింత
వాఁడనఁగాఁ బెఱ । వాఁడనంగ
వ్యాజంబునకు నామ । మా నెపం బనఁగ న
న్వేషించె ననుట కౌ । వెదకె నెమకె
నరసె రోసె ననంగ । నారసెఁ దడవె నాఁ
గాంక్షకుఁ బేరు లాఁ । గ్రిముముతోఁడఁ
తే. గ్రచ్చు కోరిక తమి కోర్కి । యిచ్చ యనఁగ
నెపుడు నెడపక యుడుగక । యెల్లపుడన
నిచ్చ యనయంబు నాఁగను । నిచ్చ లనఁగఁ
దనరు నాఖ్యలు సంతతం । బనుట కభవ. 67

టీ. చుట్టలు (రూ. చుట్టములు), విందులు, చుట్టాలు, బందుగులు (ప్ర. బంధువులు)- ౪=బంధువులు. లాఁతివాఁడు, వింతవాఁడు, పెఱవాఁడు (ప్ర. పరుఁడు)-౩=అన్యుఁడు. నెపము (ప్ర. నిభము)-౧=వ్యాజము. వెదకెను, నెమకెను

అరసెను, రోసెను, అరసెను, తడవెను - ౪=అన్వేషించెను. క్రి
చ్చ, కోరిక, తమి, కోర్కి, ఇచ్చ (ప్ర. ఇచ్ఛ)- ౫=ఇచ్ఛ. ఎపుడును, ఎడ
పక, ఊడుగక, ఎల్లపుడు, నిచ్చ, అనయమును, నిచ్చలు- ౭=సతతము.

సీ. తనరుఁ బ్రవేశించె ఽ ననుటకు నాఖ్యలు
తూకొనెఁ జొచ్చెను ఽ దూరె ననఁగ
నంఘ్రితాడితుఁ జేసె ఽ ననుటకుఁ బేళ్లగుఁ
దాఁచెఁ గాళ్లం గ్రుమ్మెఁ ఽ దన్నె ననఁగఁ
నాలస్య మొనరించె ఽ ననుటకుఁ జెల్లు నా
మమ్ములు తడసెను ఽ మసలె ననఁగఁ
త్యక్తంబు గావించె ఽ ననుటకు నాఖ్య లౌ
వీడెను వదలెను ఽ విడిచె ననఁగఁ
తే. దాఱుమాఱయ్యె వీడ్వడెఁ ఽ దడఁబడె నన
నాఖ్య లొప్పు విపర్యస్త ఽ మయ్యె ననుట
కలరుఁ బ్రహరించె ననుట కాహ్వయము లడిచెఁ
గొట్టె మొత్తెను మోఁదె నాఁ ఽ గుధరనిలయ. 68

టీ. తూకొనెను, చొచ్చెను, తూరెను- ౩=ప్రవేశించెను. తాఁచె
ను, కాళ్లంగ్రుమ్మెను, తన్నెను- ౩=కాలితోఁదన్నెను. తడసెను, మసలెను-
౨ ఆలస్యము చేసెను. వీడెను, వదలెను, విడిచెను-౩=త్యజించెను. తా
ఱుమాఱయెన్యు, వీడ్వడెను, తడఁబడెను-౩=విపర్యస్తమయ్యెను. అడిచెను,
కొట్టెను, మొత్తెను, మోఁదెను- ౪=ప్రహరించెను.

సీ. ముందట నెదుటను ఽ మ్రోల ముంగల నాఁగ
నాఖ్య లౌ సమ్ముఖ ఽ మనుట కభన
యలయిక బడలిక ఽ యలపు సేద యనంగ
శ్రమమున కాఖ్య లౌ ఽ శమనదమన

తాళిమి యోరుపు తాళిక నాఁగను
క్షమకు నాహ్వయము లౌఁ జర్మవసన
తవలి బవంతంబు టక్కు దుత్తూరంబు
వెద్దు నా ఛద్మ మౌ విషమనేత్ర
తే. వెఱ పనఁగ నెద యనఁగను వెఱ యనంగ
నళుకు కనఁగ భీతి కాఖ్య లౌ నసితకంఠ
నిమ్మళం బన నెమ్మి నా నెమ్మది యనఁ
దనరుఁ బేళ్లు నిరాతంకతముసకు నీశ. 69

టీ. ముందటను, ఎదుటను, మోలను, ముంగలను- 4=సమ్ముఖమందు. అలయిక, బడలిక, అలపు, సేద- 4=శ్రమము. తాళిమి, ఓరుపు, తాలిక- 3=క్షమ. తవలి, బవంతము, టక్కు, దుత్తూరము, వెద్దు-5=కపటము. వెఱపు, ఎద, వెఱ, అళుకు- 4=భయము. నిమ్మళము, నెమ్మి, నెమ్మది- 3=నిరాతంకము.

సీ. అసదు కొంచెము సైక మలఁతి యన్నువ చిన్న
నలికంబు సన్నంబు నాఁ దనర్చు
స్వల్పం మెక్కుడు నాఁగఁ జాల నెంతేనియు
మిగులఁ దద్దయుఁ దడ్డ మిక్కిలి యనఁ
బెద్దయు నను నివి పేళ్లగు భృశముగా
ననుటకు నుత్కట మయ్యె ననుట
కగుఁ బేళ్లు వెగ్గలం బయ్యెఁ గ్రిక్కిఱిసె వె
క్కసమయ్యె నునివి క్రమములోడ
ఆ. నగ్గెఁ గుందె డొంకెఁ దగ్గెను సడలెను
గ్రుంగె నుబ్బణంగె స్రుక్కె ననఁగఁ

దనరుఁ బేళ్లు క్షీణదశ నొందె ననుటకు
నీశ్వరీసనాథ విశ్వనాథ. 70

టీ. అసదు, కొంచెము, సైకము, అలఁతి, అన్నువ, చిన్న, నలికము, సన్నము - ౮=స్వల్పము. ఎక్కుడు, చాలఁ, ఎంతేనియును, మిగులను, తద్దయును, తద్ద, మిక్కిలి, పెద్దయును - ఈ ౮_అధికముగా. వెగ్గలం బయ్యెను, క్రిక్కిఱిసెను, నెక్కొన మయ్యెను- 3_ఉత్కటమయ్యెను. స్రగ్గెను, కుందెను, డొంకెను, తగ్గెను, సడలెను, క్రుంగెను, ఉబ్బణంగెను, క్రుమక్కెను-౮=క్షీణ దశఁ బొందెను.

ఆ. మించు వాసి మేలు మేటి పెచ్చెచ్చన
నధికమునకు నాఖ్య లగుచు వెలయుఁ
బనులు నాఁగఁ జెయువు లనఁ జేఁత లన నొప్పుఁ
గర్మమునకుఁ బేళ్లు చర్మవసన. 71

టీ. మించు, వాసి, మేలు, మేటి, పెచ్చు, ఎచ్చు- ౬=అధికము. పనులు, చెయువులు, చేఁతలు- 3=కర్మము.

ఆ. అనిపె ననిచెఁ బనిపెఁ బనిచె నంపెను బంపెఁ
బుచ్చె గెలువు మనియెఁ బొమ్మటనియె
ననఁగ నివి సమాఖ్య లగును బ్రస్థాపించె
ననెడు క్రియకు నీశ యభ్రకేశ. 72

టీ. అనిపెను, అనిచెను, పనిపెను, పనిచెను, అంపెను, పంపెను, పుచ్చెను, గెలువుమనియెను, పొమ్మటనియెను- ౯=పయనము చేయించెను.

తే. కొదవ కొఱ కుందు తగ్గు తక్కువ కొఱంత
వెలితి కొఱ లొచ్చు కడమ నా వెలయు న్యూన
సమభిధానము లర సాము సగము సవము
నాఁగ నర్థాహ్వయంబు లౌ నాగభూష. 73

టీ. కొఁదవ, కొఁద, కుందు, తగ్గు, తక్కువ, కొఱఁత, వెలితి, కొఱ, లొచ్చు, కడమ - ౧౦=న్యూనము. అర, సాము, సగము, సవము - ౪=అర్ధము.

తే. వెళ్లు పశ్చాత్తనుటకును । జెల్లు వెనుకఁ
బిదపఁ దర్వాతఁ బదపడి । పిమ్మట నన
మునుపు మును మున్ను తొలి తొల్లి । ముందు తొలుత
ననఁగఁ బూర్వపదార్థాఖ్య । లౌ గిరీశ. 74

టీ. వెనుకను, పిదపను, తర్వాతను, పదపడి, పిమ్మటను - ౫=అనంతరము. మునుపు, మును, మున్ను, తొలి, తొల్లి, ముందు, తొలుతను - ౭=పూర్వము.

ఆ. పాఱుఁబోతు పిఱికి । పంద కోఁచ యనంగఁ
బేళ్లు దనరు సమర।భీరువునకు
దిట్ట యుక్కుతునియ । గట్టిడెందంబువాఁ
డనఁగ ధైర్యవంతుఁ । డలరు నీశ. 75

టీ. పాఱుఁబోతు, పిఱికి, పంద, కోఁచ - ౪=యుద్ధమున వెఱచెడివాఁడు. దిట్ట, ఉక్కుతునియ, గట్టిడెందమువాఁడు-౩=ధైర్యవంతుఁడు.

తే. ఫౌఁజు చేరువ మొత్తంబు । బారు తుటుము
దండు పరి గమి కూటువ । పిండు దాఁటు
మూఁక దళమును వేళ్లు స।మూహమునకు
భుజగవరహార యవిముక్త।పురవిహార. 76

టీ. ఫౌఁజు, చేరువ, మొత్తంబు, బారు, తుటుము, దండు, పరి, గమి, కూటువ, పిండు, దాఁటు, మూఁక, దళము - ౧౩=సమూహము.

సీ. పూనె నూనెను దాల్చె । నానెను మోచె నా
వహియించె ననుట కౌ । వహివిభూష
నామము లుచ్చాట।నము చేసె ననుటకు

వఱ్సతోఁ దఱిమెను జరపె వెలిచెఁ
దోలెను ఱొప్పె నా ద్రుహిణాదిసురనుత
త్రిప్పెను నాఁ గ్రమ్మఱించె ననఁగ
మగిడించె ననఁగను మరలించె నన సమా
హ్వయము లై పరఁగు నివర్తితంబు
తే. చేసె ననుటకు సురమునిసిద్ధసేవ్య
యడ్డగించెను నా నిల్పె ననఁగ నాఁగె
నన నివారించె ననుటకు నాఖ్య లమరు
నగసుతానాథ గుహగజాననసనాథ. 77

టీ. పూనెను, ఊనెను, తాల్చెను, ఆనెను, మోచెను- ౫=వహించెను, తఱిమెను, పఱపెను, వెలిచెను, తోలెను, ఱొప్పెను. ౫=ఉచ్చాటనము చేసెను. త్రిప్పెను, క్రమ్మఱించెను, మగిడించెను, మరలించెను- ౪=నివర్తితంబుచేసెను. అడ్డగించెను, నిల్పెను, ఆఁగెను - ౩=నివారించెను.

తే. దండ చేరువ సంగడి దాపు చెంత
సరస చెంగట యొద్ద దగ్గఱ కుఱంగ
టండ పజ్జయు నా సమీపాఖ్య లమరు
రమ్యధవళాంగ కలశనీరధినిషంగ. 78

టీ. దండ, చేరువ, సంగడి, దాపు, చెంత, సరస, చెంగట, ఒద్ద, దగ్గఱ, కుఱంగట, అండ, పజ్జ (ప్ర. పశ్చాత్)- ౧౨=సమీపము.

తే. అచట నచ్చట నచ్చోట నందు నాడ
నచోట నచ్చోట నక్కడ నయ్యెడ నట
ననఁగఁ దత్ప్రదేశంబునం దనుట కాఖ్య
లయ్యె భక్తవిధేయ యార్యాసహాయ. 79

టీ. అచ్చట, అచట, అచ్చోట, అందు, ఆడ, అచోట, అచ్చోట, అక్కడ, అయ్యెడ, అట-౧౧=ఆప్రదేశంబునందు.

క. ఇరుగెలఁకుల నిరువంకల
నిరుదెస నిరుచక్కియందు నిరుపక్కియలం
దిరుగ్రేవల నిరుగడ ననఁ
బొరిఁ బేళ్లగు నుభయపార్శ్వములఁ ననుట కజా. 80

టీ. ఇరుగెలఁకుల్, ఇరువంకలన్, ఇరుదెసన్, ఇరుచక్కియందు, ఇరుపక్కియలందు, ఇరుగ్రేవలన్, ఇరుగడన్ - ౭=ఉభయ పార్శ్వములందు.

క. నవముగ ధరలో నీమా
నవవర్గును వేడ్కఁ జదివినను వ్రాసిన మా
నవులకు ననవరతంబును
శివుఁ డవిముక్తేశ్వరుండు చెలువం బొసఁగున్. 81

స్థా వ ర వ ర్గు.

సీ. వలిదిప్ప వడఁకుగుబ్బలి చలిమిరిమల
గట్టులఱేఁడు ముక్కంటిమామ
మంచుకొం డన హిమశైలాద్రిధరాఖ్యలు చను
వేలుపుఁగొండ జేజేలగట్టు
పుత్తడిగుబ్బలి పునుకకంచమువాని
విల్లు నా మేరువుపేళ్లు వెలయు
వెలిదిప్ప ముక్కంటిమల వెండికొండ నాఁ
గైలాసపర్వతాఖ్యలు సెలంగు
తే. వెలయుఁ దరికొండ కవ్వంపుమల యనంగ
మంథరాఖ్యలు కడపటిమల యనంగ

జుట్టుఁగొం డనఁ దనరు నీ । క్షోణియందుఁ
జక్రవాళాద్రి వృషవాహ । శైలగేహ. 1

టీ. వల్లిదిప్ప=చల్లఁదనముగలకొండ, వడఁకుగుబ్బలి॥పా॥వణఁకుగుబ్బలి=చలిచే వడఁకునట్లుచేయుకొండ, చలిమిరిమల, గట్టులఱేఁడు=పర్వతములకు రాజు, ముక్కంటిమామ=శివునకుమామ, మంచుకొండ=హిమము గలపర్వతము- ౬ = హిమవత్పర్వతము. వేలుపుఁగొండ, జేజేలగట్టు (ఈ రెండుశబ్దములకును దేవతలపర్వత మని యర్థము), పుత్తడిగుబ్బలి=సువర్ణపర్వతము, పునుకకంచమువానివిల్లు = ఈశ్వరునిధనున్సు - ఈ ౪ మేరుపర్వతముపేళ్లు. వెలిదిప్ప = తెల్లనిపర్వతము, ముక్కంటిమల=శివునిపర్వతము, వెండికొండ = రజతపర్వతము- 3 = కైలాసపర్వతము. తరిగొండ, కవ్వంపుమల, (ఈరెండుశబ్దములకుఁ గవ్వమైనపర్వతమని యర్థము) - ౨ = మందరపర్వతము. కడపటిమల = కడగానుండెడుపర్వతము, చుట్టుకొండ = భూమిచుట్టునుండెడు పర్వతము - ౨ = చక్రవాళపర్వతము.

ఆ. తూర్పుఁగొండ నాఁగఁ । దొలుగట్టు నాఁగను
బొడుపుగుబ్బ లనఁగఁ । బూర్వశిఖరి
పరఁగుఁ గ్రుంకుమెట్టు । పడమటికొండ నా
వెలయు నస్తశిఖరి । విశ్వనాథ. 2

టీ. తూర్పుఁగొండ, తొలుగట్టు=పూర్వదిక్కునందుండెడు పర్వతము, పొడుపు గుబ్బలి=సూర్యుఁడుదయించెడు పర్వతము- 3=ఉదయపర్వతము. క్రుంకు మెట్టు=సూర్యుఁ డస్తమించుపర్వతము, పడమటికొండ ౨=అస్తగిరి.

తే. ఒప్పు గిరిపేళ్లు మల గట్టు । తిప్ప మెట్టు
కొండ గుబ్బలి నా మేరు । కుధరచాప
ఱాయి నాఁ గల్లనంగను । ఱా యనంగ
శిల కభిఖ్యలు దగు నిల । శేషభూష. ౩

టీ. మల, గట్టు, తిప్ప, మెట్టు, కొండ, గుబ్బలి - ౬ = పర్వతము. ఱాయి॥రూ॥రాయి, కల్లు, ఱా - ౩ = శిల.

తే. పల్లె కొట్టిక కొటిక కుప్పమ్ము నాఁగ
నూరనఁగ గ్రామనామంబు లొప్పుచుండుఁ
బట్టణంబున కాఖ్యలు పరఁగుచుండుఁ
బ్రోలనఁగ వీడనంగను శూలపాణి. 4

టీ. పల్లె॥పా॥పల్లియ, కొట్టిక, కొటిక, కుప్పము, ఊరు - ౪ = గ్రామము. ప్రోలు, వీడు - ౨ = పట్టణము.

తే. ఉనికిపట్టు తావు మనికిపట్టిర విల్లు
తెంకి యిక్కా నట్టు టెంకి యిమ్మ
నెలవు గీము నాఁగ నలరు నివాసదే
శంబునకును బేళ్లు చంద్రమౌళి. 5

టీ. ఉనికిపట్టు, తావు, మనికిపట్టు, ఇరవు, ఇల్లు, తెంకి, ఇక్కా, నట్టు. టెంకి, ఇమ్మ, నెలవు, గీము - ౧ = నివాసస్థానము.

సీ. తెంకాయచెట్టన టెంకాయమ్రా నన
నారికేళం బొప్పు నగనివేశ
మావిమ్రా ననఁగను మామిడిచెట్టన
నామ్రభూజం బొప్పు నభ్రకేశ
యత్తిమ్రా నన మేడి యనఁగ నౌదుంబర
ధారుణీజం బొప్పు మేరుచాప
యరఁటి యనంటి నా నంశుమత్ఫలధారు
ణీరుహం బగు ధరణీశతాంగ
తే. యలరుఁ దుంబీశలాటుసమాఖ్య లాను
గంబు సొఱకాయ వదరు నా గరళకంఠ

తా డనంగను దాడి నాఁ ఽ దాళిభూరు
హంబునకు నాఖ్య లై యొప్పు ఽ నంబికేశ. 6

టీ, తెంకాయచెట్టు. టెంకాయమ్రాను - ౨ = నారికేళ వృక్షము. మావిమ్రాఁకు, మామిడిచెట్టు - ౨=ఆమ్రవృక్షము. అత్తిమ్రాను, మేడి - ౨ = ఉదుంబరవృక్షము. అరఁటి, అనఁటి - ౨=కదళీవృక్షము. ఆనుగము, సాఱి కాయ, వదరు - ౩=సాఱిచెట్టు. తాడు, తాడి- ౨ = తాళవృక్షము.

సీ. మొక్క మోక నిసువు ఽ మొలక మో నసఁగ సం
కురమునకును బేళ్లు ఽ కుధరచాప
యిగు రనఁ దలిరు నాఁ ఽ జిగురు నాఁ జివు రనఁ
బల్లవనామముల్ ఽ పరఁగు నీశ
మ్రా ననఁ జెట్టన ఽ మ్రాఁకన భూరుహ
నామధేయము లగు ఽ వామదేవ
పువు పువ్వు పూ నాఁగఁ ఽ బుష్పము విరి యల
రనఁ గుసు మాఖ్య లై ఽ యలరు నీశ
తే. గుబురు దట్టంబు జొంపంబు ఽ గుంపు తెఱచు
నాఁగ నిబిడంబు పేళ్లొప్పు ఽ నందివాహ
వల్లరిసమాఖ్య లగుచు వ ఽ ర్తిల్లుఁ దీఁగ
తీవ తీవియ తీవె నాఁ ఽ ద్రిపురవైరి. 7

టీ. మొక్క, మోక, నిసువు, మొలక, మోను - ౫ = అంకురము. ఇగురు, తలిరు, చిగురు, చివురు- ౪=పల్లవము. మ్రాను ॥పా॥ మాను, చెట్టు, మ్రాఁకు-౪= వృక్షము. పువు, పువ్వు,పూ, పుష్పము (ప్ర. పుష్పము),విరి, అలరు-౬=కుసుమము. గుబురు,దట్టము, జొంపము, గుంపు,తెఱచు-౫=నిబిడము. తీఁగ, తీవ, తీవియ, తీవె ॥రూ॥ తీఁగె - ౫=లత.

ఆ. అగ్రమున కభిఖ్య లగు చుండుఁ దుద సుద
కొన యనంగ వృక్షకోటరమున
కలరుఁ బేళ్లు తొఱట తొలి తొఱ్ఱ తొఱ నాఁగ
నాగహార రజతనగవిహార. 8

టీ. తుద, సుద, కొన - 3=అగ్రము. తొఱట, తొలి, తొఱ్ఱ, తొఱ-
४= వృక్షకోటరము.

ఆ. ఇక్షువున కభిఖ్య లీక్షితిఁ గన్నుల
ప్రాను చెఱకు తియ్యప్రా ననంగఁ
దనరు దవ యనంగఁ దలవాడె నాఁగఁ ద
దగ్రమున కభిఖ్య లగు గిరీశ. 9

టీ. కన్నులప్రాను = పర్వములుగలశాఖ; చెఱకు, తియ్యప్రాను=
మధురమైన వృక్షము - 3=ఇక్షువు. దవ, తలవాడె - ౨=చెఱకుకొన.

క. అగుఁ బే ళ్లుత్పలమునకుం
దొగ తొవ కల్వ కలు వనఁగఁ దోయజ మొప్పం
దగఁ దమ్మి తామ రనఁగా
మొగ డన మొగ్గ యనఁ దనరు ముకుళంబు శివా. 10

టీ. తొగ, తొవ, కల్వ, కలువ - ४=ఉత్పలము. తమ్మి, తామర -
౨=కమలము. మొగడ, మొగ్గ - ౨ = ముకుళము.

తే. ఎసఁగుఁ జెందొవ చెందొగ యెఱ్ఱగలువ
యనఁగ రక్తోత్పలంబు రక్తాబ్జ మొప్పు
నిలను గెందమ్మి కెందామ రెఱ్ఱదామ
రనఁగఁ జెందమ్మి చెందామ రన మహేశ. 11

టీ. చెందొవ, చెందొగ, ఎఱ్ఱగలువ - 3 = రక్తోత్పలము. కెందమ్మి

(కెంపు + తమ్మి), కెందామర (కెంపు + తామర), ఎఱ్ఱదామర, చెందమ్మి, చెందామర - ౫ = రక్తాబ్జము.

క. గొడువు గొడు గెల్లి యనఁ జె
న్నడరును ఛత్రంబు కేత ఽ నాహ్వయము లగున్
సిడె మనఁగఁ దెక్కె మనఁగాఁ
బడగ యనన్ డా లనంగఁ ఽ బర్వతధన్వీ. 12

టీ. గొడువు, గొడుగు, ఎల్లి - ౩ = ఛత్రము. సిడెము, టెక్కెము, పడగ (ప్ర. పతాక), డాలు - ౪ = కేతనము.

క. మఱుఁ గనఁగ నోల మనఁగా
మఱు వనఁగాఁ జా టనంగ ఽ మా టన వరుసం
బరఁగు ని వెల్ల నగోచర
ధరణీనామంబు లగుచు ఽ దర్పకదమనా. 13

టీ. మఱుఁగు, ఓలము, మఱువు, చాటు, మాటు - ౫ = కన్నులకగపడనిప్రదేశము.

క. పొసఁగుఁ దృణాఖ్యలు పులు నాఁ
గస వనఁగాఁ బూరి యనఁగ ఽ గడ్డి యనంగా
వసుమతిలో నెన్నంబడు
ససి సస్సెము పై రనంగ ఽ సస్యం బభవా. 14

టీ. పులు, కసవు (ఘాసము), పూరి, గడ్డి - ౪ = తృణము. ససి, సస్సెము (ప్ర. సస్యము), పైరు - ౩ = సస్యము.

ఆ. తెలుపు తెల్ల వెల్ల ఽ తెలి వెలి నాఁగ నా
హ్వయము లమరు ధవళ ఽ వర్ణమునకుఁ
గప్పు నలుపు నల్ల ఽ కఱ యన నాఖ్య లౌ
నీలవర్ణమునకు ఽ నీలకంఠ. 15

టీ. తెలుపు. తెల్ల, వెల్ల, తెలి, వెలి - ౫ = ధవళవర్ణము. కప్పు, నలుపు, నల్ల, కఱ ॥పా॥ కఱి - ౪ = నీలవర్ణము.

ఆ. కెంపు తొగరు తొవరు । కెంజాయ యెఱు పెఱ్ఱ
యనఁగ నరుణకాంతి । కాఖ్య లయ్యె
నళది పసుపుచాయ । యనఁగ హారిద్రవ
ర్ణమున కాఖ్య లగుఁ బినాకహస్త. 16

టీ. కెంపు, తొగరు, తొవరు, కెంజాయ, (కెంపు+చాయ), ఎఱుపు, ఎఱ్ఱ-౬=అరుణకాంతి. అళది (రూ. హళిది), పసుపుచాయ - ౨ = హారిద్ర వర్ణము.

ఆ. శ్యామవర్ణమునకు । నామంబు లగు చుండుఁ
బసరుచాయ యనఁగఁ । బచ్చ యనఁగ
వన్నె డాలు రంగు । వన్నియ జిగి జోతి
చాయ యనఁగఁ బరఁగు । జగతిఁ గాంతి. 17

టీ. పసరుచాయ, పచ్చ - ౨ = శ్యామవర్ణము. వన్నె, డాలు, రంగు, వన్నియ (ప్ర. వర్ణము), జిగి, జోతి (జ్యోతిస్సు), చాయ (ప్ర. ఛాయ) - ౭=కాంతి.

తే. మానికము లన రతనముల్ । నా నెసంగు
నవని మాణిక్యములకు సమాహ్వయములు
మెఱుఁ గనంగను నిగ్గు నా । మెఱయు చుండు
నాఖ్య లుత్కృష్టకాంతికి । నభ్రకేశ. 18

టీ. మానికములు (ప్ర. మాణిక్యములు), రతనములు(ప్ర. రత్నములు)-౨ = మాణిక్యములు. మెఱుఁగు; నిగ్గు - ౨ = ఎక్కువైనకాంతి.

తే. జడధిపేళ్లగు మున్నీరు । కడలి సంద్ర
మనఁగ మడుఁ గన మడువు నా । హ్రదము దనరుఁ

బరఁగు నాఱవసంద్రంబు ✽ పాలవెల్లి
జిడ్డుకడలి పాల్కడలి నా ✽ క్షీరజలధి. 19

టీ. మున్నీరు, కడలి, సంద్రము (ప్ర. సముద్రము) - ౩ = సముద్రము. మడుఁగు, మడువు - ౨ = హ్రదము. ఆఱవసంద్రము, పాలవెల్లి, జిడ్డుకడలి, పాల్కడలి - ౪ = క్షీరసముద్రము.

క. నంజె యన మడి యనంగను
మంజులకేదారభూస✽మాఖ్యలు వెలయుం
బుంజె యనఁ జేను పొల మఱఁ
గం జను మరుభూమిపేళ్లు ✽ కాయజదమనా. 20

టీ. నంజె, మడి - ౨ = కేదారభూమి. పుంజె, చేను, పొలము - ౩ = మెట్టభూమి.

క. ధరణిఁ వివరాఖ్య లగుఁ
బొఱియ కలుఁగు లాఁగ బొక్క ✽ బొంద యనంగా
దరి యొడ్డు గట్టనంగాఁ
బరఁగుం దీరంబు పేళ్లు ✽ ప్రమథగణేశా. 21

టీ. బొఱియ, కలుగు, లాఁగ, బొక్క, బొంద-౫=బొంద. దరి, ఒడ్డు, గట్టు-౩=తీరము.

తే. అస లనంగను అఱొంపి నా ✽ నడు సనంగ
బురద నా నొప్పుఁ గర్దమం✽బునకుఁ బేళ్లు
భూమికి సమాఖ్య లగు బువి ✽ పుడమి నేల
మన్ను పంటవలంతి నా ✽ మదనదమన. 22

టీ. అసలు, అఱొంపి, అడుసు, బురద-౫=అడుసు. బువి (ప్ర. భువి), పుడమి, నేల, మన్ను, పంటవలంతి=పంటలకుస్థానము-౫=భూమి,

తే. జగిలె యనఁగ నరుఁగు నాఁగ । జగతి నాఁగఁ
దిన్నె యన వేది కాఖ్యలై । యెన్నఁ దనరు
మిట్టనంగను మెరక నా । మిట్ట యనఁగ
నున్నతక్షితి కాఖ్యలై । యొప్పు నభవ. 23

టీ. జగిలె॥పా॥ జగ్గిలె, అరుఁగు, జగతి, తిన్నె-౪=వేదిక. మిట్టు, మెరక, మిట్ట-౩=ఉన్నతప్రదేశము.

తే. తనరు నిశ్రేణి తాప నిచ్చెన యనంగఁ
దెప్ప తేప యనునాఖ్యల । నొప్పుఁ బ్లవము
పరఁగు నోడనఁ గల మనఁ । దరణి ధరణిఁ
దరణిశీతాంశుశిఖినేత్ర । ధవళగాత్ర. 24

టీ. తాప, నిచ్చెన-౨=నిశ్రేణి. తెప్ప, తేప-౨=ప్లవము. ఓడ కలము-౨=తరణి, అనఁగానావ.

తే. కార్ముకం బొప్పు విల్లు సింగాణి యనఁగఁ
దూణ మొప్పు బత్తళిక నా । దొన యనంగఁ
దరకసం బనఁ బొది యనఁ । దనరు శరము
కోల ములి కమ్ము తూపు నా । శూలపాణి. 25

టీ. విల్లు, సింగాణి-౨=ధనుస్సు. బత్తళిక, దొన, తరకసము, పొది-౪=అమ్ములపొది. కోల, ములికి, అమ్ము, తూపు-౪=శరము.

తే. తనరుఁ జెల్లు తనుత్రాణ । మునరుఁ గత్త
ళంబు జోడు జిరా దుప్ప । టంబు బొంద
ళం బనఁగ నాఖ్య లగు శ । తాంగంబునకును
దేరు నా నరదము నాఁగ । మేరుచాప. 26

టీ. కత్తళము, జోడు, జిరా, దుప్పటము, బొందళము-౫=కవచము. తేరు, అరదము (ప్ర. రథము)-౨=రథము.

క. కన్నా కన్నను దలక
ట్టన్నను మఱి మేలుబంతి యన్నను ధరలో
నిన్నియు శ్రేష్ఠముపే ళ్లై
యెన్నంబడు రాజసభల నిభదైత్యహరా. 27

టీ. కన్నాకు, తలకట్టు, మేలుబంతి-౩=శ్రేష్ఠము.

క. సొమ్మనఁ దొడవనఁగా రవ
ణమ్మన నగుఁ బేళ్లు భూషణమ్ములకును హా
రమ్ములకును నగు నభిధా
నమ్ములు పేరు లన సరులు నాశితికంఠా. 28

టీ. సొమ్ము, తొడవు, రవణము-౩=భూషణములు. పేరులు, సరులు-౨=హారములు.

తే. సరము లెత్తులు దండలు సరు లనంగ
నామధేయంబు లగుఁ బుష్పదామములకు
వాసనకు నాఖ్య లై యొప్పు వలపు కంపు
తావి కమ్మన యనఁగఁ గాత్యాయనీశ. 29

టీ. సరములు, ఎత్తులు, దండలు, సరులు-౪=పుష్పదామములు. వలపు, కంపు, తావి, కమ్మన-౪=వాసన.

క. ఒడమె యన సొమ్మనంగా
విడిముడి యన రొక్కమనఁగ విత్తంబునకుం
బుడమిని నామము లగు నివి
యుడురాజకళావతంస యురగాభరణా. 30

టీ. ఒడమె, సొమ్ము, విడిముడి, రొక్కము (ప్ర. రుక్మము), -౪=విత్తము-అనఁగా ధనము.

తే. మచ్చు లన మిద్దె లనఁగను మాడుగు లన
దారునిర్మితగేహముల్ దనరు చుండుఁ
బరఁగు సౌధంబు మేడ యుపరిగ యనఁగ
నాగకేయూర మానిమానసవిహార. 31

టీ. మచ్చులు, మిద్దెలు, మాడుగులు॥పా॥మాడువులు-3= దారునిర్మిత గృహములు. ఉప్పరిగ (ప్ర. ఉపకారిక), మేడ-2=సౌధము.

తే. పెట్టె యన మందసం బనఁ బెట్టె యనఁగఁ
బెట్టియ యనంగఁ బేటికాభిఖ్య లమరు
మోడ్డి డనంగను మోటు నా మొద్దనంగ
వెలయు స్థాణుసమాఖ్యలు విశ్వనాథ. 32

టీ. పెట్టె (ప్ర. పేటి), మందసము (ప్ర. మంజూష), పెట్టె, పెట్టియ-4=పేటిక. మోడ్డు, మోటు, మొద్దు-3=స్థాణువు.

ఆ. విస్తృతాఖ్య లొప్పు విప్పు తనర్పు నా
వెడఁద విరివి పఱపు వెడలు పనఁగ
దీర్ఘమునకు నామధేయంబు లై యొప్పు
నిడుద చాఁపు నిడివి నిడు పనంగ. 33

టీ. విప్పు, తనర్పు, వెడఁద, విరివి, పఱపు, వెడలుపు-6=విస్తృతము. నిడుద, చాఁపు, నిడివి, నిడుపు-4=దీర్ఘము.

ఆ. ఈడు దినుసు సాటి యెన దొర సరి జోడు
సవతు మాద్రి యుద్ది జత తరంబు
పురుడు నాఁగ సదృశమున కివి యాఖ్య లౌ
వివిధగుణసనాథ విశ్వనాథ. 34

టీ. ఈడు, దినుసు, సాటి, ఎన, దొర, సరి, జోడు, సవతు, మాద్రి, ఉద్ది, జత, తరము, పురుడు-13=సమానము.

తే. పసిఁడి బంగరు బంగారు । పైఁడి పొన్ను
జాళువా పుత్తడి యనంగ । స్వర్ణ మమరుఁ
దప్తకాంచన మమరుఁ గుంది దన మనం గ
డాని యపరంజి నా గజ దానవారి. 35

టీ. పసిఁడి, బంగరు, బంగారు, పైఁడి, పొన్ను [॥రూ॥హొన్ను], జాళువా, పుత్తడి-౮=స్వర్ణము. కుందనము, కడాని, అపరంజి-౩=పుటము దీరిన బంగారము.

ఆ. చిదుర తునుక తునియ । చిదురుప వ్రక్క పా
లనఁగ ఖండమునకు । నాఖ్య లమరుఁ
బ్రోగు కుప్ప వామి । ప్రోవు తిట్ట యనంగ
రాశి కాఖ్య లగు ధరారాశతాంగ. 36

టీ. చిదుర; తునుక, తునియ, చిదురుప, వ్రక్క, పాలు-౬=ఖండము. ప్రోగు, కుప్ప, వామి, ప్రోవు, తిట్ట-౫=రాశి.

క. ఈస్థావర వర్గం గను
నార్థ విన జదువ వ్రాయ । నవనీస్థలిలో
నాస్థాణునికృప నఖిలశు
భస్థితులును జనుల కొదవు । భాసురలీలన్. 37

తిర్యగ్వర్గు.

సీ. వెడఁదమోముమెకంబు । జడలమెకం బేనుఁ
గులగొంగ మెకములకోలముసామి
తెల్లడాలుమెకంబు । తెఱనోటిమెకము సిం
గంబు నా బొబ్బమెకం బనంగఁ

బరఁగును మృగరాజు । పసిదిండి పులి మెకం
బులతిండిపోతు చాఱలమెకంబు
ముప్పన్నె మెక మన । నివ్వసుంధరయందు
వ్యాఘ్రంబునకు సమాఖ్యలు చెలంగుఁ
ఆ. బుట్టకూఁడుదిండి।పో తన వెనుకచూ
పులమెకంబు నాఁగ । నెలు వనంగ
నెలుఁగు నాఁగ మోఁర।తెలుపుమెకంబు నా
భల్లుకంబు దనరు । ఫాలనేత్ర. 1

టీ. వెడఁదమోము మెకము=విశాలముఖముగల మృగము, జడల మెకము =జడలు గలమృగము, ఏనుఁగులగొంగ=గజములకు శత్రువు, మెకములకోలము సామి=మృగకులాధిపతి, తెల్లడాలు మెకము=ధవళకాంతిగలది, తెఱనోటి మెకము = తెఱచియుండెడు నోరు కలది, సింగము, (ప్ర-సింహము);బొబ్బ మెకము=బొబ్బలువేసెడుమృగము ౭=సింహము. పసిదిండి=పశువులను భక్షించునది, పులి, మెకంబులతిండిపోతు=మృగములను భక్షించునది, చాఱల మెకము=చాఱలుగలమృగము, ముప్పన్నె మెకము=మూఁడువన్నెలుగలమృగ ము-౫=వ్యాఘ్రము. పుట్టకూడుదిండిపోతు=పుట్టకూడుతినునది, వెనుకచూపుల మెకము=పశ్చాద్దృష్టిగలది, ఎలువు, ఎలుఁగు, మోఁరతెలుపు మెకము=ముఖ మందు తెలుపుగలమృగము-౫=భల్లుకము.

క. పలుగొమ్ముల మెక మనఁగా
నిల నెక్కుడుమెక మనంగ । నేనుఁ గనంగాఁ
బలువంజమెకము నాఁ జే
గలమెక మన గౌరనంగఁ । గరి యొప్పు శివా. 2

టీ. పలుగొమ్ముల మెకము=దంతములే కొమ్ములుగాఁగలమృగము, ఎక్కుడు మెకము=అధిష్ఠింప యోగ్యమైనమృగము, ఏనుఁగు, బలువంజ మెకము

(బలువు + అంజ + మెకము) ॥పా॥ బలుహజ్జమెకము=బలునైనపాదములుగల మృగము, చేగలమెకము = హస్తము(అనఁగా తొండము) గల మృగము-కరి, గారు-౬=గజము.

తే. వాజికి సమాఖ్య లగుఁ దేజి వారువంబు
మావు గుఱ్ఱంబు తట్టువ వాపురంబు
కత్తలాని బాబా జక్కి తత్తడి యన
విగతభవపాశ కాశీనివేశ యీశ. 3

టీ. తేజి, వారువము, మావు, గుఱ్ఱము, తట్టువ; వాపురము, కత్తలాని, బాబా, జక్కి, తత్తడి-౧౦=అశ్వము.

క. తగ రేడిక పొట్టే లన
నగు మేషసమాఖ్య లెనిమిదడుగులమెక మే
నుఁగుగొంగసూ డనంగా
జగతిన్ శరభాఖ్య లొప్పుఁ జంద్రార్ధధరా. 4

టీ. తగరు, ఏడిక, పొట్టేలు-3=మేషము. ఎనిమిదడుగుల మెకము = అష్టపాదములుగల మృగము, ఏనుఁగుగొంగసూడు = సింహమునకు విరోధి-౨=శరభమృగము.

క. సంగతి నుష్ట్రాఖ్యలు నొ
ప్పెం గడు నొంటె లన లొట్టిపిట్ట లనన్ సా
రంగాఖ్య లలరు నిఱ్ఱు ల
నంగా జింక లన లేళ్లు నా సర్వజ్ఞా. 5

టీ. ఒంటెలు, లొట్టిపిట్టలు-౨=ఉష్ట్రము. ఇఱ్ఱులు, జింకలు, లేళ్లు-3=సారంగములు.

క. నులిగొమ్ములమెక మిఱ్ఱన
నిల మృగమున కొప్పుఁ బేళ్లు మృగి లేడి యనన్

వెలయును రెంటికిఁ దగు నా
ఖ్యలు జింక యనంగ నీశ ! యంబరకేశా. 6

టీ. నలిగొమ్ములమెకము = మెలిగా నుండెడుకొమ్ములు గలమృగము, ఇత్తి - ౨=మగజింక. లేడి = ఆఁడుజింక. జింక-అను నది యారెంటికిని పేరు.

తే. పసులు తొడుకులు పసరముల్ ! పసి యనంగఁ
బశువులకును సమాఖ్యలై ! పరఁగు నాల
పోతు బసవఁడు గిబ్బ యాఁబో తనంగ
వృషభమున కాఖ్యలై యొప్పు ! వృషభవాహ. 7

టీ. పసులు, తొడుకులు, పసరములు॥పా॥పసలములు; పసి-౫= పశువులు. ఆలపోతు = పశువులకుఁ బతి,బసవఁడు, గిబ్బ, ఆఁబోతు-౪=వృషభము.

సీ. తొట్టుపట్టు లనంగ ! దొడ్లనఁగా నివి
గోష్ఠదేశమునకుఁ ! గొజలు నీశ
కదుపులు మొదవులు ! పదువులు మందలు
నా ధేనుగణ మొప్పు ! నగనివేశ
యలరు నాఖ్యలు లేఁగ ! లనఁ దూడ లనఁ గ్రేపు
లన వత్సములకును ! ధనదమిత్ర
యా వనఁగా గిడ్డి ! యనఁ దొడు కన మొద
వన ధేనునామముల్ ! దనరు నభవ

తే. యుక్షమునకు సమాఖ్య లై ! యొప్పుచుండు
గిత్త యెద్దనఁ గోడె నాఁ ! గృత్తివాస
యా లనఁగ ధేనువుల కాఖ్య ! యలరుచుండు
శైలజానాథ ప్రమథసంచయసనాథ. 8

టీ. తొట్టిపట్టులు, దొడ్లు-౨=గోవు లుండెడు స్థానము. కదుపులు, మొదవులు, పదువులు, మందలు-౪=ధేనుసమూహము. లేఁగలు, దూడలు, క్రేపులు-౩=వత్సములు. ఆవు, గిడ్డి, తొడుకు, మొదవు-౪=గోవు. గిత్త, యెద్దు, కోడె-౩=ఉక్షము. ఆలు=ధేనువులు.

తే. అలరుఁ గుందేలు చెవులపో తనఁగ శశక
మొప్పఁ బొడలమెకంబు నా దుప్పి యనఁగఁ
గాఱుకొమ్ములమెక మనంగను ధరిత్రి
రామనామమృగంబు ధరాశతాంగ. 9

టీ. కుందేలు, చెవులపోతు-౨=శశము. పొడలమెకము=మచ్చలుగలది, దుప్పి, కాఱుకొమ్ములమెకము=సాంద్రశృంగములు గలమృగము-౩=రామనామమృగము.

తే. దుంత యెనుపోతు జమునెక్కిరింత దున్న
యనఁగ మహిషంబునకు సమాహ్వయము లమరుఁ
బరఁగు నెనుపెంట్లు గేదెలు బఱ్ఱె లెనుము
లనఁగ మహిషీసమాఖ్యలు ధనదమిత్ర. 10

టీ. దుంత, ఎనుపోతు, జమునెక్కిరింత=యమునివాహనము, దున్న-౪=మహిషము. ఎనుపెంట్లు, (ఎనుము+పెంట్లు), గేదెలు, బఱ్ఱెలు, ఎనుములు-౪=మహిషి.

తే. పక్కి పులుఁగు పిట్ట యనంగఁ బక్షి యొప్పు
గఱులు ఱెక్కలు చట్టుప లెఱక లనఁగఁ
బక్షముల కివి పేళ్లగుఁ బర్ణములకు
నాఖ్య లగు లావు లన నీఁక లనఁగ నీశ. 11

టీ. పక్కి (ప్ర. పక్షి), పులుఁగు, పిట్ట-౩=పక్షి. గఱులు, ఱెక్కలు, చట్టుపలు, ఎఱకలు-౪=పక్షములు. లావులు, ఈఁకలు-౨=పర్ణములు.

సీ. తొలకరి కలుగుపుల్గులు నల్వతేజీలు
పాలు నీరును నేరుపఱుచుపులుఁగు
లంచలు తెలిపిట్టలన నొప్పు హంసలు
క్రౌంచముల్ దనరారుఁ గొంచ లనఁగఁ
గొక్కెరా లనఁగను గొక్కు లనంగను
గొక్కెర లనఁగను గొంగ లనఁగఁ
బరఁగు నభిఖ్యలు బకవిహంగములకు
నట్టువపులుఁగు నాఁ జుట్టు పులుఁగు
తే. నాఁగ నెమ్మన నెమిలి నా నమ్మి యనఁగఁ
గేకికి సమాఖ్య లగుఁ జంచరీకములకు
నాఖ్యలు జమిలిముక్కాలి యనఁగఁ దేఁటి
యనఁగఁ దుమ్మెద నా నీశ యభ్రకేశ. 12

టీ. తొలకరికలుగుపుల్గులు=వర్షాకాలమునకుఁ బరాఙ్ముఖములయ్యెడు పక్షులు, నల్వతేజీలు=బ్రహ్మకు వాహనములు, పాలునీరును నేరుపఱుచు పులుఁగులు=క్షీరోదకములను వేఱుపఱుచు నట్టిపక్షులు, అంచలు (ప్ర. హంసలు), తెలిపిట్టలు=తెల్లనిపక్షులు-౫=హంసలు. క్రౌంచలు(ప్ర. క్రౌంచములు)-౧=క్రౌంచపక్షులు. కొక్కెరాలు, కొక్కులు, కొక్కెరలు, కొంగలు-౪=బకములు. నట్టువపులుఁగు=నాట్యమును జేయుపక్షి, జుట్టుపులుఁగు=సిగగలపక్షి, నెమ్మి, నెమలి, నమ్మి-౫=కేకి. జమిలిముక్కాలి=ఆఱుపాదములుగలది (=షట్పదము), తేఁటి, తుమ్మెద-౩=భ్రమరము.

తే. పరఁగు నొడ్డీలు కూకీలు పల్లటీలు
పావురాలును బకదార్లు పావురములు
నాఁగ గలరవపక్షిబృందములపేళ్లు
పంకజాతాక్షుసన్మిత్ర ఫాలనేత్ర. 13

టీ. ఒడ్డీలు, కూకీలు, పల్లటీలు, పావురాలు (ప్ర. పారావతములు), బకదార్లు, పావురములు-౬=కలరవపక్షులు.

తే. పుడమిలోపలఁ జదువులపులుఁ గనంగఁ
జిగురువిల్కానితేజి నాఁ దొగరుముక్కు-
పులుఁ గనఁగ బచ్చఱెక్కలపులుఁ గనంగఁ
జిలుక యన నొప్పుఁ గీరంబు శ్రీమహేశ. 14

టీ. చదువులపులుఁగు=చదువులు గలపక్షి, చిగురువిలుకాని తేజి=మన్మథునివాహనము, తొగరుముక్కుపులుఁగు=ఎఱ్ఱని ముక్కుగలపక్షి, పచ్చఱెక్కలపులుఁగు = పచ్చని ఱెక్కలుగలపక్షి, చిలుక-౫=కీరము.

తే. బట్టికాఁ డన గోరవంకపిట్ట యనఁగఁ
బరఁగు శారిక యేట్రింత పసులపోలి
గాఁడు కూఁకటిమూఁగ నాఁగను జెలంగు
నిల భరద్వాజవిహగంబు నీలకంఠ. 15

టీ. బట్టికాఁడు ॥ పా ॥ బట్టుకాఁడు, గోరవంకపిట్ట-౨=శారిక. ఏట్రింత, పసులపోలిగాఁడు, కూఁకటిమూఁగ-౩=భరద్వాజపక్షి.

తే. జాలె డేగ గనఁ గురుజు నా సాళ్వ మనఁగఁ
గణుజు నాఁగను జలకట్టె యనఁగ వేస
డం బనఁగ గిద్ద నా నోరణం బనంగ
శ్యేనభేదంబు లగు మహాసేనజనక. 16

టీ. జాలె, డేగ, కురుజు, సాళ్వము, కణుజు, జలకట్టె, వేసడము, గిద్ద, ఓరణము-౯=శ్యేనవిశేషములు.

తే. కోటఁ డనఁగను గూబ నా ఘూక మమరుఁ
జిలుతగూబ యనంగఁ బసిండికంటి
యనఁగ సకినాలపులుఁ గన నలరు చుంచుఁ

బృథివిఁ గనకాక్షి యనుపక్షి । శ్రీమహేశ. 17

టీ. కోటఁడు, గూబ-౨=ఘూకము. చిలుతగూబ = చిన్నగూబ, పసిఁడికంటి = బంగారమువంటి నేత్రములుగలది, సకినాలపులుఁగు = శకునములపక్షి-౩=కనకాక్షి యనుపక్షి.

తే. పాము సప్పంబు నిడుపఁడు । పడగదారి
గాలిమేఁతరి విసదారి । కానరాని
కాళ్లయది చిల్వ వీనుల । కంటి పుట్ట
పెట్టెపట్టనఁ జను నహి । పేళ్లు భర్గ. 18

టీ. పాము, సప్పంబు (ప్ర. సర్పము), నిడుపఁడు=చిరకాలముగానుండునది, పడగదారి=పడగనుధరించినది, గాలిమేఁతరి=వాయుభక్షణముసేయునది, విసదారి=విషమును ధరించినది, కానరానికాళ్లయది=అదృశ్యపాదములుగలది, చిల్వ, వీనులకంటి=చెవులే కన్నులుగాఁ గలది, పుట్టపెట్టెపట్టు=వల్మీకమును బెట్టెయును నివాసముగాఁ గలది-౧౦=సర్పము.

క. ఇల నెంచ రుధిరమున కా
ఖ్యలు నల్ల యనంగ నెత్తు । రనఁగ ధరిత్రిం
బొల యీరు వెఱచి నంజుడు
పొల సన నివి పరఁగు మాంస । మునకు మహేశా. 19

టీ. నల్ల, నెత్తురు - ౨=రక్తము. పొల, ఈరువు, ఎఱచి, నంజుడు, పొలను - ౫=మాంసము.

క. భర్గుఁడు కాశీనిలయుఁడు
దుర్గాపతి యొసఁగు ముదము । తో నీతిర్య
గ్వర్గు లిఖించినఁ జదివిన
దౌర్గత్యము లణఁచి సంపదలు నిత్యంబున్. 20

* నానార్థవర్గు.

క. కలు పనఁ బేరగు దధికిం
గలు పన సస్యంబులోనికౌ గాదముపే రౌ
వెలు గంద్రు కంపకోటను
వెలుఁ గందురు ప్రభను జనులుకౌ విశ్వాధిపతీ. 1

టీ. కలుపు=దధి, పైరులోనికసవు. వెలుఁగు = కాంతి, వెలుగు= కంపకోట.

క. మావు లనం దగుహయములు
మావు లనం బరఁగు నామ్రమహీజంబు లిలం
దావు లనఁ స్థల మొప్పును
దావు లనఁ వాసనలకుఁ కౌ దగుఁ బేరు శివా. 2

టీ. మావులు = (మావు + లు) గుఱ్ఱములు, (మావి + లు) మామిడి చెట్లు, తావులు= (తావు + లు) స్థలములు, (తావి + లు) వాసనలు.

క. ఇమ్మహిలోపలఁ బేరగుఁ
గొమ్మ యనఁ వృక్షశాఖకును భామినికిం
దమ్ము లనం బేరగుఁ బ
ద్మమ్ముల కనుజన్ములకును కౌ దరుణేందుధరా. 3

టీ. కొమ్మ=వృక్షశాఖ, స్త్రీ. తమ్ములు= (తమ్మి + లు) పద్మములు, (తమ్ము + లు) అనుజులు.

క. ఇమ్ములఁ బేరగుఁ దాటం

---

* ఇందు వెలుగు మొదలగు కొన్ని పదములకు అరసున్న యుండఁగా ఒకయర్థమును, లేనపుడు మఱియొక యర్థమును, తావులు మొదలగువానికి ఏకవచనమున రూపభేదమున్నను బహువచనమున రూపసామ్యమునుబట్టి నానార్థములును కనఁబడుచున్నవి.

కమ్మలకును లేఖలకును । గమ్మ లనఁగ నా
మమ్ము దగుం గంఠాభర
ణమ్మునకును లతకుఁ దీఁగె । నా గౌరీశా. 4

టీ. కమ్మలు=తాటంకములు, జాబులు. తీఁగె=కంఠాభరణము (మెడనూలు), లత.

క. చెల్లును బే ళ్లై ధరలోఁ
దా ళ్లన సూత్రంబులకును । దాళంబులకుం
గో ళ్లనఁ గుక్కుటములకును
బే ళ్లగు ఖట్వాంగములకుఁ । బే ళ్లగు నభవా. 5

టీ. తాళ్లు=(తాడు+లు) సూత్రములు, (తాడి+లు) తాళవృక్షములు. కోళ్లు=(కోడి+లు) కుక్కుటములు, (కోడు+లు)=మంచముకోళ్లు.

క. చామ యన సస్యమునకును
భామినికిని నాఖ్య యగుచుఁ । బరఁగు ధరిత్రిఁ
నామము లగు మను వెలయును
బాము లనఁగ జన్మములకు । భంగమ్ములకున్. 6

టీ. చామ=సస్యవిశేషము, స్త్రీ. బాములు = జన్మములు, భంగపెట్టుట.

తే. దంట యనఁగ నభిఖ్య యై । తనరు చుండు
జగతిలోపలఁ బ్రౌఢకు । యుగళమునకుఁ
బఱపనంగ నభిఖ్య యౌఁ । బానుపునకు
విస్తృతమునకు శైలని । వేశ యీశ. 7

టీ. దంట=ప్రౌఢ స్త్రీ, జంట. పఱపు=పానుపు, విస్తృతము.

క. తొలి యనఁగా నగు నామం
బులు పూర్వంబునకు సుషిర । మునకును ధరలో

- వెలి యనఁగ బహిర్ధవళం
బులకును నామంబు శేషభుజగవిభూషా. 8

టీ. తొలి=పూర్వము, రంధ్రము. వెలి=బయలు, ధవళవర్ణము.

క. నెమ్మి యనఁ బంజులవృ
క్షమ్మునకుఁ బర్హికిని సుఖస్థితికిని నా
మమ్ముగఁ దగు నతిధీర య
హమ్మతిజనదూర పన్నగాధిపహారా. 9

టీ. నెమ్మి=వంజులవృక్షము, నెమిలి, సుఖముగా నుండుట.

క. పోలం బే రగు చుంమను
బా లనఁగా క్షీరమునకు భాగంబునకుం
గా లనఁ బే రగు నాలవ
పాలికిఁ బాదంబునకును బాలేందుధరా. 10

టీ. పాలు = క్షీరము, భాగము. కాలు = నాలవపాలు, పాదము.

క. మే లన శుభంబు పే రగు
మే లన నుపరికిని గూరిమికినిం బే రా
మే లన మెచ్చునఁ బల్కిన
యాలాపంబునకు నాఖ్య యగు జగదీశా. 11

టీ. మేలు=శుభము, మీఁదు, కూరిమి, మెప్పుచేతఁ బలికిన మాట.

క. ధారుణిఁ బేరు వహించును
బూరుగు నా నూఁదువాద్యమును శాల్మలియుం
బే రన నభిధానం బగు
హారమునకు నామమునకు సంబరకేశా. 12

టీ. బూరుగు=ఊఁదునట్టివాద్యము, శాల్మలీవృక్షము. పేరు=హారము, నామధేయము.

క. కప్పన నీలిమపే రగుఁ
గప్పనఁగా నింటిమీఁదికసవుఁ బేరౌఁ
గొప్పనఁ దగుఁ జాపాగ్రము
నొప్పగుధమ్మిల్లమును గృహోపరియు శివా. 13

టీ. కప్పు=నలుపువర్ణము, ఇంటిమీఁదవేయుపూరికసవు. కొప్పు=వింటికొన, స్త్రీలకొప్పు, ఇంటినడికొప్పు.

క. ఒకభూరుహమునకును ధమ
నికిఁ బే రగుఁ గ్రోవి యనఁగ నెఱి నట్టుల వే
ఱొకభూజమునకు నధరము
నకుఁ బే రగు మోవి యనిన నగరాట్చాపా. 14

టీ. క్రోవి=కురవకవృక్షము, గొట్టము. మోవి—ఒకవృక్షవిశేషము, అధరము.

క. చవు లనఁగా నభిధానము
లవు షడ్రుచులకును ముత్తియపునెత్తులకుఁ
భువిలోపల నామము లగు
గవు లన గుహలకునుఁ బూతిగంధంబునకున్. 15

టీ. చవులు=షడ్రుచులు, ముత్యములయొత్తులు. గవులు=(గవి+లు పర్వతగుహలు, దుర్గంధము (ఈయర్థమునం దిది యేకవచనము).

తే. ఆఖ్య యై యొప్పు ధరణిలో నపరదివస
మునకు ఛత్త్రంబునకు నెల్లి యనెడినుడువు
జక్కి యనుపేరు పరఁగును సైంధవంబు
నకు ఘరట్టంబునకును గందర్పదమనా. 16

టీ. ఎల్లి=అపరదివసము, ఛత్త్రము. జక్కి—గుఱ్ఱము, తిరుగలి.

తే. ఆడె ననుమాట నటియించె ననుటకును వ

చించె ననుటకు మఱియు నిందించె ననుట
కాఖ్య లగుచును శోభిల్లు నాలు నాఁగ
గోవులకు భార్యకును జే రగుఁ మహేశ. 17

టీ. ఆడెను=నటియించెను, వచించెను, నిందించెను. ఆలు=(ఆవు+లు-బహువచనము) గోవులు, భార్య(ఏకవచనము).

సీ. రజతపునపదార్థములకు నభిధాన
మగు వెండి యన బంతి యనఁగఁ గందు
కమునకు శ్రేణికి నమరు నాహ్వయముగా
దండ యనం బుష్పదామమునకు
నంతికంబునకుఁ జే రగు దొర యన నాఖ్య
యగు సదృశమునకు నవనిపతికి
నస్త్రసంఖ్యకు సహ మ్మనుటకు నాహ్వయం
బగు నే ననఁగ సరి యనఁగ సదృశ

తే. మునకు సమసంఖ్యకును నామముగ నెసఁగు
గొం తనఁగ నాహ్వయం బగుఁ గుక్కుటాస
నంబునకుఁ గంఠమునకును నల్ల యనిన
రక్తనీలాఖ్య లై యొప్పు రాజమకుట. 18

టీ. వెండి=రజతము, పునఃపదార్థము. బంతి=కందుకము, శ్రేణి. దండ=పుష్పమాల, సమీపము. దొర=సమానము, రాజు. ఏను=పంచసంఖ్య, నేను. సరి=సమానము, సమసంఖ్య. గొంతు=కుక్కుటాసనము, కంఠము. నల్ల=నెత్తురు, నీలవర్ణము.

సీ. తీరంబునకు ధరిత్రీధరంబునకు స
మాఖ్య లై యొప్పఁగ గట్టనఁగ సీశ
కేతువునకుఁ గాంతికిని సమాహ్వయ మగు

డా లనంగను మేరుశైలచాప
శౌర్యధుర్యునకు లాంఛనమునకును నామ
మగు బిరు దనంగఁ బన్నగవిభూష
గూబ నా నాఖ్య యాఘూకంబునకుఁ గర్ణ
మూలంబునకు నవిముక్తనిలయ
తే. యంతికంబునకును సమూహంబునకును
నామ మై యొప్పుఁ జేరువనాఁగ నభవ
సమభిధాన మై యొప్పుఁ బిశాచమునకుఁ
బవనమునకును గాలి యన్పలుకు రుద్ర. 19

టీ. గట్టు = నద్యాదితీరము, పర్వతము. డాలు=ధ్వజము, కాంతి. బిరుదు=శూరుఁడు, లాంఛనము. గూబ=ఘూకము, కర్ణమూలము. చేరువ= సమీపము, సమూహము. గాలి=పిశాచము, వాయువు.

క. ఇలలోపల నామం బగుఁ
బలుకులు నా శకలములకు భాషణములకుఁ
నెల యన నభిధానం బగు
జలజారికి మాసమునకు శైలనిశాంతా. 20

టీ. పలుకులు=తునియలు, వచనములు. నెల = చంద్రుఁడు, మాసము.

సీ. అంతర్హితుం డయ్యె ననుటకు నాగతుం
డయ్యె ననుటకు సమాఖ్య యగుచు
నలరును విచ్చేసె ననుట యంబరకేశ
నెఱి సమాహ్వయ మగుఁ గఱచె ననఁగ
నభ్యాస మొనరించె ననుటకు దంతపీ
డ యొనర్చె ననుటకు నయుగనయన
వెలయుఁ దప్తక్షీరమునకు నభిజ్ఞకు

  నాఖ్య యై యానవా లనుట యాశ
తే. పఱచె ననఁగ సమాఖ్య యా బాధచేసెఁ
బ్రచలితుం డయ్యె ననుటకుఁ బాంసురాంగ
పరఁగ మోహించె ననుటకుఁ బరిమళించె
ననుట కొప్పును వలచె నా నళికనేత్ర. 21

టీ. విచ్చేసెను॥పా॥ వేంచేసెను=పోయెను, వచ్చెను. కఱచెను=అభ్యసించెను, కొఱికెను. ఆనవాలు=కాఁగినపాలు, చిహ్నము. పఱచెను=భంగపఱిచెను, పలాయితుం డయ్యెను. వలచెను=మోహించెను, పరిమళించెను.

సీ. ఆనె నంట సమాఖ్య యాను వహించెఁ బా
  నము చేసె ననుటకు నగనివేశ
చషకంబునకును దంష్ట్రిక నాఖ్య యాఁ గోర
  యనఁగ శశాంకకళావతంస
మొక్కలీఁ డనఁగఁ గొమ్ములు లేనికరికి ము
  ష్కరునకుఁ బే రగు గరళకంఠ
మరకతచ్ఛవికి నంబరమున కగుఁ బేరు
  పచ్చడం బనిన నంబాకళత్ర
తే. క్షితిని మురగీపతికి వృత్తశిలకు నామ
ధేయ మై యొప్పు గుండు నా ద్రిపురహరణ
నామ మా నొక్కసస్యంబునకును లోప
మునకుఁ గొఱ్ఱ యనంగ నంబుదనిభాంగ. 22

టీ. ఆనెను=భరించెను, పానముచేసెను. కోర=గిన్నె, కోఱ=కోఱపల్లు. మొక్కలీఁడు=కొమ్ములు లేనియేనుఁగు, ముష్కరుఁడు. పచ్చడంబు=మరకతకాంతి, అంగవస్త్రము. గుండు=మగగుజ్జము, గుండుఱాయి. కొఱ్ఱ=ఒకదినుసు ధాన్యము, తక్కువ.

సీ. తాల్చు నాఖ్యను వధూధమ్మిల్ల భారంబుఁ
గోణంబు మూల నాఁ గుధరచాప
కొఱ యనునాఖ్యచేఁ గొఱలు లోపంబు మ
నోజ్ఞ వస్తువు దక్షయజ్ఞ మథన
నెఱి హేయపడియె నన్వేషించె నను రెంటి
కాఖ్య యారోసె నా నసితకంఠ
నరసె నాఁ బేరగు నార్తి వారించె వి
మర్శించె ననుటకు మదనదమన
తే చరణమునకు నధఃప్రదేశంబునకు స
మాఖ్య యై యొప్పు నడుగు నా నళికనేత్ర
మహిని బేరగు చుండుఁ బ్రమాణికంబు
నకును భాషకు బాస నా నగనివేశ. 23

టీ. మూల=స్త్రీలకొప్పు, దిక్కు. కొఱ=తక్కువ, మనోజ్ఞ వస్తువు. రోసెను=అసహ్యించుకొనెను, వెదకెను. అరసెను=బాధను బోఁగొట్టెను, విచారించెను. అడుగు=పాదము, క్రిందిప్రదేశము. బాస=ఒట్టు, భాష.

సీ. నాగవాస మన ఘంటాప్రతీకమునకు
వేశ్యల కగుఁ బేరు విశ్వనాథ
నామ మానందంబునకు నంధకునకును
గ్రుడ్డనంగను రౌప్యకుధరనిలయ
చర్మ వాద్యమున కుష్ణమునకుఁ బేరగు
నుమ కనియెడునాఖ్య యుడుపమకుట
యభిధాన మగుమేడి యన హలాంగమున కు
దుంబరమునకును ధూతకలుష

తే. కల్లనఁగ శిల సురయు నా గరళకంఠ
పరఁగు నాఖ్యయు లాంగలపద్ధతికిని
శ్రేణికిని జా లనంగ భసితసితాంగ
వారిధినిషంగ కాశీనివాసలింగ. 24

టీ. నాగవాసము=ఘుంటావయవము, వేశ్యాసమూహము. గ్రుడ్డు=అండము, అంధకుఁడు. ఉడుకు=చర్మవాద్యము, ఉష్ణము. మేఁడి=నాఁగేటియవయవము, (మేడి)= అత్తిచెట్టు. కల్లు=ఱాయి, సుర. చాలు=నాఁగేటిచాలు, బంతి.

తే. జననికి మాతృజననికి జనకజనని
కాఖ్య యగు నవ్వ యనఁగ నార్యాసహాయ
భగినికిని జనకునకు నాహ్వయము దనరు
నప్ప యనఁగను జంద్రశేఖావతంస. 25

టీ. అవ్వ=తల్లి, తల్లితల్లి, తండ్రితల్లి. అప్ప=అక్క, తండ్రి.

క. పో తనఁగఁ బరఁగు మహిషము
భూతలమునఁ బురుషమృగముఁ బురుషఖగంబుం
దా తన ధాతృపితామహ
మాతామహులకును నగు సమాఖ్య మహేశా. 26

టీ. పోతు=మహిషము, పురుషమృగము, పురుషపక్షి. తాత=బ్రహ్మ, తండ్రితండ్రి, తల్లితండ్రి.

క. పుడమిని బేరు వహించును
వడి గలవాఁ డనఁగ శౌర్యవంతుఁడు జవియుఁ
నడు మన నవలగ్నముఁ జె
న్నడరఁగ మధ్యస్థలంబు నగు నగధన్వీ. 27

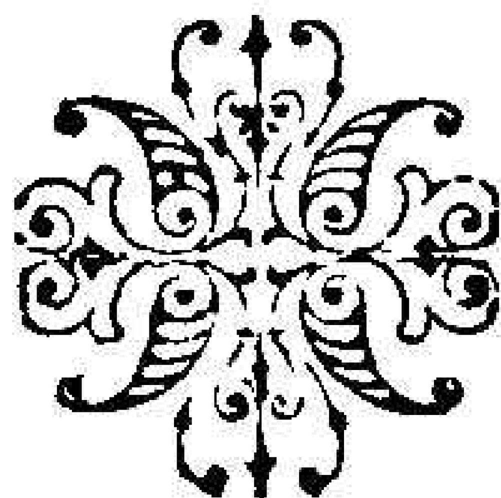
టీ. వడిగలవాఁడు=శౌర్యముగలవాఁడు, వేగముగలవాఁడు. నడుము=కౌను, మధ్యప్రదేశము.

క. ఎద యనఁగఁ బరఁగు భీతికి
హృదయమునకు వృషమునకు నిల జోడనఁగా
నది దనరు నామ మగుచును
సదృశమునకు వర్మమునకుఁ జంద్రార్ధధరా. 28

టీ. ఎద=భయము, మనస్సు, ఆఁబోతు. జోడు=సమానము, కవచము.

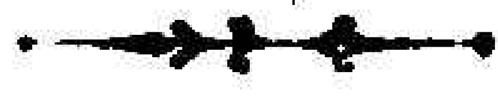
క. నానార్థవర్గు విది స
న్మానముతో దీనిఁ జదివినను వ్రాసిన నా
మానవుల కబ్బు నెప్పుడు
నానార్థంబులును విశ్వనాథునికరుణన్.

గద్య. ఇది శ్రీమదేకామ్రమంత్రిపుత్త్రి కౌండిన్యగోత్రపవిత్ర
సదారాధితమహేశ్వర పైఁడిపాటిలక్ష్మణకవిప్రణీతం బైన
యాంధ్రనామసంగ్రహం బనునిఘంటువునందు
సర్వంబు నేకాశ్వాసము సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు.

సటీకాంధ్రనామశేషము.

అ వ తా ర క.

అడిదము-సూరయ్య యనుకవి యాంధ్రనామశేష మను నీనిఘంటువును రచింపఁబూని యిది నిర్విఘ్నముగా సమాప్తినొందుటకుఁగాను గ్రంథనాయకుఁ డగునీశ్వరుని సంబోధనరూపముగాఁ బ్రార్థించి తదంకితముగా గ్రంథనామపూర్వకప్రతిజ్ఞను రెండుపద్యములచేతఁ జేయుచున్నాఁడు.

క. శ్రీగౌరీప్రియవల్లభ
రాగద్వేషాదిరహిత రమ్యచరిత్రా
యోగిధ్యేయపదాంబుజ
భోగివలయ రామచంద్రపురవరనిలయా.

టీ. శ్రీగౌరీప్రియవల్లభ=శోభాయుక్తురా లయినపార్వతీదేవికి ప్రియభర్తయును, రాగద్వేషాదిరహిత = రాగద్వేషాదిదోషములు లేనివాఁడును, రమ్యచరిత్రా = మనోహరమైన చరిత్రములు గలవాఁడును, యోగిధ్యేయపదాంబుజ=యోగీశ్వరులచేతధ్యానము సేయఁదగిన పాదారవిందములుగలవాఁడును, భోగివలయ=సర్పములు హస్తకంకణములుగాఁ గలవాఁడును, రామచంద్రపురవరనిలయా=శ్రేష్ఠమైన రామచంద్రపురము నివాసముగాఁ గలవాఁడును అగు ఓ యీశ్వరా.

వ. అవధరింపుము.

ఆ. ఆంధ్రనామసంగ్రహమునందుఁ జెప్పని
కొన్ని తెనుఁగు మఱుఁగు లన్ని కూర్చి
యాంధ్రనామశేష మనుపేరఁ జెప్పెద
దీనిఁ జిత్తగింపు దేవదేవ.

టీ. అవధరింపుము=సావధానచిత్తుఁడవై యాలకింపుము. ఆంధ్రనామసంగ్రహమునందుఁ=లక్ష్మణకవికృత మగునాంధ్రనిఘంటువునందు, చెప్పని=తెలియఁజేయనటువంటి, కొన్ని తెనుఁగు మఱుఁగులు=సర్వసాధారణముగాఁ దెలియశక్యముగానికొన్ని యాంధ్రశబ్దములను, అన్ని=అన్నిటిని, కూర్చి=పర్యాయపదములతో సమర్చి, ఆంధ్రనామశేషము=ఆంధ్రనామసంగ్రహమునందుఁ జెప్పఁగా మిగిలినవానిని జెప్పెడిగ్రంథము, అను=అనెడి, పేరన్=పేరితో, చెప్పెదన్=ఇఁకమీఁదఁ జెప్పుచున్నాను, చిత్తగింపు=మనఃపూర్వకముగా నంగీకరింపుమా.

క. తటి యజ్జ దన సమయం
బుఱఁ డనఁగను సరకుసేయకుండెడి నసఁగఁ జే
ల్లోఱ పగు గణింపఁ డనుటకుఁ
గరిచర్మాంబర త్రినేత్ర గౌరీమిత్రా. 1

టీ. తటి, అజ్జ, అదను-3=సమయము. ఊఱఁడు, సరకుసేయకుండెను-
-2=గణింపఁడు.

తే. పెంపు సెందెను దామరతెంప రయ్యెఁ
బ్రబలె నెగడెను గొనసాగె బలిసె పెరిఁగె
ననఁగ రేకెత్తె ననఁగఁ జెల్లియ్యె వృద్ధిఁ
బొందె ననుటకు శేషాహిభూషితాంగ. 2

టీ. పెంపుసెందెను, తామరతంపరయ్యెను, ప్రబలెను, నెగడెను, కొనసాగెను, బలిసెను, పెరిఁగెను, రేకెత్తెను-9=వృద్ధిఁబొందెను.

తే. పేర్మి యర్మిలి మక్కువ కూర్మి నెమ్మి
నెనరు గాదిలి గారాము నెయ్య మింపు
ప్రేముడి యనుంగు ముద్దనఁ బ్రియమునకును
నామధేయంబు లయ్యెఁ బినాకపాణి. 3

టీ. పేర్మి, అర్మిలి, మక్కువ, కూర్మి, నెమ్మి, నెనరు, గాదిలి, గారాము॥రూ॥గారము, నెయ్యము, ఇంపు, ప్రేముడి, అనుఁగు, ముద్దు-౧౪=ప్రియము.

క. ఒనఁగూర్చె ననఁగ సమకూ
ర్చె ననఁగ వీల్పఱిచె ననఁగఁ జేకూర్చెను నా
ననుకూలపఱిచె ననుటకుఁ
దనరును నామంబులై సుధాకరమకుటా. 4

టీ. ఒనఁగూర్చెను, సమకూర్చెను, వీల్పఱిచెను (వీలుపఱిచెను), చేకూర్చెను-౪=అనుకూలపఱిచెను.

క. చరియించె ననుట కాఖ్యలు
తిరిగెను జెరలాడె ననఁగఁ ద్రిమ్మరె ననఁ గ్రు
మ్మరె ననఁగ మసలె ననఁ గాఁ
బురదానవహరణ శేషభుజగాభరణా. 5

టీ. తిరిగెను, చెరలాడెను, త్రిమ్మరెను, క్రుమ్మరెను, మసలెను-౫=చరియించెను.

తే. ఆఱుమూఁ డయ్యెఁ గచ్చువిచ్చయ్యె ననఁగ
బెడిసె బుసిపోయె ననఁగను జెడియె ననఁగ
నాఖ్య లగుఁ గార్యవైకల్య మయ్యె ననుట
కంధకాసురహరణ రౌప్యాద్రిశరణ. 6

టీ. ఆఱుమూఁడయ్యెను, కచ్చుఁజచ్చయ్యెను, ఁబడిసెను, ఁజుసివో యెను. చెడియెను-౫=కార్యముచెడెను.

క. అలజడి నెంజిలి పిమ్మట
సిలు గుత్తలపాటు వంత సేగి నెగుల్ గొం
దల మలమ టడరు గోడు
మ్మలిక వనట కుందు నా నశేమరు దుఃఖాఖ్యల్. 7

టీ. అలజడి, నెంజిలి, పిమ్మట, సిలుగు, ఉత్తలపాటు, వంత, సేగి, నెగులు, కొందలము, అలమట, అడరు, గోడు, ఉమ్మలిక ॥రూ॥ ఉమ్మలికము, వనట, కుందు-౧౬=దుఃఖము.

క. అరిది వెఱుం గచ్చెరు వ
బ్బుర మబ్రం బనఁగఁ జిత్రమునకుం జెల్లో
సరణికిఁ జెల్లుఁ ద్రోవన
దెరు వన దారి యన బాట తెన్నన నభవా. 8

టీ. అరిది, వెఱఁగు, అచ్చెరువు, అబ్బరము, అబ్రము-౫=చిత్రము. త్రోవ, తెరువు, దారి, బాట, తెన్ను-౫=మార్గము.

తే. ఐదుపదిచేసె వెనుకముందయ్యె జుణిఁగె
వీఁగె వెన్నిచ్చె వెనుకంజ వేసె ననఁగ
నోహటించె ననంగఁ జెల్లొప్పు చుండు
నాహవపరాఙ్ముఖుఁడయ్యె ననుట కభవ. 9

టీ. అయిదుపదిచేసెను (ముందు పెట్టినకాలిని మరల వెనుకకాలితోఁ జేర్చుట), వెనుకముందయ్యెను, జుణిఁగెను, వీఁగెను, వెన్నిచ్చెను, వెనుకంజవేసెను, ఓహటించెను-౭=యుద్ధమందు పరాఙ్ముఖుఁడయ్యెను.

తే. మోహరించెను దండెత్తె మొనసె దాడి
చేసెఁ బోటాగ్గఁ గొల్తల జేసె మాఱు

కొనియె దళమెత్తె ననఁగఁ జే । ల్లొనరుచుండు
నాహవోద్యోగ మొనరించె । ననుట కభవ. 10

టీ. మోహరించెను, దండెత్తెను, మొనసెను, దాడిచేసెను, పోటొగ్గెను, కోల్తలచేసెను, మాఱుకొనియెను, దళమెత్తెను—౮ = యుద్ధప్రయత్నము చేసెను.

తే. ఆహవోన్ముఖతకు నోల । మాసగొనక
పిఱుతివియ కీడఁబోక నఁ । బేర్లు దనరు
నబ్బెస మొనర్చెఁ గఱచె నా । నభ్యసించె
ననుట కభిధానములు చంద్ర । మోవతంస. 11

టీ. ఓలమాసగొనక, పిఱుతివియక, ఈడఁబోక – ౩ = వెనుదీయక. అబ్బెసమొనర్చెను, కఱచెను—౨=అభ్యసించెను.

క. వేటొక టనఁ బై పెచ్చన
మాఱట యిమ్మడి యనఁగ స।మాహ్వయములు పెం
పారును వస్త్వంతరమున
గౌరగి కేయూరసహిత । హాతవ్రారజితా. 12

టీ. వేటొకటి, పైపెచ్చు, మాఱట, ఇమ్మడి—౪=వస్త్వంతరము.

సీ. ఆఱడిఁబోయెను । బీఱువోయెను రిత్త
వోయెను వీసర।వోయె ననఁగ
నుడివోయెఁ బొలివోయె । సుడివోయె ననఁగను
వ్యర్థమయ్యె నటంట । కాఖ్య లయ్యెఁ
గడిమి బీరంబు మ।గంటిమి గండన
విక్రమాహ్వయములై । వెలయుచుండు
నాస్ఫాలన మొనర్చె । ననుటకుఁ జఱచె నా
నప్ఫళించె ననంగ । నాఖ్య లయ్యె

గీ. నొగి వరుస యోలి సొరిది నా ౯ నోజ నా౯గఁ
గ్రమమునకు నాఖ్య లయ్యెను ౯ గాలకంఠ
కొఱ కొఱఁత తక్కువ వెలితి ౯ కొదవ కడమ
యనఁగ నూనంబునకు నాఖ్య ౯ లై తనర్చు. 13

టీ. అఱడిఁబోయెను, బీఱువోయెను, రిత్తవోయెను, వీసరవోయెను, ఉడివోయెను, పాలివోయెను, నుడివోయెను,-౭=వ్యర్థమయ్యెను. కడిమి, బీరము, మగఁటిమి, గండు-౪=విక్రమము. చఱచెను, అప్పళించెను-౨=ఆస్ఫాలనమొనర్చెను. ఒగి, వరుస, ఓలి (ప్ర. ఆలి), సొరిది, ఓజ-౫=క్రమము. కొఱ, కొఱఁత, తక్కువ, వెలితి, కొదవ, కడమ-౬=ఊనము.

తే. నెట్టుకొనెఁ బాలుపడె నొడిగట్టె ననఁగఁ
గడఁగెఁ దొడఁగెను జెలరేఁగెఁ ౯ గాలుద్రొక్కెఁ
గవిసెఁ గదిసె ననంగ నాఖ్య లయి యొప్పు
నభిముఖుం డయ్యె ననుటకు ౯ నగనివేశ. 14

టీ. నెట్టుకొనెను, పాలుపడెను, ఒడిగట్టెను, కడఁగెను, తొడఁగెను, చెలరేఁగెను, కాలుద్రొక్కెను, కవిసెను, కదిసెను-౯=అభిముఖుఁడయ్యెను.

తే. అగపడకపోయె విచ్చుమొగ్గయ్యె ననఁగఁ
గంటఁబడదయ్యెఁ బంచబంగాళ మయ్యె
ననఁగ దృగగోచరం బయ్యె ౯ ననుటపేళ్లు
శయఘటితశూల వైయాఘ్రచర్మచేల. 15

టీ. అగపడకపోయెను, విచ్చుమొగ్గయ్యెను, కంటఁబడదయ్యెను, పంచబంగాళమయ్యెను-౪=దృగగోచరంబయ్యెను.

క. వెలిచవి చీకటితప్పనఁ
బొలుపారఁగ జారభావ ౯ మునకుం బేళ్లౌఁ
బులు కనటు చిలు మనంగను

మలిన మనుట కాఖ్య లయ్యె మనసిజదమనా. 16

టీ. వెలిచవి, చీఁకటితప్పు - ౨=జారభావము. పులు, కసటు, చిలుము - ౩=మలినము.

ఆ. వింగడం బనంగ విపరీత మగు నుక్కి-
వం బనఁగను గుత్సితంబు పరఁగు
నాఖ్య యగుచుఁ దసరు నా మని యనఁగను
మదమునకును జంద్రమఃకలాప. 17

టీ. వింగడము=విపరీతము. ఉక్కివము=కుత్సితము. ఆము=మదము.

క. ఎల యంద్రు తరుణ మనుటకుఁ
గొల యన దురితంబుపేరు కుడియెడమ లనన్
వలపలదాపల లనఁగను
బొలుపుగ నపసవ్యసవ్యములకుం జెల్లా. 18

టీ. ఎల=తరుణము. కొల=దురితము. కుడియెడమలు, వలపలదాపలలు-౨=అపసవ్య సవ్యములు-అనఁగా దక్షిణవామభాగములు.

క. తగు నౌద్ధత్యముపే ళ్లై
పొగ రన నా మనఁగఁ బ్రుల్లు పోతర మనఁగా
నెగడును భయంబు పే ళ్లై
బెగడు దిగులు వెఱపు జంకు బీ తళుకు కనఁగన్. 19

టీ. పొగరు, ఆము, ప్రుల్లు, పోతరము-౪=ఔద్ధత్యము - (గర్వము)
బెగడు, దిగులు, వెఱపు, జంకు, బీతు, అళుకు - ౬=భయము.

క. అరి యనఁ గప్పం బనఁగాఁ
గరమునకగుఁ జేళ్లు కాఁగు కడవ పనటి నాఁ
బరఁగు ఘటాఖ్యలు నమితా
మరమానినికాయ భూతిమండితకాయా. 20

టీ. అరి, కప్పురు - ౨=పన్ను. కాఁగు, కడవ, పనఁటి॥రూ॥పంటి - ౪=ఘటము.

తే. అలరుచుండును గొండ్లి రంతు తనరఁ గేళి
హాని కాఖ్యలు చేటు కీడు నుఱు యనంగ
హెచ్చరిక హాళి సంతసం బెలమి వేడ్క
యనఁగ నానందమున కాఖ్య లై తనర్చు. 21

టీ. గొండ్లి, రంతు - ౨=కేళి. చేటు, కీడు, అఱు - ౩=హాని. హెచ్చరిక. హాళి, సంతసము (ప్ర. సంతోషము), ఎలమి, వేడ్క (వేడుక) - ౫=ఆనందము.

క. సాహిణ మనఁ బాగా యన
వాహోగారంబునకును వర్తిలుఁ బేళ్లై
వ్యూహమునకాఖ్య లయ్యెను
మోహర మన నొడ్డనంగ మొగ్గర మనఁగన్. 22

టీ. సాహిణము, పాగా - ౨=అశ్వశాల. మోహరము, ఒడ్డు, మొగ్గరము - ౩=వ్యూహము.

క. ఒనరించె ననఁగఁ గావిం
చె ననంగను జలిపె ననఁగఁ జేసె ననంగాఁ
జను నాచరించె ననుటకుఁ
గనకాచలచాప చంద్రఖండకలాపా. 23

టీ. ఒనరించెను, కావించెను, చలిపెను, చేసెను - ౪=ఆచరించెను.

తే. చీకువా లిరు లనఁగను జీఁకటి యనఁ
దిమిరమునకు సభిఖ్య లై తేజరిల్లు
నాఖ్య లై తనరారు నుపాయమునకు
నుకు వనఁగ వెర వనఁగను సూటి యనఁగ. 24

టీ. చీకువాలు, ఇరులు, చీకఁటి - ౩=తిమిరము (అనఁగా అంధకారము). నుకువు, వెరవు, సూటి-౩=ఉపాయము.

తే. చేరువయ్యెను డాసెను దారసిల్లె
ననఁగ సన్నిహితం బౌట కాఖ్య లయ్యె
స్థూల మనుటకుఁ బేళ్లగుఁ దోర మనఁగఁ
గడిఁది వలుఁద యనంగను గాలకంఠ. 25

టీ. చేరువయ్యెను, డాసెను॥పా॥దాసెను, తారసిల్లెను-౪ = సన్నిహితమవుట(అనఁగా సమీపించెననుట). తోరము,కడిఁది,వలుఁద -౩=స్థూలము.

తే. వాడెఁ గనుగందె నసఁ బుయిలోడె ననఁగ
విన్నవోయె ననంగను జిన్నఁబోయె
ననఁగఁ బేళ్లగు నివి ఖిన్నుఁ డయ్యె ననుట
కంధకాసురహరణ రౌప్యాద్రిశరణ. 26

టీ. వాడెను, కనుగందెను, పుయిలోడెను, విన్నవోయెను, చిన్నఁబోయెను -౫=ఖిన్నుఁడయ్యెను.

క. గరువము మురిపం బనఁగను
బరఁగుఁ గర్వంబుపేళ్లు భటనామము లొం
టరి లెంక బం టనంగను
బురదానవహరణ శేషభుజగాభరణా. 27

టీ. గరువము, మురిపము -౨=గర్వము. ఒంటరి, లెంక, బంటు (ప్రభటుఁడు) -౪-భటుఁడు.

క. అరదంబు తేరనంగను
బరఁగు రథంబునకుఁ బేళ్లు పరి యన్నను గా
లరు లనఁ బదాతిసంహతి
పురదానవహరణ శేషభుజగాభరణా. 28

టీ. అరదము, (ప్రి. రథము) తేరు -౨=రథము. పరి, కాలరులు-౨=కాల్బలము.

క. సందియ మన ననుమాన మ
నం దనరును సంశయంబు నెనయఁ జెల్లై గో
బృందాహ్వయంబు లలరును
మం దనఁ గోన యనఁ జంద్రమఃఖండధరా. 29

టీ. సందియము (ప్ర. సందేహము), అనుమానము-౨ = సంశయము. మంద, కోన -౨=గోసమూహము.

క. మొన వాఁగు దండు దళ మనఁ
దనరున్ సైన్యంబు పేళ్లు దళవాయి యనన్
మొనకాఁ డనంగఁ బడవా
లనఁగన్ సేనాధిపతికి నాఖ్యలు వొలుచున్. 30

టీ. మొన, వాఁగు, దండు, దళము-౪=సైన్యము. దళవాయి, మొనకాఁడు, పడవాలు -౩=సేనాధిపతి.

తే. మైకొనియె నియ్యకొనె నొడంబడియె నొప్పె
ననఁగ నంగీకరించుట కాఖ్య లయ్యె
సంఘటించుట కాఖ్యలై జానుమీఱుఁ
జెరివెఁ దుఱిమెను గీల్కొల్పెఁ జెక్కె ననఁగ. 31

టీ. మైకొనియెను, ఇయ్యకొనెను, ఒడంబడెను, ఒప్పెను-౪=అంగీకరించెను. చెరిపెను, తుఱిమెను, కీల్కొల్పెను, చెక్కెను-౪=సంఘటించెను.

తే. దిట్టపడియె ముక్కాఁకలుదీఱె ననఁగ
నాఱితేఱె ననం గడిదేఱె ననఁగఁ
గసిమసంగె ననంగ నాఖ్యలు దనర్చు
నిపుణుఁ డయ్యె నటంటకుఁ ద్రిపురవైరి. 32

టీ. దిట్టపడియెను, ముక్కాఁకలుదీఱెను, ఆఱితేఱెను, గడిదేఱెను, కసిమసంగెను, -౫=నిపుణుఁడయ్యెను.

క. తడవు వడి కారనంగా
నడరుం గాలంబు శిథిల ! మయ్యె ననుట యా
విడె వీడె నూడె విచ్చెను
సడలె నురిలె వదలెఁ బ్రిదిలె ! జాఱె ననంగన్. 33

టీ. తడవు, వడి, కారు–3=కాలము. విడెను, వీడెను, ఊడెను, విచ్చెను, సడలెను, ఊరిలెను, వదలెను, ప్రిదిలెను, జాఱెను – 9=శిథిలమయ్యెను.

క. మది డెంద ముల్ల మెద యన
హృదయంబున కాఖ్య లయ్యె ! నీరం బనఁగాఁ
బొదరి ల్లనఁగ నికుంజము
సదయాంతఃకరణ తరుణ ! చంద్రాభరణా. 34

టీ. మది, డెందము, ఉల్లము, ఎద–4=హృదయము. ఈరము, పొదరిల్లు – 2=నికుంజము.

క. తెగ దినుసు తోయ మనఁగను
నెగడుఁ బ్రకారంబునకును ! నెఱి నామము లై
మెగ మనఁగ మెక మనంగను
మృగమునకు నభిఖ్య లయ్యె ! మేరుశరాసా. 35

టీ. తెగ, దినుసు, తోయము – 3 = ప్రకారము. మెగము, మెకము (ఈరెంటికి ప్ర. మృగము)–2–మృగము.

క. ఎడ దవ్వు కెళ వనంగా
నడరుఁ దూరంబునకు సమాఖ్యలు నలి నా
పొడి నుగ్గు తుమురు నుఱు మన
బెడఁగడరుం జూర్ణమునకుఁ ! బేళ్లై శర్వా. 36

టీ. ఎడ, దవ్వు, కెళవు–3=దూరము. నలి, పొడి, నుగ్గు, తుమురు, నుఱుము – 5=చూర్ణము.

క. ప్రేరేచెను బురికొలిపెను
దాఁటిచె ననఁ జోదనకును దగు నాఖ్యలు పెం
పారును జంబూద్వీపము
నేరెడుదీవి తొలుదీవి యనెడునామములన్. 37

టీ. ప్రేరేచెను, పురికొలిపెను, తాఁటిచెను-3=ప్రేరణచేసెను. నేరెడుదీవి, తొలుదీవి -2=జంబూద్వీపము.

క. తొలఁగెం బాసె ననంగా
నలరున్ విముఖతకుఁ బ్రాప్త మయ్యె ననుటకె
ళ్లలమె నొదవె దక్కొనియెను
నెలకొనియెం జెందె ననఁగ నెక్కొనియె ననన్. 38

టీ. తొలఁగెను, పాసెను-2=విముఖమయ్యెను. అలమెను, ఒదవెను, దక్కొనియెను, నెలకొనియెను, చెందెను, నెక్కొనియెను-6=ప్రాప్తమయ్యెను.

క. వెనుకఁ దరువాతఁ బిమ్మట
ననఁగా నంతట ననంగ నంత ననంగాఁ
దనరుం బశ్చాదర్థము
కనకాచలచాప చంద్రఖండకలాపా. 39

టీ. వెనుకన్, తరువాతన్, పిమ్మటన్, అంతటన్, అంతన్-5=పశ్చాదర్థము-అనఁగా అనంతరము.

క. పల్లఱుపులు రజ్జు లనం
ప్రల్లదము లనంగ వ్యర్థభాషణములకుం
జెల్లె వర్తిలు నోలిగ
నుల్లోకజయాభిసరణ యురగాభరణా. 40

టీ. పల్లఱుపులు, రజ్జులు, ప్రల్లదములు - 3=వ్యర్థభాషణము.

క. కైసేఁ తలంకరించుట

బేసి యనఁగ విషమమునకుఁ । బే రై వెలయుఁగ
సేసలు దీవనఁబ్రా లన
భాసిలు మంత్రాక్షతలకుఁ । బర్యాయము లై. 41

టీ. కైసేఁత=అలంకరించుట. బేసి=విషమము-అనఁగా సరిగానిసంఖ్య. సేసలు,దీవనఁబ్రాలు -౨=మంత్రాక్షతలు.

క. కోరనఁ బాలన నంశం
బేఱన వాఁక యన నదికి । నెసఁగును బేర్లై
నీరాజనంబుపేర్లగు
నారతి నివ్వాళి యనఁగ । సంగజదమనా. 42

టీ. కోరు, పాలు -౨=అంశము. ఏఱు, వాఁక -౨=నది. ఆరతి, నివ్వాళి -౨=నీరాజనము.

ఆ. మొఱవవోయె ననఁగ । మొద్దువోయె ననంగఁ
గుంఠ మయ్యె ననుటకెకుం దనర్చు
శాతమునకు నాఖ్య । లై తనరారును
జుఱుకు వాఁడి తెగువ । కఱు కనంగ. 43

టీ. మొఱవవోయెను, మొద్దువోయెను -౨=కుంఠమయ్యెను. చుఱుకు, వాఁడి, తెగువ, కఱుకు -౪=తీక్ష్ణము.

సీ. యామికులకు నాఖ్య । లై ప్రవర్తిలుచుండు
నారెకు లనఁగఁ దలారు లనఁగఁ
గళ్లెంబు వాగె నాఁగను ఖలీనంబుపే
ర్లలరు దంతంబుపే । రౌ డనంగఁ
దఱిపి నా ముదురు నాఁ । బరుశేకరం బంట
యిం చనఁ జెఱ కన । నిక్షు వలరు
నష్టం బొనర్చె నంటకు నాహ్వయము లయ్యెఁ

బోకార్చె ననఁగఁ గోల్పుచ్చె ననఁగ

తే. గుదె యనఁగ దుడ్డనంగను • గదకుఁ బేళ్లు
యివ మనఁగ మంచనంగను • హిమముపేళ్లు
కాన యన నడవి యనంగఁ • గాననంబు
షడ్డకుఁడు తోడియల్లుఁడు • జగిలెఁ డనఁగ. 44

టీ. ఆరెకులు, తలారులు — ౨ — తలవర్గ. కళ్లెము, వాగె — ౨ = ఖలీనము. పౌడు — దంతము. తఱపి, ముదురు — ౨ = లేఁతకానిది. ఇంచు, (ప్ర. ఇక్షువు), చెఱకు — ౨ = ఇక్షువు. పోకార్చెను, కోల్పుచ్చెను — ౨ = నష్టముచేసెను. గుదె, దుడ్డు — ౨ = గద. ఇవము, మంచు — ౨ = హిమము. కాన = (ప్ర) కాననము, అడవి — ౨ = అరణ్యము. తోడియల్లుఁడు, జగిలెఁడు — ౨ = షడ్డకుఁడు.

క. తేనియ యన జున్నన నభి
ధానంబులు మధువునకును • దనరుం బేళ్లై
పానకము చెఱకుపా లనఁ
గా నిక్షురసంబునకును • గంతేకాలాఁ. 45

టీ. తేనియ, జున్ను — ౨ = మధువు. పానకము, చెఱకుపాలు — ౨ = ఇక్షురసము.

క. ఉడిగెను జాలించెను నా
నడరు విరామం బొనర్చె • ననుటకుఁ బేళ్లై
తొడరుం బశ్చాద్భాగము
పెడ యనఁగా వెనుక యనఁగఁ • బిఱుఁదు ననంగన్. 46

టీ. ఉడిగెను, చాలించెను — ౨ — విరమించెను. పెడ, వెనుక, పిఱుఁదు — ౩ = పశ్చాద్భాగము.

క. విసుమర యన విసుదల యనఁ
గడముట్టుట యనఁగ శాంతిగనుటకుఁ బేళ్లౌ

నెడ వంక చక్కి చోటన
నడరు స్థలంబునకు నాఖ్యలై శితికంఠా. 47

టీ. విడుమర, విడుదల, కడముట్టుట - ౩=శాంతిగనుట. ఎడ, వంక, చక్కి, చోటు - ౪=స్థలము.

క. చనుఁ గ్రుద్ధుఁ డయ్యె ననుటకుఁ
గినిసెఁ గనలె నలిగెఁ గోపగించె ననంగాఁ
దనరుఁ మర్మములకుఁ బే
ళ్లనువు లనఁగ నెఱుకు లనఁగ నాయము లనఁగన్. 48

టీ. కినిసెను, కనలెను, అలిగెను, కోపగించెను -౪= క్రుద్ధుఁడయ్యెను. అనువులు, నెఱుకులు, ఆయములు - ౩=మర్మములు.

ఆ. పరఁగుఁ బేళ్లు కార్యకరునకుఁ బార్పత్తె
కాఁ డనంగ మనియకాఁ డనంగఁ
దేజరిల్లుచుండు దేవేరి దొరసాని
రాణి యనెడు పేళ్లు రాజపత్ని. 49

టీ. పార్పత్తెకాఁడు, మనియకాఁడు-౨=కార్యకరుఁడు. దేవేరి, దొరసాని, రాణి - ౩=రాజపత్ని.

క. మ్రింగె నన గ్రుక్కఁగొనియె న
నంగం దగుఁ గబళనం బొనర్చె ననుటకున్
బుంగె మునింగె ననంగ న
నంగహరా మగ్న మయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లౌ. 50

టీ. మ్రింగెను, గ్రుక్కఁగొనియెను - ౨=కబళనము చేసెను. బుంగెను, మునింగెను - ౨=మగ్నమయ్యెను.

సీ. ఆఖ్యలై తనరు ధనాగారమునకు ను
గ్రాణం బనంగ బొక్కస మనంగ

నాస్థానమండపాభిహ్వయము లై తనరు హ
జారం బనంగ మోసల యనంగ
దయకు నీరెం డభిధానంబు లయ్యెను
గనికర మనఁగ నక్కటిక మనఁగ
బాల్యస్థునకుఁ బేళ్లు పరిభవిల్లును బిన్న
వాఁ డనఁ గొందుక వాఁ డనంగ
తే. సంధ్య కాఖ్యలు మునిమాపు సంజ యనఁగ
జూద మన నెత్త మనఁగ దురోదరంబు
జడి యనఁగ వాన యనఁగ వర్షంబు పేళ్లు
నోలి యుంకువ యన శుల్క మొప్పు సభవ. 51

టీ. ఉగ్రాణము, బొక్కసము—వి=ధన ముండెడిగృహము. హజారము, ॥పా॥ హాజారము, మోసల—3=ఆస్థాన మండపము. కనికరము, అక్కటికము—వి=దయ. పిన్నవాఁడు, కొందుకవాఁడు — వి=బాల్యస్థుఁడు. మునిమాపు, సంజ —వి=సంధ్యాకాలము. జూదము, నెత్తము —వి=ద్యూతము. జడి, వాన—వి=వర్షము. ఓలి, ఉంకువ —వి=శుల్కము.

సీ. పయ్యెద యనఁగను పైఁట యనంగ సం
వ్యానంబునకు నాఖ్య లై తనర్చు
నొక్కపెట్ట ననంగ నువ్వెత్తుగ ననంగ
యుగపత్పదంబున కొప్పుఁ బేళ్లు
కవలు లనం బాదికోక లనంగ నఖముల్
బన్ను మొచ్చె మనంగఁ బరిభవంబు
వ్యాపార మగుఁ జెయ్ద మనఁ జెయ్వి యనఁగను
గన్ననఁ గీ లనఁ గపటచేష్ట
తే. కందుకము బంతి చెం డనఁగను దనర్చు

నజవజలు చిద్రుప లన ఖండాహ్వయములు
కాఁచువడియంబు లనఁగను కైరవళ్లు
నంగ ఖాదిరగుటిక లనంగవమన. 52

టీ. పయ్యెద, పైఁట—వి=ఉత్తరీయము. ఒకపెట్ట,ఉవ్వెత్తుగ—వి=ఒకసారిగ. కవజులు, పాచికలు—వి=అక్షములు. బన్నము,(ప్ర. భంగము), ఒచ్చెము—వి=తిరస్కారము. చెద్దుము, చెద్దు—వి=వ్యాపారము. కన్ను, కీలు—వి=కపటచేష్ట. బంతి, చెండు—వి—కందుకము. అజవజలు, చిద్రుపలు, —వి=ఖండములు(తునుకలు). కాఁచుపడియములు, కైరవళ్లు—వి=ఖాదిరగుటికలు.

సీ. మాగాని రాజ్యంబు మణియ ముద్యోగంబు
చిట్టలు చిత్రముల్ చిలుకు శరము
ఎత్తికోలు ప్రయత్న మీలువు మానంబు
బారి యనంగ నుపద్రవంబు
విన్నను వనఁగఁ బ్రావీణ్యం బెలర్చును
దార్కాణ మనఁగ నిదర్శనంబు
నిట్టపంట యనంగ నిష్కారణం బంట
బానసం బనఁగ మహానసంబు
తే. నామ మేకాంతమునకు మంతన మనంగ
నంతిపుర మన శుద్ధాంత మలరుచుండు
నుదిరి యనఁ దప్తకాంచన మొప్పుచుండుఁ
దివురుట యభిలషించుట దేవదేవ. 53

టీ. మాగాని=దేశము. మణియము=ఉద్యోగము. చిట్ట=ఆశ్చర్యము. చిలుకు=బాణము. ఎత్తికోలు=ప్రయత్నము. ఈలువు=పాతివ్రత్యము. బారి=ఉపద్రవము. విన్నను=ప్రావీణ్యము—నేర్పు. తార్కాణము=నిదర్శనము. నిట్టపంట=నిష్కారణము. బానసము=వంటయిల్లు. మంతనము=ఏకాం

తము. అంతిపురము=అంతఃపురము. ఉదిరి-అపరంజి. తివురుట=కోరుట.

సీ. బిట్టు గట్టనఁ బెల్లు । పెద్దయుఁ దద్దయు
నురవడి పరువడి । యుద్దవిడియుఁ
బనివడి పదపడి । బలువిడి తలకొని
నెట్టన యెంతేని । నెఱి కరంబు
లలి వారక యేడ్తెఱ । పెలుచ వావిరి యన
నతిముఱి యనఁ బోరిఁ । బోరి యనఁగఁ
గడుఁ జాల మిగులంగ । గాటం బనంగ న
త్యంతముగ ననుట । కాఖ్య లయ్యె
తే. నుడుకు సెక వెట్ట వేఁడిమి । యుబ్బ యావి
యుక్క యన నొప్పు నామంబు । లుష్ణమునకుఁ
దాల్మి యోరిమి సైరణ । తాళుకొంట
సైఁచు టోర్చుట యనఁగను । క్షాంతిపేళ్లు. 54

టీ. బిట్టు, గట్టి, పెల్లు, పెద్దయుఁ, తద్దయుఁ, ఉరవడి, పరువడి ఉద్దవిడి,॥పా॥ ఉద్దవడి, పనివడి, పదపడి, బలువిడి, తలకొని, నెట్టన, ఎంతేని నెఱి, కరము, లలి, వారక, ఏడ్తెఱ, పెలుచ, వావిరి, అతిముఱి, పోరిఁబోరి కడుఁ, చాలఁ, మిగులఁ, గాటము —౨౭=అత్యంతము. ఉడుకు, సెక వెట్ట, వేఁడిమి, ఉబ్బ, ఆవి, ఉక్క — ౭=ఉష్ణము. తాల్మి, ఓరిమి, సైరణ తాళుకొంట, సైఁచుట, ఓర్చుట — ౬=క్షాంతి.

తే. పెద్దనిద్దురఁ జెందించెఁ । బిలుకుమార్చె
గీటణంచెను గుదెతాల్పు । పీటికనిచెఁ
గూలిచెను రూపుమాపెను । నేలఁ గలిపె
ననఁగ హతిచేసె ననుట కాఖ్యలు దనర్చు. 55

టీ. పెద్దనిద్దురఁ జెందించెను, పిలుకుమార్చెను, గీటణఁచెను, గుదెతాల్పు పీటికనిచెను=యమపురికిపంపెను, కూలిచెను, రూపుమాపెను, నేలఁగలిపెను.

౭=హాతిచేసెను-అనఁగా చంపెను.

క. పరిమార్ణ మయ్యె ననుటకు
వరుసన్ నామంబు లగుచు వర్తిలుచుండుఁ
దుఱు మయ్యెం బరు మయ్యెన్
నుఱు మయ్యెన్ బిండి యయ్యె నుగ్గయ్యె ననన్. 56

టీ. తుఱుమయ్యెను, పరుమయ్యెను, నుఱుమయ్యెను, పిండియయ్యెను, నుగ్గయ్యెను - ౫=చూర్ణమయ్యెను.

క. కునికె నిదురించెఁ గూర్కెను
గనుమోడ్చె ననంగ నిద్రగనుటకుఁ బేళ్లౌఁ
గనువిచ్చె ననఁగ మేల్కనె
ననఁగఁ బ్రబోధంబు నొందె ననుటకుఁ బేళ్లౌ. 57

టీ. కునికెను, నిదురించెను; కూర్కెను, కనుమోడ్చెను - ౪=నిద్రగనెను. కనువిచ్చెను, మేల్కనెను - ౨=ప్రబోధమునొందెను.

క. దులిచె వదలించె నూడ్చెను
దొలఁగించెం బాపె ననఁగఁ ద్రోచె ననంగా
వెలికొత్తె ననఁగఁ బేళ్లై
యలరున్ విఘటన మొనర్చె ననుటకు శర్వా. 58

టీ. దులిచెను, వదలించెను, ఊడ్చెను, తొలఁగించెను; పాపెను, త్రోచెను, వెలిఁగొత్తెను - ౭=విఘటన మొనర్చెను.

క. పొలయలుక యనఁగ నెయ్యపు
టలుక యనం బ్రణయకలహ మేరాఁ గువం
బుల కొప్పు నామములు గు
బ్బ లనంగాఁ జన్ను లనఁగఁ బాలిండ్లనఁగన్. 59

టీ. పొలయలుక, నెయ్యపుటలుక - ౨=ప్రణయకలహము. గుబ్బలు,

చన్నులు,పాలిండ్లు-(పాలు + ఇండ్లు)-3=కుచములు.

తే. చొటిమున్నీ రనఁగ నుప్పుసంద్ర మనఁగ
రాజిలుచు నుండు లవణవారిరాశిపేళ్లు
కాలు వన బట్టె యనఁగను జా లనంగఁ
గుల్య కభిధాన మై పొల్చుఁ గుధరనిలయ. 60

టీ. చొటిమున్నీరు, ఉప్పుసంద్రము-౨=లవణసముద్రము. కాలువ, బట్టె, జాలు.-3=కుల్య.

తే. పెల్లగించెను పెకలించెఁ బెటికె ననఁగ
నాఖ్య లుత్పాటన మొనర్చె ననుట కలరు
నాహ్వయంబులు ఛేదించె ననుట కయ్యెఁ
జించె నన వ్రచ్చె నన వ్రక్కలించె ననఁగ. 61

టీ. పెల్లగించెను, పెకలించెను, పెటికెను-3=ఉత్పాటనమొనర్చెను. చించెను; వ్రచ్చెను, వ్రక్కలించెను-3=ఛేదించెను.

తే. కనుమొఱఁగి నేమఱించె నాఁగను నిగూఢ
వర్తన మొనర్చె ననుట కాహ్వయము లమరు
మొయి లన మొగు ళ్లనంగను మొనయు మబ్బు
లన ఘనంబుల కాఖ్య లై యభ్రకేశ. 62

టీ. కనుమొఱఁగెను, ఏమఱించెను-౨=నిగూఢవర్తనముచేసెను. మొయిలు, మొగుళ్లు, మబ్బులు-3=మేఘములు.

క. పగ యనఁగ మార్తు రనఁగను
బగవాండ్రనఁ బగతు రనఁగఁ బరిపంథికిఁ బే
ళ్లగు మెగ మనంగ మెక మన
మృగమునకు నభిఖ్య లయ్యె మేరుశరాసా. 63

టీ. పగయు, మార్తురు, పగవాండ్రు,పగతురు-౪=విరోధి. మెగము, మెకము-౨-మృగము.

తే. ఇంకె నడుగంటె వట్టె నా నివిరె ననఁగ
నిర్జలం బయ్యె ననుటకు నెగడుఁ బేళ్లు
నిండెఁ గ్రిక్కిఱిసె ననఁ బూర్ణించె ననుట
కాఖ్య లై తనరారు సుధాంశుమకుట. 64

టీ. ఇంకెను, అడుగంటెను, వట్టెను, ఇవిరెను -౪=నిర్జలమయ్యెను. నిండెను, క్రిక్కిఱిసెను -౨=పూర్ణించెను.

తే. పెచ్చుపెరిఁగె ననం బురివిచ్చె మీఱె
నన విజృంభించె ననుటకు నాఖ్య లయ్యెఁ
దిండికాఁ డనఁ దిండీఁడు తిండిపోత
నంగ భక్షకునకును దనర్చుఁ బేళ్లు. 65

టీ. పెచ్చుపెరిఁగెను, పురివిచ్చెను, మీఱెను -౩=విజృంభించెను. తిండికాఁడు, తిండీఁడు, తిండిపోతు -౩=భక్షకుఁడు.

క. పెనఁగొనె గిఱిగొనియెను వల
గొనియెన్ మెలికొనియెఁ జుట్టుకొనె నుడిగొనె నాఁ
గను నులిగొనె నన నాఖ్యల
గును వలయిత మయ్యె ననుటకును శితికంఠా. 66

టీ. పెనఁగొనెను, గిఱిగొనెను, వలగొనెను, మెలికొనెను, చుట్టుకొనెను, నుడిగొనెను, నులిగొనెను-౭=వలయిత మయ్యెను.

సీ. మొగరా లనఁగ స్తంభములు చిట్టకము దాభ
మెఱగలి వసవహ్ని యెడ్డె మూర్ఖుఁ
డుమ్మగర యుపహార మూఁకట విశ్రాంతి
మొద లని యనఁగను మూల మనుట
తఱు లన వక్షులు చిందర మనంగ శంఖంబు
తఱి యనంగఁ గాలాభిధాన మయ్యెఁ

దమ టనఁ గీల షోదం బగు మెట్టన
గాయకులకుఁ బేరు * గాణ లనఁగ
తే. మృత్యువునకును బే రయ్యె * మిత్తి యనఁగ
మకుటమున కాఖ్య యగు బొమిడిక్క మనంగ
నోముట యనంగఁ బోషించు * టూడిగంబు
సేవ కభిధాన మై యొప్పు * శేషభూష. 67

టీ. మొగరాలు=స్తంభములు. చిట్టకము = దంభము (లేక) మిష. ఎరగలి, ॥పా॥ ఎరవలి—ి=వనవహ్ని, ఎడ్డె=మూర్ఖుఁడు. ఉడుగర=కానుక (లేక) బహుమానము. ఊఱట=విశ్రాంతి. మొదలు=మూలము. తఱులు=వళులు(అనఁగా కడుపుమీఁది ముడుతలు). చిందము=శంఖము. తఱటు=కళ(గుఱ్ఱమును శిక్షించు చబుకు). తమట=అగ్నిజ్వాల. మెట్ట=పాదము. గాణలు=గాయకులు. మిత్తి=మృత్యువు. బొమిడికము=కిరీటము. ఓముట=పోషించుట. ఊడిగము=సేవ.

సీ. ఎట్టకేల కనంగ * నెనయును సకృదర్థ
మఖిలం బటంటకు * నంతవట్టు
ఏకాకి యొక్క టనే * నేకులు పలువురు
వేనవేల్ పెక్కండ్రు * వేవు రనఁగ
నలరు నోచేదర్థ * మై కానినాఁ డన
నేతాదృశులె యంట * కిట్టివారె
మిన్నక యూరక * యన్నఁ దూష్ణీమర్థ
మనుసరించి యటంట * కగును దొట్టి
తే. యొండొరొకఁ డనంగ మఱియు వేఱొకఁడు లాఁతి
వాఁడు. పెఱవాఁడు తక్కినవాఁ డనంగ
నన్యునకు నాఖ్య లగుచుఁ బెంపారు చుండు

శయఘటితశూల వైయాఘ్రచర్మచేల. 68

టీ. ఎట్టకేలకున్=ఒకానొకప్పుడు, అంతవట్టు=అఖిలము. ఎక్కటి=ఏకాకి. పలువురు, వేనవేలు, పెక్కండ్రు, వేవురు-ర=అనేకులు. కానివాఁడు=అట్లు కాకపోయిన. ఇట్టివారె=ఏతాదృశులె-ఈలాటివారేయనుట. మిన్నక, ఊరక-అ=తూష్ణీమర్థకములు. తోట్టి=అనుసరించి. ఒండొకఁడు, వేఱొకఁడు, లాఁతివాఁడు, పెఱవాఁడు, తక్కినవాఁడు - డు=అన్యుఁడు.

నానార్థములు.

క. వడి యనఁగాఁ గాలం బగు
వడి యన వేగంబునకును వర్తిలుఁ బేరై
మడి యనఁ గేదారం బగు
మడి యనఁగా శుద్ధికిని సమాహ్వయ మయ్యెన్. 69

టీ. వడి=కాలము, వేగము. మడి=వరిచేను, శుద్ధి.

క. ఈ డనఁగ వయసుపే రగు
సి డన సామ్యంబునకును నెనఁగును బేరై
నా డన రాజ్యముపే రగు
నాఁ డనఁ దత్కాలమం దనఁగఁ బెంపారున్. 70

టీ. ఈడు=వయస్సు, సామ్యము. నాడు = రాజ్యము. నాఁడు = తత్కాలమందు.

క. మొన యన సైన్యముపే రగు
మొన యనఁగా నగ్రభాగమునకును బేరౌ
దొన యనఁ దూణీరం బగు
దొన యన నవసానమునకుఁ దొడరును బేరై. 71

టీ. మొన=సైన్యము, అగ్రభాగము. దొన=అమ్ములపొది, అంతము.

క. వెన్ననఁగ బీజమంజరి

వెన్నన జరనూంగమునకు వెలయును బేరై
కన్ను లనం బర్వంబులు
కన్ను లనఁ లోచనములు కంఠేకాలా. 72

టీ. వెన్ను = సస్యములవెన్ను (అనఁగా కంకి), వీఁపు. కన్నులు = కణుపులు, నేత్రములు.

క. తమ్మి యనఁ దరువిశేషము
తమ్మి యనం బంకజాభిధానం బయ్యెన్
నెమ్మి యనఁ బ్రియముపే రగు
నెమ్మి యన మయూరమునకు నెగడుం బేరై. 73

టీ. తమ్మి = వృక్షవిశేషము, తామర. నెమ్మి = ప్రియము, నెమిలి.

క. దండ యనన్ సాన్నిధ్యము
దండన సుమమాలికాభిధానం బయ్యెన్
మం డనఁ బ్రకోష్ఠ మయ్యెన్
మం డన మృత్పాత్రమును సమాహ్వయ మయ్యెన్. 74

టీ. దండ = సాన్నిధ్యము, పుష్పమాలిక. మండ = ప్రకోష్ఠము, మృత్పాత్రము (అనఁగా మంటికుండ.)

క. తెలుఁగుం గబ్బపుమర్మము
తెలుఁగుకవీంద్రులకుఁ దేటతెల్లము గాఁగం
దెలియఁగ సడిదము సూరయ
చెలువారఁగ నాంధ్రనామశేషముఁ జెప్పెన్. 75

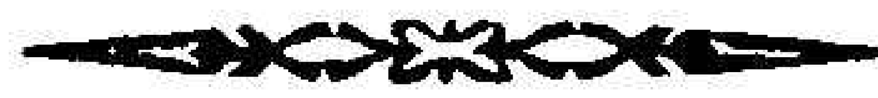
సటీకాంధ్రనామశేషము

సంపూర్ణము.

౧౦౭

శ్రీ ర స్తు.

సాంబనిఘంటువు.

సటీకము.

అవతారిక:— కస్తూరిరంగకవి యనునతఁడీనిఘంటువును శ్రీసాంబమూర్తి కంకితముసేయువాఁడై మొదట దీనిని రచించు పద్ధతిని దెలుపుచున్నాఁడు.

సీ. శ్రీవెలయంగ దేశీయముల్ దెనుఁగులుఁ
దద్భవంబులుఁ గూర్చి దైవవర్గు
దనరు మానవవర్గు స్థావరవర్గు తి
ర్యగ్వర్గు ననునాలు గలవరించి
జల్లు లుంపక వ్యర్థశబ్దముల్ రానీక
కుంటినడత గాక కొదుకులేక
యుర్వీజనంబుల కుపకారసరణిగా
నాంధ్రనామనిఘంటు వనెడుకృతిని

తే. గవులదయచేత నీకటాక్షంబువలన
నీసశతకంబుఁ జెప్పెదఁ జిత్తగింపు
దనుజసమవర్తి భక్తహృద్బజ్జవర్తి
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీసాంబమూర్తి. 1

టీ. ఓ సాంబమూర్తీ! ఈ యాంధ్రభాషయందుఁ గలయన్యదేశ్యములును ద్రిలింగదేశ్యములును సంస్కృత ప్రాకృతభవములును గూర్చి,

వానిని దేవవర్గు మానవవర్గు స్థావరవర్గు తిర్యగ్వర్గు అను నాలుగువర్గులనుగా విభజించి, సరికానిశబ్దములనుగాని వ్యర్థశబ్దములనుగాని పెట్టక వర్ణలోపములు గలపదములనురానీక సరళశైలితో 'ఆంధ్రనామ నిఘంటువు' అను నీగ్రంథము మహాకవులకృపచేతను నీయనుగ్రహముచేతను సీసశతకముగా రచించుచున్నాను. దీనిని జిత్తగింపుమా!

సీ. ముక్కంటితొలిపట్టి మొట్టికాయలమెప్పు
గొప్పబొజ్జగలాఁడు గుజ్జువేల్పు
గబ్బుచెక్కిళ్ల'మొకముమోము గలసామి
కలుఁగులాయపుఁదేజిబలుసిపాయి
గుంజిళ్లు పెట్టించుకొనుమేటి పిళ్లారి
కుడుముదాలుపు పెద్దకడుపువేలు
పొంటిపల్లుదొర ముక్కంటిపంటుల మెక్కు-
దేవర చిలువజందెముల మేటి
తే. జమిడితల్లులబిడ్డ పెద్దమెయిప్రోడ
చేటవీనులదణి పనిచెఱుపువాఁడు
మొదటివేలుపు వెనకయ్య పుంజుదారి
పెద్ద యనఁ దగు గణపతి వేల్పు సాంబ. 2

టీ. ముక్కంటితొలిపట్టి=శివునిమొదటిబిడ్డ, మొట్టికాయలమెప్పు=భక్తులువేసికొను మొట్టికాయలకు మెచ్చుకొనువాఁడు, గొప్ప...గలలాఁడు=పెద్దబొజ్జగలవాఁడు, గుజ్జువేల్పు=పొట్టిదేవుఁడు, గబ్బు...సామి=(మదగంధముగల చెక్కిళ్లుగలిగియున్న మృగముయొక్క అనఁగా) ఏనుఁగుయొక్క ముఖముగలదేవుఁడు, కలుఁగు...సిపాయి = బొక్కలు లాయముగాఁ గల గుఱ్ఱములు (అనఁగా ఎలుకలు) వాహనముగాఁ గల గొప్పవీరుఁడు, గుంజిళ్లు పెట్టించుకొను మేటి=భక్తులచే గుంజిళ్లు పెట్టించుకొను దొర, పిళ్లారి, కుడుము

దాలుపు=కుడుములను చేత ధరించియున్నవాఁడు, పెద్ద... వేలుపు=గొప్పకడు పుగలదేవుఁడు, ఒంటిపల్లుదొర=ఒకదంతముగలయేలిక - ఏకదంతుఁడు, ముక్కంటి... దేవర=టెంకాయలను భక్షించుదేవుఁడు, చిలువ... మేటి=సర్పములు యజ్ఞోపవీతములుగాఁగలదొర, జమిడి... బిడ్డ = ఇద్దఱుతల్లుల (అనఁగా గంగాపార్వతుల) బిడ్డ, పెద్దమెయిప్రోడ=గొప్పదేహముగలదిట్ట, చేటవీనుల దణి=(గజముఖుఁడు గనుక) చేటలవంటి చెవులుగలదొర, పని... వాఁడు= విఘ్నములకు రాజు, మొదటివేలుపు=మొదటఁబూజింపఁబడుదేవుఁడు, వెనకయ్య, పుంజుదారిపెద్ద=కుక్కుటమును ధ్వజమందు ధరించిన కుమారస్వామికి అన్నయైనవాఁడు - ౨౦=వినాయకుఁడు.

సీ. చౌపంచమోములకేసాహేబు జాళువా
  గుబ్బలివిలుకాఁడు కే గిబ్బరౌతు
జక్కులదొరనేస్తి కే జన్నంపుఁబగవాఁడు
  పొడలగింటముదాల్పు కే పునుకదారి
వినువాఁకమోపరి కే వెండికొండదునీఁడు
  మినుజుట్టుదేవర కే మిత్తిమిత్తి
మంచుమలల్లుఁడు కే మరుగొంగ ముక్కంటి
  నెలదారి ముమ్మొనకేయలుఁగుమేటి
తే. విసపుమేఁతరి తిగప్రోలికేవేఁటకాఁడు
  నవ్వులైదువపనిమిఁకి కే గాములదొర
వేల్పుదణి గన్నతఁడు గుజ్జుకేవేల్పుతప్రి
  బేసికన్సామి యన నీదుకేపేళ్లు సాంబ. 3

టీ. చౌపంచ... సాహేబు =(౪+౧) ఐదుముఖములుగలమేటి, జాళువా... విలుకాఁడు=బంగారుకొండ (అనఁగా మేరుపర్వతము) విల్లుగాఁగల వాఁడు, గిబ్బరౌతు=ఎద్దువాహనముగాఁ గలవాఁడు, జక్కుల... నేస్తి=య

త్రులరాజగుకుబేరునికిన్నెహితుఁడు, జన్నంపుఁబగవాఁడు=దక్షయజ్ఞమునకు విరోధియైనవాఁడు, పొదల...దాల్పు=మచ్చలు గలజంతుపోగులవస్త్రమును (అనఁగా పులితోలును) ధరించినవాఁడు, పునుకదారి=కపాలమునుధరించిన వాఁడు, వినువాఁకమోపరి=ఆకాశపునదియగు గంగను దలయందు వహించిన వాఁడు, వెండికొండదునీఁడు=కైలాసపర్వతమువాసస్థానముగాఁగలసరదారు, మినుజుట్టుదేవర=ఆకాశము సిగగాఁగలదేవుఁడు, మిత్తిమిత్తి=మృత్యువును సంహరించినవాఁడు, మంచుమల్లుఁడు—హిమవత్పర్వతమునకు నల్లుఁడు, మరుగొంగ=మన్మథునకుశత్రువు, ముక్కంటి = మూఁడుకన్నులుగలవాఁడు, నెల దారి=చంద్రునిశిరస్సునందు ధరించినవాఁడు, ముమ్మొన... మేటి = మూఁడు మొనలు గలత్రిశూలమనునాయుధముగలదొర, పసపుమేఁతరి=హాలాహలము ను విషమును భక్షించినవాఁడు, తిగ...కాఁడు=త్రిపురములను వేఁటాడినవాఁడు, కప్పు... పెనిమిటి=నల్లనివన్నెముగలస్త్రీకి (పార్వతికి) భర్తయైనవాఁడు, గాములదొర—భూతములకు రాజు, వేల్పుదణిగన్నతఁడు—దేవతలసేనాధిపతి యగు కుమారస్వామిని గన్నట్టివాఁడు, గుజ్జు...తండ్రి = వినాయకునితండ్రి, జేసికన్సామి=(జేసిసంఖ్యయగు) మూఁడుకన్నులుగలదేవుఁడు—౨౩=శివుఁడు.

సీ. వెన్నుఁడు పెరుమాళ్లు శ్రీ వేకంటిసైదోడు
కవ్వపుమలదాల్పు శ్రీ కఱ్ఱినేస్తి
చిలువపానుపుదంట శ్రీ తెలిదీవిమన్నీఁడు
బలువుఁగైదువుజోదు శ్రీ బమ్మతండ్రి
కజ్జేల్పు మరునయ్య శ్రీ కడలియల్లుఁడు సంకు
దారి గరుడిరౌతు శ్రీ తమ్మికంటి
పదివేసములదిట్ట శ్రీ మొదమచ్చ గ. సామి
యనుగువాఁకగలాఁడు శ్రీ పుడమినంటు
తే. మొసలివాయొంట్లతాల్పు రక్కసులగొంగ
లచ్చిమగఁడు మద్దకేలు గలాఁడు పుట్టు

వడుగు తామరపొక్కిలివాఁడు పసిఁడి
వలువతాల్పన హరిపేరు లలరు సాంబ. 4

టీ. వెన్నుఁడు (ప్ర. విష్ణుఁడు), పెరుమాళ్లు (ఇదియు అపపదము), వేకంటిపైదోడు=(వామనావతారమున) వేయికన్నులు గలయింద్రునికిఁ దోఁబుట్టువైనవాఁడు -ఉపేంద్రుఁడు, కవ్వపు...తాల్పు = మంథరపర్వతమును (కూర్మావతారమున) ధరించినవాఁడు, కత్తిసేస్తి=అర్జునుని చెలికాఁడు, చిలువ...దంట=సర్పము (అనఁగా ఆదిశేషుఁడు) శయ్యగాఁ గల సేర్పరి, తెలి...మన్నీఁడు=శ్వేతద్వీపము వాసస్థానముగాఁ గలప్రభువు, బటువు...జోదు=గుండ్రనిచక్రాయుధమును దాల్చినయోధుఁడు, బమ్మతండ్రి=బ్రహ్మకుతండ్రి, కటివేల్పు=నల్లనిదేవుఁడు, మరునయ్య=మన్మథునితండ్రి, కడలియల్లుఁడు=పాలసముద్రునికి అల్లుఁడైనవాఁడు, సంకుదారి=శంఖమును ధరించినవాఁడు, గరుడిరౌతు = గరుత్మంతు నెక్కి తిరుఁగువాఁడు, తమ్మికంటి=తామరలవంటికన్నులుగలవాఁడు, పది...దిట్ట=దశావతారములనెత్తిన సేర్పరి, ఎద...సామి=ఱొమ్మువందు శ్రీవత్సమనుపుట్టుమచ్చగల దేవుఁడు, అడుగు...గలాడు=పాదములందు గంగానదిగలవాఁడు (గంగ యతనిపాదములందుఁబుట్టినదని యర్థము), పుడమినంటు = భూదేవికి స్నేహితుఁడు (అనఁగా ప్రియుఁడు), మొసలి...తాల్పు=మొసలినోటివలెనుండు పోఁగులను (అనఁగా మకరకుండలములను) ధరించినవాఁడు, రక్కసులగొంగ = రాక్షసులకుశత్రువు, లచ్చిమగఁడు = లక్ష్మీదేవిపెనిమిటి, ఉద్ద...గలాఁడు=నాలుగుచేతులు గలవాఁడు-చతుర్భుజుఁడు, పుట్టువడుగు=నిత్యబ్రహ్మచారి, తామర...వాఁడు = తామరపువ్వు నాభియందుఁ గలవాఁడు-పద్మనాభుఁడు, పసిఁడి...తాల్పు = బంగారువస్త్రము ధరించువాఁడు - ఇట్టి=విష్ణుదేవుఁడు.

సీ. తీవంచమోముల కిదిట్ట తామరచూలి
తలఁపు కేళాకూళి పులుఁగుకౌతు
తగవులజగదారి తండ్రి వేలుపుఁబెద్ద

మాటలజవరాలిమగఁడు నలువ
యలరులవిలుకానియన్న మేలిమిబొజ్జ
గలసరదారి ప్రాఁతబలుకులదణి
నుదురాఁకులెక్కఁ జెన్నుగ వ్రాయుకరణీకుఁ
డచ్చంపుఁదమ్మిపై సమరుజాణ
తే. నిక్కపుజగంబుఁ బ్రోచుమన్నీఁడు మొదటి
జాతిదొర బమ్మ దుగినఁడు తాత జగము
లన్నిపుట్టించుమేటి తనంతఁ గల్గు
నతఁడు పజదొర యన నజాఖ్య లగు సాంబ. 5

టీ. తీవంచ...దిట్ట=(3+౧) నాలుగుముఖములు గల ప్రోఁడ, తామరచూలి=తామరపువ్వునందుఁ బుట్టినవాఁడు, తలఁపు...రౌతు=మానససరస్సుపక్షులగుహంసలు వాహనముగాఁ గలవాఁడు, తగవుల...తండ్రి=కలహప్రియుఁ డగునారదముని తండ్రి, వేలుపుఁబెద్ద=దేవతలలో శ్రేష్ఠుఁడైనవాఁడు, మాటల...మగఁడు=సరస్వతికిఁ బెనిమిటి, నలువ=నాలుగునోళ్లు గలవాఁడు, అలరు... యన్న=మన్మథునికి అన్నయైనవాఁడు, మేలిమి...దారి=బంగారుమయమైనకడుపు గలసరదారు - హిరణ్యగర్భుఁడు, ప్రాఁబలుకులదణి=వేదములకధిపతి, నుదురాకు...కరణీకుఁడు=నొసళ్లనెడు తాటాకులలో ఆయుస్సులలెక్కలను జక్కఁగా వ్రాయునట్టికరణము - నొసళ్లయందు ఆయుఃప్రమాణములను వ్రాయునట్టివాఁడనియర్థము, అచ్చంపు...జాణ=తెల్లనితామరపువ్వు (అనెడు సింహాసనము) మీఁదఁ గూర్చుండునట్టి నేర్పరి, నిక్కపు...మన్నీఁడు=సత్యలోకమును బాలించుప్రభువు, మొదటి...దొర=బ్రాహ్మణజాతికి నధిపతియైనవాఁడు, బమ్మ=(ప్ర) బ్రహ్మ, దుగినఁడు (ప్ర. ద్రుహిణుఁడు), తాత=పితామహుఁడు, జగము...మేటి=లోకములనెల్లసృజించునట్టి ఘనుఁడు, తనంత...నతఁడు=తనంతటఁదానె పుట్టినట్టివాఁడు-స్వయంభువు, పజదొర=ప్రజాపతి - ౨౦=బ్రహ్మ.

సీ. గట్టురాకొమరిత ఽ కప్పుముత్తైదువ
మగనియందపుమేనఁ ఽ దగినమగువ
కఱకంఠురాణి సింగపుఁదేజిగలచాన
వెనకయ్యతల్లి నా ఽ వెలయు గౌరి
కలుములచెలి జిడ్డుఁగడలిబొట్టియ లచ్చి
తమ్మిగద్దియబోటి ఽ తల్లితల్లి
పెనిమిటియెద నుండు ఽ ననఁబోఁడి మరుతల్లి
నెలచెలియలు లిబ్బి ఽ నెలఁతుక సిరి
తే. యనఁగ లక్ష్మీసమాఖ్యలా ఽ నంచతేజి
పొలఁతి తలవాకిటమెలంగు ఽ చెలువ నలువ
రాణి పలుకులజవరాలు ఽ లచ్చికోడ
లనఁగ భారతినామంబు ఽ లమరు సాంబ. 6

టీ. గట్టురాకొమరిత = పర్వతరాజగుహిమవంతునికూఁతురు, కప్పుముత్తైదువ = నల్లని శరీరచ్ఛాయ గలవృద్ధినువానిని, మగని...మగువ = భర్తయగుశివునిసుందరశరీరమునందు సగభాగముగా నొప్పియుండెడు స్త్రీ, కఱకంఠురాణి = శివునిపత్ని, సింగపు...చాన = సింహవాహనము గల స్త్రీ, వెనకయ్యతల్లి = వినాయకునితల్లి--- = పార్వతి. కలుములచెలి = సంపదల కధిదేవత యగు స్త్రీ, జిడ్డు...బొట్టియ = పాలసముద్రపుకూఁతురు, లచ్చి = (ప్ర) లక్ష్మి, తమ్మి...బోటి = పద్మసింహాసనముగల స్త్రీ, తల్లితల్లి = తనతల్లియైన గంగకుఁ దాను దల్లియైనది, పెనిమిటి...బోఁడి = మగనివక్షమునందు వసించు స్త్రీ, మరుతల్లి = మన్మథునితల్లి, నెలచెలియలు = చంద్రునిచెల్లెలు (ఇరువురును సముద్రమునం బుట్టినవా రగుటచే నిట్లుచెప్పఁబడినది), లిబ్బినెలఁతుక = ధననిక్షేపముల యందుండు స్త్రీ, సిరి = (ప్ర) శ్రీ—౦౦ = లక్ష్మి, అంచతేజిపొలఁతి = హంసవాహనముగల స్త్రీ, తల...చెలువ = నోటియందు

సంచరించు స్త్రీ, నలువరాణి=బ్రహ్మభార్య, పలుకులజవరాలు=వాక్కులకు (అనఁగా విద్యలకు) అధిదేవత యగుస్త్రీ, లచ్చికోడలు=లక్ష్మీదేవి కోడలు - ౫=సరస్వతి.

సీ. అడుగుకైదువపుంజు ✽ పడగదునేదారి
యాఱుతల్లుల ✽ యబ్బురపుబిడ్డ
వెనకయ్యవెనుకయ్య ✽ వేల్పులదళవాయి
చిలువలబోనంపుఁ ✽ బులుఁగురౌతు
సత్తిఁ బూనువలంతి ✽ యిత్తిగమోముల
బలియుఁడు బారచేతులు గలాఁడు
రిక్కరక్కసుమిత్తి ✽ తెల్లుకానుపు కొంచ
పఱల వ్రక్కలించిన ✽ మన్నెకాఁడు
తే. గట్టుమేలికమనుమఁడు ✽ కప్పుతెఱవ
మేటికొమరుఁడు వేలుపు ✽ టేటిసవతి
కొడుకు ముద్దయ్య కందుఁడు ✽ కొమరుసామి
యనఁగ గుహనామధేయంబు ✽ లమరు సాంబ. 7

టీ. అడుగు...దునేదారి=(పాదములే ఆయుధముగాఁగల పక్షియగు) పుంజుకోడి ధ్వజమునందుఁ గల సరదారు, ఆఱు...బిడ్డ=ఆఱుతల్లుల (అనఁగా షట్కృత్తికల) అబ్బురపుబిడ్డ, వెనకయ్యవెనుకయ్య=విఘ్ననాయకునికి వెనుకఁ బుట్టినవాఁడు, వేల్పుల దళవాయి=దేవతల సేనాధిపతి, చిలువల...రౌతు=(సర్పములను భుజించుపక్షియగు) నెమిలినెక్కి తిరుగువాఁడు, సత్తి...వలంతి=శక్తి యనునాయుధమును ధరించిన నేర్పరి, ఇత్తిగ...బలియుఁడు=(౨ × 3) ఆఱుముఖములుగల బలవంతుఁడు, బార...గలాఁడు=పండ్రెండు చేతులు గలవాఁడు, రిక్క...మిత్తి=చుక్క యను పేరుగలరాక్షసుని (అనఁగా తారకాసురుని) చంపినవాఁడు, తెల్లుకానుపు=తెల్లునందుఁ బుట్టిన

వాఁడు, కొంచ...మన్నెకాఁడు=క్రౌంచపర్వతమును భేదించిన ప్రభువు, గట్ల...మనుమఁడు=పర్వతరాజగుహిమవంతునికిఁ బౌత్రుఁడు, కప్పు...కొమరుఁడు=పార్వతి గొప్పకొడుకు, వేల్పు...కొడుకు=దేవతానదియగు గంగకు సవతియగు పార్వతికుమారుఁడు, ఖుద్దయ్య, కందుఁడు=(ప్ర) స్కంధుఁడు, కొమరుసామి=(ప్ర) కుమారస్వామి - ౧౭ = కుమారస్వామి.

సీ. తలఁపుచూలి మరుండుఽ వలఱేఁడు చిలుకరౌ
        తామనిచెలి గాడ్పుఽటరదపుదొర
    జాబిల్లియల్లుఁడు ఽ చౌవంచతూపుల
        నెఱదంట కలుములఽగరితబిడ్డ
    కన్నులవిల్తుఁడు ఽ కమ్మవిల్తుఁడు పచ్చ
        విలుకాఁడు చక్కెర ఽ వింటిజోదు
    వెడవిలుతుఁడు తియ్యఽవిల్తుఁడు చిగురాకు
        విలుకాఁడు తుంటవిల్ ఽ గల దునీఁడు
తే. తలిరువిల్తుఁడు ననవిల్తుఁ ఽ డలరువిల్తుఁ
    డించువిలుకాఁడు రాచిల్క ఽ నెక్కు రౌతు
    మీను మొసలిసిడెంబులఽమేటి తేఁటి
    యల్లెవాఁ డన మదనాఖ్య ఽ లమరు సాంబ. 8

టీ. తలఁపుచూలి=తలంపునందుఁ బుట్టువాఁడు - సంకల్పసంభవుఁడు, మరుఁడు(ప్ర.స్మరుఁడు), వలఱేఁడు=కామములకురాజు, చిలుకరౌతు=చిలుక నెక్కితిరుగువాఁడు, ఆమనిచెలి=వసంతర్తువునకు చెలికాఁడు, గాడ్పు...దొర=గాలియే తేరుగాఁగలప్రభువు, జాబిల్లియల్లుఁడు=చంద్రునికల్లుఁడు, 'చౌ...దంట=(౪+౧) ఐదుబాణములు గలమహానిపుణుఁడు, కలుముల...బిడ్డ=లక్ష్మికుమారుఁడు, కన్నులవిల్తుఁడు=కణుపులుగల విల్లుగలవాఁడు, కమ్మవిల్తుఁడు=తియ్యనివిల్లు గలవాఁడు, పచ్చవిలుకాఁడు=పచ్చనియొన్నువిల్లుగాఁ గరు

వాఁడు; చక్కెర...జోదు=చక్కెరవిల్లు గలయోధుఁడు, వెడవిలుతుఁడు=చులకనివిల్లుగలవాఁడు, తియ్యవిల్తుఁడు, చిగురాకువిలుకాఁడు=చిగుళ్లచేసైన విల్లుగలవాఁడు, తుంట...దునీఁడు = చెఱకుతుంటవిల్లుగాఁ గలసరదారు, తలిరువిల్తుఁడు= చిగుళ్లచేసైన విల్లుగలవాఁడు, ననవిల్తుఁడు = పుష్పములతోఁ జేయఁబడినవిల్లుగలవాఁడు, అలరువిల్తుఁడు, ఇంచువిల్కాఁడు=చెఱకువిల్లుగల వాఁడు, రా...రౌతు=శ్రేష్ఠమైనచిలుక నెక్కి తిరుగువాఁడు,మీను...మే టి=చేఁపయును మొసలియును ధ్వజమందుఁ గలదిట్ట, తేఁటి...వాఁడు=తుమ్మెదలు అల్లెత్రాడుగాఁ గలవాఁడు - అర=మన్మథుఁడు.

సీ. సతపేరుతత్తడికెజతతేరుగలప్రోడ
యనిఁ బడ్డనెఱబంటు కెలరుగుత్రోవ
వెన్నునివలగన్ను కె వేయిచేతులదిట్ట
తిగవేలుపులకెంకి కె పగటిజోతి
జముఁయ్య మినుమానికెము చాయ పెనిమిటి
పగలు సేయువలంతి కె జగముకన్ను
నెలజోదు తమ్మిచకెక్కిలిగింత వేవెల్గు
కలువలసూడు చీఁకటులగొంగ
తే. జక్కవలయంటు మొక్కులఁ కెజొక్కుసామి
బారుహూపుల వేల్పు ప్రాఁకెబల్కుసొమ్ము
పెట్ట చలిదాయ ప్రొద్దు నాఁ కె బేళ్లు దనరు
లోకబాంధవునకు శివాకెలోల సాంబ. 9

టీ. సత...ప్రోడ=సప్త యను పేరు గల గుఱ్ఱములు రెండు గట్టినరథము గలనేర్పరి-సప్తాశ్వుఁడు, అని...త్రోవ-యుద్ధమందు హతులై పడునట్టి మహావీరులు స్వర్గమునకుఁబోవు మార్గము-(ఆవీరులు సూర్యమండలము భేదించుకొని స్వర్గమునకుఁ బోవుదురనట్లు పురాణప్రతీతి), వెన్నని...గన్ను=విష్ణుని

కుడినేత్రము, వేయి...దిట్ట=సహస్రహస్తములు గల ప్రోడ, తిగ...కెంకి=త్రిమూర్తులుండుస్థానము, పగటిజోతి=పగటియందు వెలుఁగుజ్యోతియైనవాఁడు, జమునయ్య=యమునితండ్రి; మినుమానికము=ఆకాశమునకు మణివంటివాఁడు-ద్యుమణి, చాయ పెనిమిటి=ఛాయాదేవిమగఁడు, పగలు...వలంతి = అహస్సునుజేయునట్టినేర్పరి-అహస్కరుఁడు, జగముకన్ను=జగత్తునకు నేత్రమువంటివాఁడు-జగచ్చక్షువు, నెలజోడు=చంద్రునికి జతయైనవాఁడు తమ్మిచక్కిలిగింత=తామరను చక్కిలిగింతలు పెట్టి (అనఁగా తాఁకి) వికసింపఁజేయువాఁడు, వేవెల్గు=వేయికిరణములుగలవాఁడు, కలువలసూఁడు=కలువలకువిరోధి, చీఁకటులగొంగ=అంధకారములను నశింపఁజేయువాఁడు, జక్కవలయంటు=చక్రవాకపక్షులకు హితుఁడు, మ్రొక్కుల...సామి=నమస్కారముల కానందించునట్టి దేవుఁడు, బార...వేల్పు = పండ్రెండురూపములుగలదేవుఁడు-ద్వాదశాత్ముఁడు, పాఁ...పెట్టె=వేదము లనెడియాభరణములకుఁ బెట్టెవంటివాఁడు. చలిదాయ=చలినిబోఁగొట్టువాఁడు, ప్రొద్దు=(ప్ర)బ్రధ్న--వి--విసూర్యుఁడు,

సీ. కటకటంపుతెలమానికము వేలుపులబువ్వ
జాబిల్లి మరుమామ । చందమామ
జింకతాలుపు తొగ । చెలికాఁడు జడదారి
కన్నాపరేఁడు । కడలివెన్న-
చుక్కలగమికాఁడు । జక్కవపగవాఁడు
చలివెల్గు రేవెల్గు । చలువజోతి
వెన్నునెడమకన్ను । వెన్నెలరాయఁడు
నెలతమ్మిదాయ ము।క్కంటిపట్టి
తే. కందుగలదుండగీఁడు చీఁ।కటులమిత్తి
పంటపైరులదొర ప్రొద్దు।జంట లచ్చి
యన్న రేజోతి చందన । నమరు చుండుఁ
గుముదమిత్తునినామధే।యములు సాంబ. 10

టీ. కలి...మానికము=శివునికి శిరస్సునందలి రత్నమైనవాఁడు, వేలుపులబువ్వ—దేవతల కాహారమైనవాఁడు (దేవతలు చంద్రకళలలో నొక్కొక్కటిని యొక్కొక్కఁడుగా తిందురనిప్రతీతి), జాబిల్లి=(జాను+బిల్ల) ఒప్పుచున్న బింబముగలవాఁడు, మరుమామ=మన్మథునకు మేనమామ, చందమామ, జింకతాలుపు=జింకను ధరించినవాఁడు, తొగచెలికాఁడు=కలువలకు స్నేహితుఁడు, జడదారికన్నపాప=అత్రిమునికి నేత్రమువలనఁ బుట్టినబిడ్డ, రేఱేఁడు=రాత్రికధిపతి, కడలివెన్న=పాలసముద్రమును జిలుకఁగాఁ బుట్టినవెన్న—అనఁగా పాలసముద్రమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, చుక్కలగమికాఁడు=నక్షత్రములకురాజు, జక్కవపగవాఁడు=చక్రవాకములవిరోధి (వానిని విడఁబాపువాఁడనుట), చలివెల్గు=చల్లనికిరణములవాఁడు, రేవెల్గు=రాత్రియందుఁ బ్రకాశించువాఁడు, చలువజోతి=చల్లనిజ్యోతియైనవాఁడు, వెన్ను...కన్ను=విష్ణుదేవుని వామనేత్రము, వెన్నెలరాయఁడు=చంద్రికకు అధిపతి, నెల, తమ్మిదాయ=తామరలకు విరోధి, మున్నీటిపట్టి=పాలసముద్రునిబిడ్డ, కందు...దుండగీఁడు=నల్లనికళంకము గలధూర్తుఁడు, చీఁకటులమిత్తి=అంధకారమును హరించువాఁడు, పంటపైరులదొర=సస్యములకుఅధిపతి, ప్రొద్దుజంట=సూర్యునికిజంటయైనవాఁడు, లచ్చియన్న=లక్ష్మికిఅన్నయైనవాఁడు, రేజోతి=రాత్రియందుఁ బ్రకాశించుజ్యోతియైనవాఁడు, చందు (ప్ర. చంద్రుఁడు) - నా = చంద్రుఁడు.

సీ. పదిపదుంబంచులˆబాకు దాల్చుదునీఁడు
కొండలఱెక్కలుˆగొట్టినదణి
జమిడియేఁబదులజన్నములు చేసినమేటి
సోమాసులకుఁ దావు ˆ సూపుజాణ
యెత్తరంపుఁజెవులˆతత్తడివఱ్ఱీఁడు
విప్పుతెప్పలఱేఁడు ˆ వెల్లగొరు
మావటీఁడు తలఁపుˆమానికము గలాఁడు
నిలువెల్లఁ జూపులై ˆ వెలయువాఁడు

తే. మింటిప్రోల్సామి జడదారి । యింటికోఁడి
పెట్టుమ్రాఁకుల వెలిగిడ్డిఁ । బెనిచినదొర
మొదటిదిక్కుసుబాదారి । మొయిలుజక్కి
సామి యన నింద్రునామముల్ । జరగు సాంబ. 11

టీ. పది...దునీఁడు=(౧౦ × ౧౦) నూఱంచులుగల వజ్రాయుధమును ధరించునట్టి సరదారు, కొండల...దణి=పర్వతముల ఱెక్కలను ఖండించిన దొర, జమిడి...మేటి=(౨ × ౫౦) నూఱుయజ్ఞములుచేసినదిట్ట - శతక్రతుఁడు, సోమా...జాణ=సోమయాజులకు స్వర్గమునందువసతిచూపునట్టినేర్పరి, ఎత్తరంపు...వజీరుఁడు=పొడవైన చెవులుగలగుఱ్ఱము (అనఁగా ఉచ్చైశ్శ్రవము) నెక్కెడు శూరుఁడు, విప్పుఱెప్పలఱేఁడు=తెఱచుకొనియుండు ఱెప్పలుగలవారికి - అనఁగా ఱెప్పపాటులేనివారు (అనిమిషులు) అగుదేవతలకు రాజు, వెల్ల...మావటీఁడు=తెల్లయేనుఁగు నెక్కెడివాఁడు, తలఁపు...గలాఁడు=చింతామణిగలవాఁడు, నిలువు...వాఁడు=శరీరమెల్లఁ గన్నులుగలిగియొప్పువాఁడు-సహస్రాక్షుఁడు, మింటి...సామి=అమరావతి కధిపతి, జడ...కోడి = గౌతముఁడనుఋషిగృహమునఁ గుక్కుటమైయుండినవాఁడు, పెట్టుమ్రాఁకుల...దొర=కల్పవృక్షములను గామధేనువును బెంచినప్రభువు, మొదటి...సుబాదారి=తూర్పుదిక్కునేలెడియధికారి, మొయిలు జక్కిసామి = మేఘవాహనము గలదేవుఁడు-౧ర=దేవేంద్రుఁడు.

సీ. తగరుబాబాసాని । దుగమోరపాదుసా
తెమ్మెరచెలి యన్ని । తిండికాఁడు
నీటిబిడ్డఁడు కిత్తు । నిప్పు ముట్టఁగరాని
బలియుఁడు సతనాలు । కలదునీఁడు
కప్పత్రోవరి తిగ । కాళ్లదేవర యగ్గి
చిచ్చింగలం బనఁ । జెలఁగు వహ్ని

పోతుతత్తడిరౌతు ప్రొద్దుకూన జముండు
మిత్తి దక్కినమేలు మేటి జమున
తే. తోడు గుదెతాల్పు పెతరులఱేఁడనంగఁ
గాలునిసమాహ్వయము లగు మూలఱేఁడు
త్రిమ్మరీఁడు రక్కసి పొలదిండి సోఁకు
మూఁకదణి నా నిర్ఋతిపేళ్లు పొసఁగు సాంబ. 12

టీ. తగరు...సాని=పొట్టేలు వాహనముగాఁ గలరౌతు, దుగ...పాటుసా=రెండుముఖములుగలదొర, తెమ్మెరచెలి=వాయుదేవునిస్నేహితుఁడు, అన్ని తిండికాఁడు=సర్వమును భక్షించువాఁడు, నీటిబిడ్డఁడు=జలమునందుఁ బుట్టినవాఁడు. కిత్తు, నిప్పు, ముట్టఁగరానిబలియుఁడు=అంటుటకు అలవికాని బలవంతుఁడు, సత...దునీఁడు=ఏడుజిహ్వలుగలసరదారు – సప్తజిహ్వుఁడు; కప్పుతోవరి=నల్లదారిగలవాఁడు–కృష్ణవర్త్మ, తిగ...దేవర=మూఁడుపాదములు గలదేవుఁడు, అగ్గి=(వి) అగ్ని, చిచ్చు, ఇంగలము=(ప్ర) అంగారము–౧౫ అగ్ని. పోతు...రౌతు=మహిషవాహనమునెక్కి తిరిగెడివాఁడు, ప్రొద్దుకూన=సూర్యునిబిడ్డఁడు, జముఁడు=(ప్ర) యముఁడు, మిత్తి=(వి) మృత్యువు, దక్కి...మేటి=దక్షిణదిక్కును బాలించుదిట్ట, జమునతోడు=యమునానదిసహోదరుఁడు, గుదెతాల్పు=గుదియనుధరించినవాఁడు, పెతరులఱేఁడు=పితృదేవతలకురాజు–౮=యముఁడు. మూలఱేఁడు = నైరృతిమూలకురాజు, త్రిమ్మరీఁడు=రాత్రులయందుఁ దిరుగువాఁడు, రక్కసి=(ప్ర) రాక్షసుఁడు, పొలదిండి=మాంసమును భక్షించువాఁడు, సోఁకుమూఁకదణి=రాక్షస సమూహముల కధిపతి –౫=నైరృతి.

సీ. పడమటిదొర నీటిఱేఁ డొడయఁడు జడిసామి
మొసలిగుఱ్ఱమురౌతు మొయిలుఱేఁడు
వల్లెత్రాడు గలట్టివాఁడు నా వరుణాఖ్య
లమరెను జింకగుఱ్ఱమువలంతి

బీదలపెనుబాద యీఁద త్రాఁచులమేఁత
గందపుమలగుజ్జెకాఁడు గాడ్పు
పయ్యర తావిమోపరి వలి మరుతేరు
సుడిగొట్టు తెమ్మెర సోఁకుబూచి
తే. మేనుతాల్పుల కుసురైనమేటి నింగి
చూలి మబ్బులపగదాయ గాలి సురఁటి
వీవనలపుట్టు దువ్వగావించుజాణ
కరువలి యనంగ మారుతాఖ్య లగు సాంబ. 13

టీ. పడమటిదొర=పశ్చిమదిక్కునకు రాజు, నీటియొడయఁడు = జలములకధిపతి, జడిసామి—వర్షమున కధిదేవుఁడు, మొసలికౌతు=మొసలివాహనము నెక్కి తిరుగువాఁడు, మొయిలుఱేఁడు = మేఘములకధిపతి, వల్లె... వాఁడు=పాశమునుధరించినవాఁడు—ఓ—వరుణుఁడు. జింక...వలంతి=జింకవాహనము గలనేర్పరి, బీదల...బాద=బీదవారిని చలిచే మిక్కిలి బాధపెట్టువాఁడు, ఈఁద=చలిగాలి, త్రాఁచులమేఁత=సర్పముల కాహారము, గంద...కాఁడు=మలయపర్వతము స్థానముగలుగుటగాఁ గలవాఁడు (అనఁగా మలయగిరి నుండి గుతిగా వీచువాఁడు), గాడ్పు, పయ్యర, తావిమోపరి = వాసనలను వహించువాఁడు (అనఁగా వ్యాపింపఁజేయువాఁడు) - గంధవహుఁడు, వలి, మరుతేరు=మన్మథునిరథము, సుడిగొట్టు—సుడికొట్టువాఁడు, తెమ్మెర, సోఁకు బూచి=కనఁబడకుండ స్పృశించునట్టి దేవుఁడు, మేను...మేటి=శరీరధారులగుజంతువులు జీవించుట కాధారమైనదట్టి, నింగిచూలి=ఆకాశమునఁ బుట్టినవాఁడు, మబ్బుల పగదాయ=మేఘములకువిరోధి, గాలి, సురఁటి...పుట్టు=వస్త్రమువలగుసురఁటులందును విసనకఱ్ఱలందును బుట్టువాఁడు, దువ్వ...జాణ=ధూళి రేఁచునట్టినేర్పరి, కరువలి—ఓం=వాయుదేవుఁడు.

సీ. జక్కులపాదుసా ముక్కంటిసంగాతి
కాయకన్నేఁటి రొక్కములఱేఁడు

వానీఁడు రారాజు । వడచక్కియొకిమీఁడు
తత్తడి నెక్కుసు।దంట యనఁగ
ధనదుపేళ్లగు జడ।దారి గిబ్బసిపాయి
తిగకంటిదొర తుది।దిక్కుటెంకి
యనఁగ నీశానాఖ్య । లను నొందుఁ జిందము
కూఁతకైదువు బూరఁ।గొమ్ము సంకు
తే. వలమురి యనంగ శంఖము । వెలయుఁ జుట్టు
వాలు సుడివాలు వట్రువ।వాలు బటువు
వాలు పదినూఱులంచుల।వాలు బిల్ల
వా లన సుదర్శనాఖ్యలు । వఱలు సాంబ. 14

టీ. జక్కులపాదుసా=యక్షులకురాజు, ముక్కంటిసంగాతి = శివుని చెలికాఁడు, కాయకన్నేటి=కాయకాచినయొకకన్ను గలదిట్ట. లేక కాయ వలెఁ బచ్చనైనయొకకన్ను గలవాఁడు, రొక్కముల ఱేఁడు=ధనముల కధి పతి,వానీఁడు(వానె+ఈఁడు)=వానెకులమువాఁడు, రారాజు=రాజరాజు, వడ....యొకిమీఁడు=ఉత్తరపుదిక్కున కధిపతి, తత్తడి...దంట=గుఱ్ఱము వాహనముగాఁగలదిట్ట-౮=కుబేరుఁడు.జడదారి=జడలను ధరించినవాఁడు, గిబ్బసి పాయి=వృషభము నెక్కుతిరుగువీరుఁడు, తిగకంటిదొర=మూఁడుకన్నులుగల ప్రభువు,తుది...టెంకి=కడపటిదైన యీశాన్యదిక్కు వాసస్థానముగాఁ గల వాఁడు -౪= ఈశాన్యుఁడు. చిందము, కూఁతకైదువు, బూరఁగొమ్ము, సంకు, వలమురి=దక్షిణముగాఁ దిరిగినది -౫-శంఖము. చుట్టువాలు, సుడి వాలు, వట్రువవాలు, బటువువాలు (ఈనాలుగుపేళ్లకును గుండ్రని యాయుధ మని అర్థము), పదినూఱంచులవాలు=వేయిమొనలు గలవాలు, బిల్లవాలు=బిల్ల వలె నుండునాయుధము -౬=విష్ణుదేవుని సుదర్శనమనెడు చక్రాయుధము.

సీ. తుదచుక్కపేరిటి।తొయ్యలిపెనిమిటి
కప్పుదేవరయన్న । కలపదాని

కటివల్వప్రోడ రోఁకలితాల్పు తాటిటె
క్కెముమేటిబలియుఁడు జమునగొంగ
యన బలభద్రుపే ళ్లగుఁ గ్రీడిచెలితేరు
పులుఁగురాయఁడు తెలిమోముపక్కి
బొల్లిమోరపులుంగు నల్లనయ్యరవాలు
తోడలేనివానిసైదోడు గరుడి
తే. వేలుపులబువ్వ గొనుజోదు వెన్నుపడగ
చిలువమేఁతరి మేలిచ్చుపులుఁగు గరుటి
తల్లివేసట వాపినదంట యనఁగ
వైనతేయసమాఖ్యలు వఱలు సాంబ. 15

టీ. తుద...పెనిమిటి=కడపటిచుక్కయైన రేవతి యను పేరుగల స్త్రీకి భర్తయైనవాఁడు-రేవతీరమణుఁడు, కప్పు...యన్న=నల్లనిదేవుఁడగు విష్ణుని కన్న, కలపదారి=నాఁగేటిని ధరించినవాఁడు, కటి...ప్రోడ=నల్లని వస్త్రమును గట్టుకేర్పరి-నీలాంబరుఁడు, రోఁకలితాల్పు=ముసలమును ధరించినవాఁడు, తాటి...బలియుఁడు=తాళధ్వజము గల గొప్పబలవంతుఁడు, జమునగొంగ=యమునానదికి శత్రువు -ఇవి=బలరాముఁడు. క్రీడి...తేరు=అర్జునునకు చెలికాఁడైన విష్ణునివాహనము, పులుఁగురాయఁడు=పక్షిరాజు, తెలి...పక్కి=తెల్లనిముఖముగలపక్షి, బొల్లి...పులుఁగు=తెల్లనిముఖము గలపక్షి, నల్లనయ్యరవాలు=విష్ణుదేవునిరవగాలు-ఆస్కందితగతిని బోవుగుఱ్ఱము - విష్ణుదేవుఁడు వేగముగాఁ బోవుటకు సాధనమైనవాహనము, తోడ...సైదోడు=అనూరుని తోఁబుట్టువు, గరుడి=(ప్ర) గరుడుఁడు, వేలుపుల...జోదు=దేవతల కాహారమైనయమృతమును హరించునట్టియోధుఁడు, వెన్నుపడగ = విష్ణునిధ్వజము, చిలువమేఁతరి=సర్పములను భక్షించువాఁడు, మేలిచ్చుపులుఁగు = శుభముల నిచ్చునట్టిపక్షి, గరుటి, తల్లి...దంట=తల్లియగు వినతదుఃఖమును దీర్చిన నేర్పరి -ఇవి=గరుత్మంతుఁడు.

సీ. వడముడి తెమ్మెరకొడుకు కన భీముఁడౌ
వేగంటికొమరుఁడు వెన్నునంటు
వెన్నుమచ్చదునీఁడు వివ్వచ్చు కవ్వడి
గెలుపుపేరు గలాఁడు క్రీడి యనఁగ
నర్జుననామంబు లగు ముత్తెరువులాఁడి
తెలివాఁక పొందామరలకుఁ బంట
కఱకంఠుతలయేఱు పెరుమాళ్లడుగుబుగ్గ
జడదారిచెవియూట చదలువాఁక
తే. తాటిటెక్కెముదంటితల్లి తాతపసంటి
వెల్లి మినువాఁక మిన్నేఱు వేల్పుటేఱు
తెల్లుకానుపుసవతితల్లి యనఁ దనరు
నమరతటికిని నామధేయములు సాంబ. 16

టీ. వడముడి, తెమ్మెరకొడుకు = వాయుదేవుని కుమారుఁడు — ౨= భీముఁడు. వేగంటికొమరుఁడు = వేయికన్నులుగల యింద్రునికొడుకు, వెన్నునంటు=కృష్ణునిచెలికాఁడు, వెన్ను...దునీఁడు =వీఁపునందు మచ్చగలసరదారు, * వివ్వచ్చు=(ప్ర) బీభత్సుఁడు, కవ్వడి=(కవ+వడి) రెండుచేతుల వడిగలవాఁడు, గెలుపు....గలాఁడు=విజయుఁడను పేరుగలవాఁడు, క్రీడి = కిరీటి —౭=అర్జునుఁడు. ముత్తెరువులాఁడి=మూఁడుమార్గములఁ బ్రవహించునది-త్రిపథగ, తెలివాఁక=తెల్లనినది, పొం...బంట=బంగారు తామరలు పూచునట్టిచోటు, కఱకంఠుతలయేఱు = శివునిశిరస్సున నుండునది, పెరు...బుగ్గ= విష్ణుపాదమునందుఁ బుట్టిననీటిబుడ్డ - విష్ణుపది, జడ...యూట=జహ్నువనెడుఋషి చెవినుండి యూరి వచ్చిన జలము-జాహ్నవి, చదలువాఁక = ఆకాశనది, తాటి...తల్లి=తాళధ్వజముగలదొర యగుభీష్మునితల్లి, తాత...

* దీనికి దుర్వర్ణకము రామి విచార్యము.

వెల్లి=బ్రహ్మకమండలు జలప్రవాహము, మినువాఁక, మిన్నేఱు, వేల్పుటేఱు=దేవతలనది, జెల్లు...తల్లి=కుమారస్వామికి మాఱుఁదల్లి ఇవి=గంగ.

సీ. వేల్పుసువారంబు విడిది వెన్నునిటెంకి
 రతనాలపంట సంద్రంబు కడలి
పుడమిముద్దియకోక మున్నీరు ప్రాయేఱు
 మబ్బుపువ్వులవెల్లి మామమామ
గట్టురాకొమరునిఁ గాచిన నేర్పరి
 యేఱులమగఁడు రేయింతిమామ
ముక్కంటియమ్మలపొది మింటిలాయంబు
. తోఁటదొడ్డి యొనర్పు నీటుకాఁడు
తే. చందునయ్య లచ్చితండ్రి నా జలధి పరఁగు
 వెల్ల యేనుఁగు చౌదంతి వేల్పుగౌరు
 మొదటిహత్తి నా సురకరి పొదలుఁ దెల్ల
 జక్కి నిక్కువీనులమావు చదలుతేజి
 యనఁగ నుచ్చైశ్శ్రవముపేరు లమరు సాంబ. 17

టీ. వేల్పు...విడిది=దేవతలవంటయిల్లు, వెన్నునిటెంకి = విష్ణుదేవుని వాసస్థానము, రతనాలపంట=రత్నములు పండుచోటు-రత్నాకరము, సంద్రము-(ప్ర) సముద్రము, కడలి=కడలు(అనఁగా అలలు)గలది, పుడమి...కోక=భూదేవిచీరయైనది, మున్నీరు=(ముందు+నీరు) పురాతనమైనజలము, ప్రాయేఱు=(ప్రాఁత+ఏఱు) పురాతననది, మబ్బుపువ్వులవెల్లి=మేఘపుష్పముల (అనఁగా జలముల) రాశి, మామమామ-మామయగు విష్ణుదేవునికి మామయైనవాఁడు, గట్టు...నేర్పరి=హిమవంతునికొడుకగు మైనాకుని గాపాడినప్రోడ, ఏఱులమగఁడు=నదులకు భర్త, రే...మామ=రాత్రి యనుస్త్రీకి మామయైనవాఁడు- రాత్రి చంద్రునిభార్యయను ప్రతీతినిబట్టి చంద్రునితండ్రి యగు

సముద్రుఁడు దానికి మామగాఁజెప్పఁబడెను, ముక్కంటి...పొది = శివునికి త్రిపురాసురులను సంహరించునపుడు తూణీరమైనవాఁడు, మింటి...నీటు కాఁడు=ఆకాశమును (అనఁగా స్వర్గమును) గుఱ్ఱపులాయముఁగాను వృక్షము లతోఁటఁగాను ఆవుదొడ్డిఁగాను జేసిననేర్పరి-స్వర్గంబునఁ గల యుచ్చైశ్శ్రవ మను గుఱ్ఱమును కల్పవృక్షములను గామధేనువును గన్నట్టివాఁడని యర్థము, చందురునయ్య=చంద్రునితండ్రి, లచ్చితండ్రి=లక్ష్మీదేవితండ్రి -౧౭=సముద్రుఁడు. తెల్లయేనుఁగు=తెల్లనిగజము, చౌదంతి=నాలుగుదంతములు గలది, వేల్పుగొరు=దేవతలగజము, మొదటిహత్తి=ప్రథమగజము-౮=ఐరావతము. తెల్లజక్కి—తెల్లనిగుఱ్ఱము, నిక్కువీనులమావు=పొడవైనచెవులు గలగుఱ్ఱము. చదలుతేజి=ఆకాశమునందుండు గుఱ్ఱము-౩=ఉచ్చైశ్శ్రవము.

సీ. వేలుపుటింకి కోవెల దేవళము గుడి
యనఁగ దేవాలయాఖ్యలు చెలంగుఁ
దెఱగంట్లు జన్నఁపుఁదిండులు జేజేలు
తొలివేల్పుపగతురు పలుకుటల్లు
మేటులు వేల్పులు మింటిత్రోవరులు ని
ద్దురలేనిప్రోడలు నరలుగనని
పెద్దలనఁగ సురాభిఖ్యలా విన్ప్రిలు
వేగంటికచ్చేరి వేల్పుటింకి
తే. యనఁగ స్వర్గము పేళ్లగు వినుమిటారు
లచ్చరలు వేల్పుచెలులన నమరు నమర
తరుణులకుఁ జాగరితకము తలఁపుమాని
క మనఁ జింతామణీసమాఖ్యలమరు సాంబ. 18

టీ. వేలుపుటింకి = దేవస్థానము, కోవెల, దేవళము = (ప్ర) దేవాలయము, గుడి-౮=దేవాలయము, తెఱగంట్లు = తెఱచుకొనియుండు కన్నులు

గలవారు, జన్నంపుఁదిండులు = యాగములందు హవిస్సులను భక్షించువారు, జేజేలు, తొలివేల్పుపగతురు = పూర్వదేవతలగు రాక్షసులకు శత్రువులు, పలుకుటల్లుమేటులు=మాటలే యాయుధముగాఁ గలవారు-గీర్వాణులు, వేల్పులు, మింటిత్రోవరులు = ఆకాశమున సంచరించువారు, నిద్దురలేనిప్రోడలు=నిద్రపోవుట లేనిదిట్టలు, నరలు...పెద్దలు = పలితములు (అనఁగా ముదిమి) లేనిపెద్దవారు-౯=దేవతలు. విణ్ప్రోలు = ఆకాశమునందలిపట్టణము, వేగంటికచ్చేరి=దేవేంద్రుని కొలువుకూటము, వేల్పుటెంకి=దేవతల నివాసస్థానము-౩=స్వర్గము. వినుమిటారులు = ఆకాశమునందలిస్త్రీలు, అచ్చరలు = (ప్ర) అప్సరసలు, వేల్పుచెలులు-౩=దేవతాస్త్రీలు. చాగరతనము = కోరినసంపదల దానముసేయురత్నము; తలఁపుమానికము=చింతామణి - ౨ = చింతామణి.

సీ. అడిగిన నొసఁగెడియావు జేజేగిడ్డి
చదలుతొడుకు తెల్లమొదవనంగ
సురగవిపేళ్లగుఁ దెఱగంటిమ్రాఁకులు
పెట్టుమ్రాఁకులు మింటిచెట్టు లనఁగఁ
గల్పకాఖ్య లగు వేగంటిగొంగలు రక్క
సులు రేయిద్రిమ్మరుల్ సుకురుసిసులు
వేల్పుదాయలు తొలివేల్పులు నా దైత్య
నామంబు లగు గాలి గాము నెగడి
తే. కొఱవిరాలుపు బూచి సోఁకుడు పిసాసి
దయ్య మనఁగఁ బిశాచాభిధానము లగు
నివము వలి మంచనంగను హిమము దనరుఁ
బిసు గనఁగ జెల్లు నశనికిఁ బేర్లు సాంబ. 19

టీ. అడిగిన నొసఁగెడియావు=కోరినవానినిచ్చునట్టిధేనువు, జేజేగిడ్డి=దేవతలయావు, చదలుతొడుకు=ఆకాశమునందుండుధేనువు, తెల్లమొదవు =

తెల్లనియావు - ౮=కామధేనువు. తెఱగంటి మ్రాఁకులు=దేవతావృక్షములు, వెట్టు మ్రాఁకులు=కోర్కులిచ్చు చెట్లు, మింటిచెట్లు=ఆకాశమందుండు వృక్షములు-౩=కల్పవృక్షములు. వేగంటిగొంగలు=ఇంద్రునకు శత్రువులు, రక్కసులు=(ప్ర) రాక్షసులు, రేయిద్రిమ్మరులు = రాత్రులందుఁదిరుగువారు, నుకురుసినులు=శుక్రాచార్యునిశిష్యులు, వేల్పుదాయలు=దేవతలకు దాయాదులు-లేక శత్రువులు, తొలివేల్పులు=పూర్వదేవతలు - ౬=రాక్షసులు. గాలి, గాము=(ప్ర) గ్రహము, సెగడి, కొఱవిరాలుపు, బూచి, సోఁకుడు,పిసాసి=(ప్ర) పిశాచము, దయ్యము-౮=పిశాచము. ఇవము, (రూపా. ఇగము. ప్ర. హిమము), వలి, మంచు-౩=హిమము. పిడుగు=అశని-వజ్రాయుధము.

సీ. మిన్ను చుక్కలత్రోవ | వి న్నుప్పరము నింగి
వెన్నునియడుగు విను | వేల్పుఁదెరువు
గాలితండ్రి బయు లాకసము మొగులు తెన్ను
చదలు నా గగనాఖ్య | లాదవు చుండుఁ
బవలు పగలు నాఁగ | దివముపే ళ్లగు రేయి
రాతిరి రే యన | రాత్రి యమరు
దెస దిక్కు కడ యన | దిశ యొప్పు నెల చంద
నఁగ మాస మమరుఁ బున్నమ యనంగ
తే. నలరుఁ బూర్ణిమకు నమాస | యమవస యనఁ
జను నమావాస్యపేరులు | సంజ సందె
యనఁగఁ దగు సంధ్య కాతపంబునకు నెండ
ప్రొద్దు వేండ్రం బనెడిపేళ్లు | పొసఁగు సాంబ. 20

టీ. మిన్ను, చుక్కలత్రోవ = నక్షత్రమార్గము, విన్ను, ఉప్పరము, నింగి, వెన్నునియడుగు=విష్ణుపదము, విను, వేల్పుఁదెరువు=దేవతలమార్గము. గాలితండ్రి=వాయువునకు జన్మస్థానము, బయలు, ఆకసము, మొగులు తెన్ను=

మేఘముల మార్గము, చదలు-౧౩=ఆకాశము. పవలు, పగలు-౨=అహస్సు. రేయి, రాతిరి, రే-౩-రాత్రి. దెస=(ప్ర) దిశ. దిక్కు (ఇది సంస్కృతసమము), కడ=(ప్ర) కాష్ఠ-౩=దిశ. నెల, చందు-౨=మాసము, పున్నమ = పూర్ణిమ. అమాస, అమవస-౨=అమావాస్య. సంజ, సందె-౨=సంధ్య. ఎండ, ప్రొద్దు, వేంద్రము-౩=ఎండ.

సీ. మెఱుపులు మెఱుఁగులు మించు లనఁ దటిత్తు
లగును జుక్కలు రిక్క లనఁగఁ దార
లమరు జేజేతేనియరదము నీటిమో
పరి మబ్బు మొయి లనఁ బరఁగు ఘనము
తెర యల తరఁగ నాఁ బొరయు వీచికపేళ్లు
నురువు నురుఁగనంగఁ గొఱలు ఫేన
మంతస్సమాభిఖ్య లగును లోపల లోన
లోనన బహిరాఖ్య లొప్పును వెలి
తే. బయలు వెలుపల నాఁగ దీపంబుపేళ్లు
వఱలుచుండును జోతి తిర్వాళిక దివ్వె
యనఁగ మందోష్ణమునకు వెచ్చన యొకింత
వేఁడి యిసుమంతకాఁక నాఁ వెలయు సాంబ. 21

టీ. మెఱుపులు, మెఱుఁగులు, మించులు-౩-మెఱుపుఁదీఁగెలు, చుక్కలు, రిక్కలు=(ప్ర) ఋక్షములు-౨=నక్షత్రములు. జేజేతేనియరదము=దేవేంద్రుని రథము, నీటిమోపరి=జలమును ధరించునది-జలధరము, మబ్బు, మొయిలు ॥రూ॥ మొయులు ॥పా॥ మొగులు ॥రూ॥ మొగిలు-౮=మేఘము. తెర, అల, తరఁగ=(ప్ర) తరంగము-౩=అల, నురుఁగు, నురువు-౨=ఫేనము. లోపలన్, లోనన్, లోన్-౩=లోపల. వెలి, బయలు ॥రూ॥ బయిలు-బైలు, వెలుపల-౫=బయలు, జోతి=(ప్ర) జ్యోతిస్సు, తిర్వాళిక (ఇది యెఱువపదము),

దివ్వె॥ (రూ॥ దివ్వియ-దివియ-దివె-దీవియ-దీవె)-3=దీపము. వెచ్చన, ఒకింతవేఁడి, ఇనుమంతకాఁక -3=కొంచెమైన ఉష్ణము.

క. సిస్తుగ లక్షణకవి యగు
కస్తురిరంగాఖ్యుఁడను జగద్ధితముగ ని
నిస్తులదైవతవర్గును
విస్తర మొనరించినాఁడ వి విబుధులకరుణన్. 22

తా. లక్షణము చక్కఁగాఁ దెలిసిన కవిని. కస్తురిరంగనామముగలవాఁడను. పండితులదయచేత లోకములకుహితముగా నసమానమైన యీదేవవర్గును విస్తరింపఁ జేసినాఁడను.

దేవవర్గు సంపూర్ణము.

మానవవర్గు.

క. శ్రీనగజామానసలస
న్మానసహంస నిరుపమానవిభవధా
మా నవముగ నీపేరిట
మానవవర్గువు రచింతు మానక సాంబా. 1

టీ. శ్రీపార్వతీదేవిమనస్సు అనెడు ప్రకాశించుచున్న కొలనికి హంసయైనవాఁడా! (పార్వతీహృదయమందు విహరించువాఁడని యర్థము). పోలికలేని వైభవమునకు స్థానమైనవాఁడా! సాంబమూర్తీ! క్రొత్తగ మానవవర్గును నీ కంకితముగా రచించెదను.

సీ. తొలిచదువులు ప్రాఁత పలుకులు మినుకులు
ప్రామినుకులు తొంటిబాస లనఁగ
వేదాఖ్య లగు నేలవేల్పులు తొలిజాతి
వారు మిన్కులచదువరులు జన్ని

గట్టులు దుగపుట్టుకలు పార్లు బాఁపలు
 నాఁగ బ్రాహ్మణులకు నామము లగు
ఱేలుఁ దొరలు నేలయేలుదంటలు వెన్ను
 వలబుజమునఁ గలవారు రాచ
తే. **వారు** ఱేఁడులు రెండవవంగడంపుఁ
బబువు లన క్షత్రియాఖ్య లౌ బచ్చు బేరి
మూఁడవకొలం బతఁడు నాఁడెకాఁడు నల్ల
నయ్యతోడబిడ్డ కోమటి నాఁ దనర్చు
వైశ్యనామంబు లద్రినివాస సాంబ. 2

టీ. తొలిచదువులు, ప్రాఁతపలుకులు, మినుకులు ॥రూ॥ మిన్కులు, ప్రామినుకులు, తొంటిబాసలు (ఈపేళ్లకు పూర్వవాక్యములని యర్థము)-౬=వేదములు. నేలవేల్పులు=భూదేవులు, తొలిజాతివారు=అగ్రవర్ణజులు, మిన్కులచదువరులు=వేదములు చదివినవారు, జన్నిగట్టులు=యజ్ఞోపవీతమును ధరించినవారు, దుగపుట్టుకలు=రెండుజన్మములు గలవారు-ద్విజులు, పార్లు (పాఱులు) = పాఱువారు, బాఁపలు -౭=బ్రాహ్మణులు. ఱేలు, దొరలు, నేల...దంటలు=భూమిని పాలించు నేర్పరులు, వెన్ను...వారు=విష్ణువుకుడి భుజమునుండి పుట్టినవారు, రాచవారు, ఱేఁడులు, రెండవవంగడంపుఁబబువులు=రెండవవంశమునఁ (అనఁగా క్షత్త్రివంశమునఁ) బుట్టినప్రభువులు-౭=క్షత్రియులు. బచ్చు, బేరి, మూఁడవకొలంబతఁడు = మూఁడవ కులమునఁ (వైశ్యకులమునఁ) బుట్టినవాఁడు, నాఁడెకాఁడు—నాణెముగలవాఁడు, నల్లనయ్యతోడబిడ్డ=విష్ణువుతొడయందుఁ బుట్టినవాఁడు, కోమటి-౬=వైశ్యుఁడు.

సీ. కలపతాల్పులు తుదికొలమునేర్పరులు కాఁ
 పులు వినువాఁకతోఁబుట్టువు లన
నలరును శూద్రాఖ్య లమ్మ కన్నది తల్లి
 యవ్వ నా మాతపేళ్లమరుఁ దండ్రి

యబ్బ కన్నయ్య నాయన యయ్య యప్పన
జనకాఖ్య లగుఁ దమ్ముఁ డనుఁగు తోడు
తోడఁబుట్టు వనంగఁ దోఁబుట్టు వన సోద
రాఖ్య లౌ మొదటివాఁ డన్న పెద్ద
తే. యనఁగ నగ్రజుఁ డగు నక్క యప్ప యనఁగ
జ్యేష్ఠకన్యకుఁ జెల్లెలు చెల్లె చెలియ
లనఁగఁ దనరుఁ గనిష్ఠ కిల్లాలు రాణి
యాలు పెండ్లా మనఁగ భార్య కగును సాంబ. 3

టీ. కలవతాల్పులు=నాఁగేటిని ధరించినవారు, తుదికొలము సేర్పరులు=కడపటి దగు శూద్రకులమునఁ బుట్టిన దిట్టలు, కాఁపులు, పిను... బుట్టువులు=గంగకుఁదోడఁబుట్టినవారు (ఉభయులు విష్ణుపాదమునఁ బుట్టినవారగుటచేనిట్లు చెప్పఁబడెను)-౪=శూద్రులు. అమ్మ, కన్నది, తల్లి, అవ్వ-౪=తల్లి. తండ్రి, అబ్బ, కన్నయ్య, నాయన, అయ్య, అప్ప-౬=తండ్రి. తమ్ముఁడు, అనుఁగు, తోడు, తోడఁబుట్టువు, తోఁబుట్టువు-౫=సోదరుఁడు. మొదటివాఁడు, అన్న, పెద్ద - ౩=అగ్రజుఁడు. అప్ప, అక్క-౨=జ్యేష్ఠురాలు. చెల్లెలు, చెల్లె, చెలియలు-౩=కనిష్ఠురాలు. ఇల్లాలు, రాణి, ఆలు, పెండ్లాము (రూ. పెండ్లము)-౪=భార్య.

సీ. అయిదువరాలు ముత్తైదు వనఁ బురంధ్రి
కగుఁ దోడికోడ లోరా లనంగఁ
బతిసోదరునిభార్య పరఁగుఁ గూఁతురు కూఁతు
కొమరిత యనఁ బుత్రి కమరుచుండుఁ
గొమరుండు బుడుకఁడు కొడుకు పట్టి యనంగఁ
బుత్రుఁడౌ బిడ బిడ్డ పూప పాప
కుఱ్ఱ చిఱుత కందు కూన నిసువు పాల

బుడుత నా శిశునామకములు దనర్చు
తే. గోల ముద్దియ ముద్దరాల్ ◆ బేల ముగుద
యనఁగ ముగ్ధాంగనకు నాఖ్య ◆ లగును ముదిమి
వాఁడు ముదుకఁడు ముదిసినవాఁడు ముసలి
ముదుసలి యనంగ వృద్ధుపే ◆ ళ్లొదవు సాంబ. 4

టీ. అయిదువరాలు-॥రూ॥ ఐదువరాలు, ముత్తైదువ - ౨=సుమంగలి. తోడికోడలు, ఏరాలు-౨=మగని సహోదరునిభార్య. కూఁతురు, కూఁతు, కొమరిత ॥రూ॥ కొమారిత-కొమార్త-కొమారి-౬=కుమారి. కొమరుఁడు ॥రూ॥ కొమారుఁడు, బుడుకఁడు, కొడుకు, పట్టి-౫=కుమారుఁడు. బిడ,బిడ్డ, పూప, పాప, కుఱ్ఱ, చిఱుత, కందు, కూన, నిసువు ॥రూ॥ నిసుఁగు ॥పా॥ సిసువు, పాలబుడుత-౧౨=శిశువు. గోల, ముద్దియ, ముద్దరాలు, బేల, ముగుద=(ప) ముగ్ధ-౫=ముగ్ధస్త్రీ. ముదిమివాఁడు ॥రూ॥ ముది, ముదుకఁడు, ముదిసినవాఁడు, ముసలి, ముదుసలి -౫=వృద్ధుఁడు.

సీ. పిన్న కొండికవాఁడు ◆ చిన్న పసుచు చోఁటి
పసివాఁ డనెడిపేళ్లు ◆ బాలున కగుఁ
జతురుపేళ్లగు దిట్ట ◆ జాణ దంట వలంతి
వెరవరి ప్రోడ నేర్పరి యనంగఁ
జెలికాఁడు సంగాతి ◆ చెలిమరి గాదిలి
సకియ సంగడికాఁడు ◆ సంగడీఁడు
చెలి నేస్తి యనఁ జను ◆ స్నేహితునకుఁ జెల్మి
సంటు మాలిమి పొం దనంగ మైత్రి
తే. కొఱలుఁ గుఱుచ టెంగణ గిడ్డ ◆ గిఱుక గుజ్జు
పొట్టి యన వామనాఖ్య లౌ ◆ గట్టివాయి
ఱాఁగ జంత గయాళియు ◆ నాఁగఁ దనరు

ధూర్తవనితకు దూతిక | దూర సాంబ. 5

టీ. పిన్న, కొండికవాఁడు, చిన్న, పడుచు, చోఁటి ॥రూ॥ చోటి, పసివాఁడు -౬=బాలుఁడు. దిట్ట, జాణ, దంట, వలంతి, వెరవరి, ప్రోడ, నేర్పరి-౭=చతురుఁడు. చెలికాఁడు, సంగాతి, చెలిమరి, గాదిలి, సకియ, సంగడికాఁడు, సంగడీఁడు, చెలి, నేస్తి-౯=స్నేహితుఁడు. చెల్మి, ॥రూ॥ చెలిమి), నంటు, మాలిమి, పొందు-౪=మైత్రి). కుఱుచ, టింగణ ॥రూ॥ టింగణా, గిడ్డ, గిఱక, గుజ్జు, పొట్టి -౬=వామనుఁడు, గట్టివాయి, జాఁగ, జంత, గయాళి (రూ॥ గయ్యాళి) -౪-ధూర్తురాలు.

సీ. కబ్బముచేఁతరి | కయి కైసరుఁడు మాట
లల్లువాఁ డనువేళ్లు | చెల్లుఁ గవికి
బట్టులు చదువరుల్ | బట్లు క్రిక్కు లనంగ
వందుల కగుఁ బడ | వాళ్లు వేగు
వారు వేగరు లనఁ | జారులపే ళ్లొప్పు
బోయీలు బెస్తలు | మోపరు లన
వాహకులకుఁ జెల్లు | సాహిణి సాని రా
తనఁగ నశ్వారోహ | కునకుఁ దనరుఁ
తే. గట్టికలు పణిహారులు | కటికి లనఁగ
వేత్రపాణుల కగు బోయ | వేఁటకాఁడు
నడవిద్రిమ్మరి యనఁ గిరా | తాఖ్య లెసఁగు
నన్నగళ వేడి యన షండుఁ | డగును సాంబ. 6

టీ. కబ్బముచేఁతరి, కయి, కైసరుఁడు, మాటలల్లువాఁడు -౪=కవి. బట్టులు, చదువరులు, బట్లు, క్రిక్కులు -౪=వందులు. పడవాళ్లు, వేగువారు, వేగరులు -౩=చారులు. బోయీలు ॥రూ॥ బోయలు, బెస్తలు, మోపరులు-౪=వాహకులు. సాహిణి,సాని, రౌతు - ౩=అశ్వారోహకుఁడు, కట్టికలు,

పణిహారులు, కటికలు-3=బెత్తము చేతఁ గలద్వారపాలకులు మొదలైన కొలువుడుగాండ్రు. బోయ, వేఁటకాఁడు, అడవిద్రిమ్మరి - 3 = బోయవాండ్రు (కిరాతకులు). అన్నగళ; పేడి - ౨=నపుంసకుఁడు.

సీ. జాలరి వలఱేఁడు । మీలవేఁటరి యనఁ
దగు ధీవరునిపేళ్లు । తడుపుదాల్పు
వడు గొంటిజందెము । వాఁడు బమ్మాచారి
యన బ్రహ్మచారి పే । ళ్లమరు గేస్తు
మనికిఱేఁ డింటివాఁ । డన గృహస్థున కగు
నడవికాఁపు తపసి । జడలదారి
నాఁ జెలువొందు వా । నప్రస్థునకు నొంటి
కాఁడు గోఁణముదారి । బోడ బీద
తే. కావులుగలాఁడు సన్నాసి । నా నెలుంగు
యతిసమాఖ్యలు ముగితిము । త్తైదు వనఁగ
జక్కనఁ బేరఁటా లన । జరుగు మృతచి
రంటినామంబు లాపన్న । రక్ష సాంబ. 7

టీ. జాలరి=జాల (వల) లు గలవాఁడు. వలఱేఁడు, మీలవేఁటరి=మత్స్యములను వేఁటాడువాఁడు-3=చేఁపలను బట్టువాఁడు, తడుపుదాలుపు=చిన్నవస్త్రము గట్టుకొనువాఁడు, వడుగు=(ప్ర) వటువు, ఒంటి జందెము వాఁడు=ఒకపేటజందెము గలవాఁడు, బమ్మాచారి - ౪=బ్రహ్మచారి. గేస్తు=(ప్ర) గృహస్థు, మనికిఱేఁడు, ఇంటివాఁడు - 3=గృహస్థుఁడు. అడవికాఁపు=అడవియందు వసించువాఁడు, తపసి - (ప్ర) తపస్వి=తపస్సు చేయువాఁడు, జడలదారి=జడలను, ధరించినవాఁడు - 3=వానప్రస్థుఁడు. ఒంటికాఁడు, గోఁణముదారి=కౌపీనము ధరించినవాఁడు, బీద, కావులుగలాఁడు=కాషాయములను ధరించినవాఁడు, సన్నాసి=(ప్ర) సన్న్యసి - ౫=సన్న్యసి. ముగితిముత్తై

దువ=ముక్తిచెందిన సువాసిని, జక్కిని, పేరంటాలు - 3 = మృతచిరంటి (లోకాంతరముపొంది దేవత్వము వడసిన ముత్తయిదువ).

సీ. మూకాఖ్య లగు మూవ మూఁగ మూఁగి యనంగ
గ్రుడ్డి చీకన నంధకునకుఁ జెల్లుఁ
బరువము ప్రాయము వయసు జవ్వన మన
యౌవనాభిఖ్య లౌ నందగాఁడు
వగకాఁ డమరువాఁడు వన్నెకాఁ డెమ్మెకాఁ
డౌసుకాఁ డన సొగసైనవాఁడు
నీటుకాఁ డనఁగ రాణించు శృంగారికి
గోవాళ్లు బొజుఁగు నాఁ గోడెకాఁడు
తే. వెచ్చకాఁడు ననుపుకాఁడు వేడ్కకాఁడు
లంజెకాఁడు మిండఁ డనఁ బల్లవుఁడు దనరు
సోయగంబు చక్కఁదనంబు సొబగు రూపు
నాఁగ సౌందర్యమునకుఁ జెన్నగును సాంబ. 8

టీ. మూవ, మూఁగ, మూఁగి - 3=మూకుఁడు. గ్రుడ్డి, చీకు - 2 = అంధకుఁడు. పరువము, ప్రాయము॥రూ॥ పాయము, వయసు (ఇది సంస్కృతసమము) జవ్వనము-(ప్ర) యౌవనము - 4 = యౌవనము. అందగాఁడు, వగకాఁడు, అమరువాఁడు, వన్నెకాఁడు, ఎమ్మెకాఁడు, ఔసుకాఁడు=హౌసుగలవాఁడు, సొగసైనవాఁడు, నీటుకాఁడు-7=శృంగారవంతుఁడు. గోవాళ్లు=యౌవనము గలవాఁడు, బొజుఁగు, కోడెకాఁడు, వెచ్చకాఁడు=వెచ్చమునిచ్చువాఁడు, ననుపుకాఁడు = అనురాగము గలవాఁడు, వేడ్కకాఁడు, లంజెకాఁడు=లంజెగలవాఁడు, మిండఁడు-7=విటుఁడు. సోయగము, చక్కఁదనము, సొబగు, రూపు - 5=సౌందర్యము.

సీ. గట్టిమనసువాఁడు గడుసరి యుక్కరి

ప్రెగడ మంతిరి నా మంత్రిఽపేళ్లు వెలయుఁ
బంగునకు లేఁజాలనిఽవాఁడు పుట్టు
మొండి పిచ్చుకుం టనుపేళ్లు ఽ పొసఁగు సాంబ. 11

టీ. ఎకిమీఁడు, పాదుసా (ఇది తురకపదము) ॥రూ॥ పాదుసాహి, ఏలిక, మన్నీఁడు ॥పా॥ మన్నియ ॥రూ॥ మన్నియఁడు - మన్నెఁడు - మన్నె, సాహేబు (ఇది తురకపదము), రాయఁడు, సామి (ప్ర. స్వామి), పబువు ప్ర. (ప్రభువు), జియ్యా, తుపాసి, వజీరుఁడు, (ఇది తురకపదము) ॥రూ॥ వజ్జీరుఁడు-వఙ్రీఁడు, రాయలు, దుసెదారి ॥రూ॥, దుసేదారి, రా, ఱేఁడు, దొర, ఒడయఁడు, నేఁడు - ౨౬=రాజు. దళవాలు, దళవాయి, దళ్వాయి, దణి - ౪=సేనాధిపతి. తగువాఁడు, వెరవరి (వెరవు + అరి)=ఉపాయ మెఱిఁగినవాఁడు, తీర్పరి, కార్బారి, దిట్ట - ౫-కార్యసమర్థుఁడు. ప్రెగ్గడ, నియోగి (ప్ర. నియోగి), ప్రెగడ ॥రూ॥ పెగడ, మంతిరి - ౫=మంత్రి. లేఁజాలనివాఁడు, పుట్టుమొండి, పిచ్చుకుంటు ॥రూ॥ పిచ్చుకకుంటు-పిచ్చికుంటు-పిచ్చికకుంటు-౬=కాళ్లు లేనివాఁడు.

సీ. ఎడకాఁడు కొల్లగాఁ ఽ జెడత్రోవకాపరి
గడిదొంగ దోఁపుడుఽకాఁడు నాఁచు
గజముచ్చు చేవాఁడిఽకాఁడు జాంజరకాఁడు
మచ్చరి మునిముచ్చు ఽ మాయదారి
తెరువాటుకాఁడు కఽత్తెరదొంగ దొరకోలు
సన్నాసి వడికాఁడు ఽ కన్నగాఁడు
రేద్రిమ్మరీఁడు ముఽల్లియవిప్పు లోవాఁడి
కాఁడు తెక్కలికాఁడు ఽ కల్లరీఁడు
తే. తవళి మోసరి యనఁ జెల్లుఁ ఽ దస్కరునకుఁ
దొత్తు సాఁకుడు బోనముఽకత్తె దాది

విలువరమ్ముఁడు వరవుఁ డిల్ బిడ్డ యనఁగ
దాసికానామధేయముల్ దనరు సాంబ. 12

టీ. ఎడకాఁడు, కొల్లగాఁడు, ఎడత్రోవకాపరి=నడిదారిని కాచికొని యుండువాఁడు, గడిదొంగ=ఒళవెఱిఁగినదొంగ, దోఁపుడుకాఁడు ॥రూ॥దోఁపిడికాఁడు-దోఁపుకాఁడు, నాఁచు, గజముచ్చు=పెద్దదొంగ, చేవాఁడికాఁడు=చేతులచే క్రూరత్వమును జూపువాఁడు, జాజరకాఁడు ॥రూ॥ జజ్జరకాఁడు=మోసము గలవాఁడు, మచ్చరి (ప్ర. మత్సరి), మునిముచ్చు=మునివేషముతో నమ్మించిదొంగిలించువాఁడు, మాయదారి=మాయలుగలవాఁడు, తెరువాటుకాఁడు=బందికట్టి కొట్టువాఁడు, కత్తెరదొంగ=కత్తిరించువాఁడు, దొరకోలుసన్యాసి=నమ్మించి మోసపుచ్చిదొంగిలించుకొని పోవువాఁడు, వడికాఁడు=చులుకుఁదనముగలవాఁడు, కన్నగాఁడు=కన్నము పెట్టువాఁడు, రేద్రిమ్మరీఁడు=దొంగిలించుటకు రాత్రులందుఁ దిరుగువాఁడు, ముల్లెయవిప్పు=సొమ్ముముడిని విప్పువాఁడు, లోవాఁడికాఁడు=పైకి మెత్తనివాఁడుగాఁ దోఁచి లోపలఁ గ్రూరత్వము గలిగియుండువాఁడు, తెక్కలికాఁడు, కల్లరీఁడు (కల్ల+అరి+ఈఁడు), తవళి ॥రూ॥కవళి, మోసరి (మోసము+అరి) - ౨౮=దొంగ. తొత్తు, సాఁకుడు, బోనముకత్తె ॥రూ॥ బోనకత్తె, దాది (ప్ర. ధాత్రి), విలువరమ్ముఁడు, వరవుడు, ఇలుబిడ్డ - ౮=దాసి.

సీ. పసువుఁజాన గడించు పడఁతి మేల్గాపరి
బోగపుఁజేడియ పొత్తుటాలు
వేసుకచెలి లంజె వెలయాలు రోచెల్వ
వెల్లాటకత్తె నా వేశ్య వెలయుఁ
గూర్చియిచ్చుమిటారి కుంటెనకత్తియ
తాపికత్తె యనంగఁ దనరు దూతి
నాగవాసం బన నామ మా వేశ్యల

మేళంబునకుఁ గొమరెరాలు కొమిరె
తే. చామ జవరాలు కొమరిత ఽ జవ్వని యన
సుందరికిఁ జెల్లు గట్టివై ఽసుదియుఁ బ్రోడ
యనఁగఁ దగుఁ బ్రౌఢ వయసుచెల్లినది ముసలి
మిండకోరన లోలాఖ్య ఽ మెఱయు సాంబ. 13

టీ. పడుపుఁజాన(పడుపు + చాన)=ఆర్జనముగలస్త్రీ, గడించుపడఁతి=ఆర్జించుస్త్రీ, మేల్దాపరి, బోగపుఁజేడియ (బోగము + చేడియ), పొత్తుటాలు (పొత్తు + ఆలు), వేడుకచెలి=విలాసార్థమైనస్త్రీ, లంజె, వెలయాలు (వెల + ఆలు)=క్రయమునకు భార్యగా వచ్చెడిస్త్రీ, రోఁచెల్వ=ద్రవ్యమునకు వచ్చెడుస్త్రీ, వెల్లాటకత్తె=మిక్కిలి నాట్యమాడుస్త్రీ - ౧౦=వేశ్య. కూర్చి యిచ్చు మిటారి, కుంటెనకత్తె, తాపికత్తె - 3=దూతిక. నాగవాసము = వేశ్యలసమూహము. కొమరాలు, కొమిరె=లేఁతవయస్సుగలది, చామ, జవరాలు=యౌవనముగలది, కొమరిత ॥రూ॥ కొమారిత-కొమార్త, జవ్వని(జవ్వనము + ఇ)=యౌవనముగలది - ౭=ప్రాయముగలస్త్రీ, గట్టివైసుది, ప్రోడ (ప్ర. ప్రౌఢ) - ౨=ప్రౌఢస్త్రీ. వయస్సుచెల్లినది, ముసలి, మిండకోరి ॥రూ॥ మిండలకోరి - ౪=లోలస్త్రీ.

సీ. కన్నియ కన్నె నా ఽ కన్యక కగుఁ బేరు
లాసగలది ఱంకులాడి చెడిపె
వెలిచొరవరి యన ఽ వెలయు జారిణిపేళ్లు
మెయి మేయి యొడలు నెమ్మేను మేను
బొంది మే మై యనఁ ఽ బొసఁగు దేహమునకు
నెఱకలు వెండ్రుకల్ ఽ నెఱు లనంగఁ
గేశసమాఖ్య లౌఁ ఽ గేశబంధముపేళ్లు
కీల్ముడి క్రొమ్ముడి ఽ కిలుగంటు

తే. నూనెముడి వెన్నుగంటన నొసరు శిఖకు
జుట్టు సిక సిగ యనఁ జెల్లుఁ జుంచు కురులు
ముంగురులు కూఁకటు లనంగఁ బొసఁగు చుంచుఁ
గుంతలములకు జితదైత్యకూట సాంబ. 14

టీ. కన్నియ, కన్నె (ప్ర. కన్య)-౨=కన్య. ఆసగలది, అంకులాఁడి, చెడిపె, వెలిచోరవరి=బయటిచోరవగలది-౮=జారిణి. మెయి, మేయి, ఒడలు, నెమ్మేను, మేను, బొంది, మే, మై-౯=దేహము. నెఱికలు, వెండ్రుకలు, నెఱులు ॥రూ॥ నెరులు-౮=కేశములు. కీల్ముడి, క్రొమ్ముడి (క్రొత్త+ముడి(ఇది కుఱుముడి'కిఁ గలిగిన 'క్రుమ్ముడి'యని కొన్నిప్రయోగములఁ జూపట్టుచున్నది.) కీలుగంటు, నూనెముడి, వెన్నుగంటు-౫=కేశబంధము-అనఁగా జాఱుగా ముడిఁచిన వెండ్రుకల దూముడి. జుట్టు, సిగ, సిక-౩=శిఖ-*చుంచు, కురులు, ముంగురులు (మున్ను+కురులు), కూఁకటులు-౮=కుంతలములు-అనఁగా పొడివెండ్రుకలు.

సీ. కొప్పు వేనలి మూల క్రొవ్వెద తుఱు మనఁ
గబరి యా కర్ణ గను కన్ననంగ
నేత్రాఖ్య లగు నొసల్ నెన్నొసల్ నుదురు నె
న్నుదు రన నిటలాఖ్య లొదవుఁ జూడ్కి
పారువ దిష్టి చూపన వీక్షణము లొప్పు
వీనులు చెవులును జానుగులును
నా నొప్పు శ్రోత్రముల్ కౌను లేఁగౌను నె
న్నడుము నడు మనంగ నడరు మధ్య
తే. మునకుఁ బొక్కిలి బొడ్డనఁ దనరు నాభి

* చుంచు, కూఁకటులు. ఈ రెండు శబ్దములును కుంతలపర్యాయము లగుట విచార్యము.

మూతి మోర మొకము మోము । మొగ మనంగ
వదనము దనర్చు వా నోరు । వాయి యనఁగ
ముఖమహాభిఖ్య లగు గురు।మూర్తి సాంబ. 15

టీ. కొప్పు, వేనలి, మూల, క్రొవ్వెద (క్రొత్త+వెద), తురుము-౫=కొప్పు. కన్, కను, కన్ను - ౩=నేత్రము. నొసలు, నెన్నొసలు, నుదురు, నెన్నుదురు - ౩=నిటలము. చూడ్కి, పారువ (అఱవపదము), దిష్టి (ప్ర. దృష్టి), చూపు - ౪=దృష్టి. వీనులు, చెవులు. జానుగులు - ౩=కర్ణములు. కౌను॥రూ॥ కవును, లేఁగౌను (లేఁత+కౌను), నెన్నడుము (నెఱ+నడుము), నడుము - ౫=మధ్యము. పొక్కిలి, బొడ్డు- ౨=నాభి. మూతి, మోర, మొకము, మోము, మొగము (ఈ 3 కి ప్ర. ముఖము) - ౫-ముఖము. వా, నోరు, వాయి - ౩=నోరు.

సీ. పలు పల్లు పండులు । పండ్లన రదము లౌఁ
జెంప దవడ చెక్కు । చెక్కి లనఁగఁ
దగుఁ గపోలము నెత్తి । తల యన శిర మ్మొప్పు
ముకు ము క్కనంగ నా।సిక చెలంగు
బొమ కనుబొమ యన । భ్రూనామ మమరు మీ
సలు మీసము లనంగ । శ్మశ్రు వలరు
నదరము కెమ్మోవి । పెదవి వాతెఱ్ఱ మోవి
యన నోష్ఠ మగు నెద । యక్కు ఱొమ్ము
తే. నెడఁద యన వక్ష మగుఁ బొట్ట । కడుపు బొజ్జ
బొఱ్ఱ డొక్కన నుదరంబు । పొసఁగుచుండుఁ
గేలు కై కయి చేయి కెం।గే లనంగఁ
బంచశాఖకు నామముల్ । పరఁగు సాంబ. 16

టీ. పలు, పల్లు, పండులు, పండ్లు- ౪=దంతములు. చెంప ॥పా॥

చెంక, దవడ, చెక్కు, చెక్కిలి - ౪=కపోలము. నెత్తి, తల - ౨=శిరము. ముకు, ముక్కు - ౨=నాసికము. బొమ, కనుబొమ - ౨=భ్రూలత. మీసలు, మీసములు - ౨=శ్మశ్రువులు. అదరము (ప్ర. అధరము), కెమ్మోవి (కెంపు + మోవి), పెదవి, వాతెఱ (వాయి + తెఱ), మోవి - ౫=ఓష్ఠము. ఎద, అక్కు, ఱొమ్ము, ఎడఁద - ౪=వక్షము. పొట్ట, కడుపు, బొజ్జ, బొఱ్ఱ, డొక్క - ౫=ఉదరము. కేలు (నిత్యైకవచనాంతము), కై, కయి, చేయి ॥రూ॥ చెయి, చెయ్యి, చే, కెంగేలు (కెంపు + కేలు) - ౮=హస్తము.

సీ. అఱచెయ్యి లోఁచెయి యనఁ గరతల మొప్పు
బెడచెయ్యి మీఁజెయి వెనుకచెయ్యి
యనఁ దగుఁ జరమశయంబు వేల్ వ్రేలన
నంగుళి యగుఁ జరమాంగమునకు
వెన్ను వెనుకమేను వీఁపు వఱ్ఱలు
గద్దువ గడ్డము గౌద యనఁగఁ
జబుకనామంబు రాఁదగ్గుఁ గడవసంబు
చట్ట తోలనఁ గళాసంబు నాఁగఁ
తే. జర్మమమరు మోఁకాళ్లన జానువు లగుఁ
బిక్క చిఱుదొడ యన జంఘపేళ్లు దనరుఁ
గుఱువు తొడ యన నూరువు వఱలు ముడ్డి
పిఱుదు తుంటన జఘనంబుపేళ్లు సాంబ. 17

టీ. అఱచెయ్యి, లోఁచెయి - ౨=కరతలము. పెడచెయ్యి, మీఁజెయి (మీఁదు + చెయి), వెనుకచెయ్యి - ౩=హస్తచరమభాగము. వేలు, వ్రేలు - ౨=అంగుళి. వెన్ను, వెనుకమేను, వీఁపు - ౩ = పృష్ఠము. గద్దువ, గడ్డము, గౌద ॥రూ॥ గవుద - ౪=చిబుకము. కడవసము, చట్ట, తోలు, కళాసము - ౪=చర్మము. మోఁకాళ్లు=జానువులు, పిక్క, చిఱుదొడ - ౨ = జంఘ.

కుఱువు, తొడ - ౨=ఊరువు. ముడ్డి॥ రూ॥ మూడి, పిఱుఁదు, తుంటి - ౪ = కటి.

సీ. పునుక పుఱియ పుచ్చె । యనఁ గపాలంబొప్పు
 బుజము మూఁ పనఁ జెల్లు । భుజము పేళ్లు
బట్ట వలువ కోక । పుట్టంబు గింటెంబు.
 చీర నా వసనంబు । చెలఁగు నఱుత
గొంతు కుత్తుక యట్టు । కొలిమి మెడ యనంగ
 గళమున కగుఁ బిడికిలి ముష్టి
కగుఁ బ్రసృతికిఁ జేర । యన నంజలికి దోయి
 లన హస్తమునకు మూర । రనఁగఁ బొసఁగు
తే. బార యనఁగను వ్యామాఖ్య । పరఁగు జేన
దుత్త యనఁ దాలమున కొప్పు । బెత్త యనఁగ
నంగుళాభిఖ్య యగు నంజ । హజ్జ యనఁగు
నాఁగఁ బాదాఖ్య లగు లోకనాథ సాంబ. 18

టీ. పునుక, పుఱియ॥ రూ॥ పుఱ్ఱియ - పుఱ్ఱె, పుచ్చె - ౫ =కపాలము. బుజము, మూఁపు - ౨=భుజము. బట్ట, వలువ, కోక, పుట్టము, గింటెము॥ చీర -౬=వస్త్రము. అఱుత, గొంతు,కుత్తుక, అట్టు, కొలిమి, మెడ-౬=కంఠము. పిడికిలి=ముష్టి. చేర=ప్రసృతి (పుడిసిలి - చాఁచిన వ్రేళ్లు గల అఱచేయి). దోయిలి॥ రూ॥ దోసిలి - ౨=అంజలి. మూర=హస్తము, (మోచేతి మొదలు వ్రేళ్లకొనవఱకుఁ గలభాగము). బార=వ్యామము (రెండుచేతులుచాఁపఁగా నడుమఁగలసందు). జేన, దుత్త-౨=తాలము (చాఁచిన బొటనవ్రేలికొనకు చిటికెనవ్రేలికిని నడుమనుండుసందు). బెత్త=అంగుళము. అంజ, హజ్జ॥ రూ॥ అజ్జ, అడుగు - ౩=పాదము.

సీ. చన్నులు గుబ్బలు చంట్లు । చాచులు పాలిండ్లు

చన్ను లనంగఁ గు।చంబు లమరు
నారు నూఁగా రన। నలరు రోమావళి
పాపలఁ గనుతావు। పత్త్ర బుయ్య
మరునిల్లు దుబ్బన। మదనమందిర మొప్పఁ
బిల్లలఁ గలిగించు।వేరు చుల్లి
బుల్ల బెల్ల మనంగ। బొసఁగు శేఫము గాఁడు
గుద్ద పిఱ్ఱి యనంగ। గుదము దనరుఁ
తే. పైఁట పయ్యంట పయ్యెద। పయఁట చెఱఁగు
నాఁగఁ జేలాంచలాభిధా।నంబు చెలఁగుఁ
గలువడము చందువా మేలు।కట్టనంగ
నతిశయిల్లు వితానాహ్వ।యములు సాంబ. 19

టీ. చనులు, గుబ్బలు, చంట్లు, చాచులు, పాలిండ్లు, చన్నులు – ౬ = స్తనములు. ఆరు, నూఁగారు – ౨ = నాభిక్రిందిరోమావళి. పాపలఁగనుతావు = బిడ్డలను గనునట్టిచోటు, పత్త్ర, బుయ్య, మరునిల్లు = మన్మథునిగృహము, దుబ్బ – ౫ = మన్మథగృహము (ఆఁడుగుఱి). పిల్లలఁ గలిగించువేరు = బిడ్డలను బుట్టించుటకు మూలభూతమైనది, చుల్లి॥ రూ॥ చుల్ల, బుల్ల, బెల్లము – ౪ – శిశ్నము. గాఁడు, గుద్ద, పిఱ్ఱి – ౩ = గుదము. పైఁట, పయ్యంట, పయ్యెద ॥రూ॥ పయ్యద, పయఁట, చెఱఁగు – ౬ = వస్త్రాంచలము (చీరకొంగు). కలువడము, చందువా, మేలుకట్టు – ౩ = వితానము.

సీ. చెలి ముద్దుగుమ్మ యు।గ్మలి నవలా చాన
కన్నె బిత్తరి గోతి। కలికి మగువ
జవరాలు చేడియ। జవ్వని తొయ్యలి
నాతి పైదలి యెల।నాఁగ లేమ
సకియ జక్కవచంటి। చామ చిక్కులకొల్కి

గుబ్బెత ప్రోయాలు । కొమ్మ పడఁతి
పొలఁతి ముద్దియ నన।బోఁడి యింతి మిటారి
నెలఁతుక వాల్గంటి । నెలఁత తెఱవ
తే. యన్ను లతకూన యొయ్యారి । యతివ వెలఁది
చెలియ సకి బోటి కొమరిత । చిగురుఁబోఁడి
ముగుద వగలాఁడి సింగారి । ముదిత యువిద
గరిత యన భామినీసమా।ఖ్య లగు సాంబ. 20

టీ. చెలి, ముద్దుగుమ్మ=మనోజ్ఞురాలైనది, ఉగ్మలి, నవలా, చాన, కన్నె॥ రూ॥ కన్నియ, బిత్తరి=శృంగారచేష్టగలది, గోతి, కలికి = మనోజ్ఞురాలైనది, మగువ, జవరాలు=యౌవనము గలది, చేడియ, జవ్వని=యౌవనముగలది, తొయ్యలి, నాతి, పైదలి॥ రూ॥ వయిదలి, ఎలనాఁగ, లేమ, సకియ, ఒక్కవచంటి=ఒక్కవపక్షులవంటి స్తనములు గలది, చామ, చిలుకలకొలికి = చిలుకలకొలికివంటి కొలుకులుఁగలది, గుబ్బెత = గుబ్బచన్నులుగలది, ప్రోయాలు, కొమ్మ, పడఁతి, పొలఁతి॥ రూ॥ పొ్తి, ముగ్ధియ, ననబోఁడి=పువ్వువలె మెత్తనిదేహము గలది, ఇంతి, మిటారి=మిటారము గలది, నెలఁతుక, వాల్గంటి=నిడుదలైన కన్నులు గలది. నెలఁత, తెఱవ, అన్ను, లతకూన=లేఁతతీఁగవంటిది, ఒయ్యారి=ఒయ్యారముకలది, అతివ, వెలఁది॥ రూ॥ వెలఁదుక, చెలియ, సకి, బోటి, కొమరిత, చిగురుఁబోఁడి=చిగురువలె మృదువైనశరీరముగలది, ముగుద, వగలాఁడి=చిన్నెలుగలది, సింగారి—శృంగారము గలది, ముదిత, ఉవిద, గరిత - ౧౮ = స్త్రీ.

సీ. ఆనవాలు పులు । గంగమచ్చము గుఱు
తడియాల మన లాంఛ।నాఖ్య లొదవు
జడితి గొబ్బున వేగ । సరగు గ్రక్కున వడి
వేగిర మనఁ దగు । వేగమునకు

మరియాద గడి మేర ♦ సరు దెల్ల కర యనఁ
    బఱఁగు మర్యాదకు ♦ వెఱఁగు వింత
యక్కజ మబ్బుర ♦ మరిది నివ్వెఱ యబ్ర
    మచ్చెరు వన నద్భుతాఖ్య లమరుఁ
తే. బరుగు కదలిక పరు వన ♦ మెఱయు ధావ
    నమ్మునకు వేడెమొనరించెఁ ♦ గ్రమ్మెఁ బొదివెఁ
    జుట్టుకొనె నావరించె నా ♦ నిట్టినుడులు
    వేష్టనంబున కమరు సర్వేశ సాంబ.   21

టీ. ఆనవాలు, ఫులుగు, అంగమచ్చము, గుఱుతు, అడియాలము-౫= లాంఛనము. జడితి (ప్ర. ఝడితి), గొబ్బునన్, వేగ, సరగు, గ్రక్కునన్, వడి, వేగిరము - ౭=వేగము. మరియాద, గడి, మేర, సరుదు, ఎల్ల, కర -౬= మర్యాద (హద్దు). వెఱఁగు, వింత, అక్కజము, అబ్బురము, అరిది, నివ్వెఱ (నిండు+వెఱ), అబ్రము, అచ్చెరువు (ప్ర. ఆశ్చర్యము) - ౮=అద్భుతము. పరుగు, కదలిక, పరువు - ౩=ధావనము (పరుగెత్తుట). వేడెమొనరించె, క్రమ్మె, పొదివె, చుట్టుకొనె, ఆవరించె - ౫=పరివేష్టించెను.

సీ. బువ్వ మెతుకు కూడు ♦ బోన మోరెము పసా
    దము వంటకము పసాదసము బొత్తు
సాద మోగిరి మన ♦ జరుగు నన్నము పేళ్లు
    కుడిచె బోసెసె సాపడియె నమలె
నారోగిణ మొనర్చె ♦ నారగించె మెసవెఁ
    దినె మెక్కె నన భుక్తిగొనుట కలరుఁ
బనులు చెయ్యులు సేత ♦ లనఁ గర్మముల కొప్పుఁ
    గనలు మోడి యలుక ♦ కినుక కిన్క
తే. నాఁగఁ గోపాఖ్య లగు లజ్జ ♦ నాన సిగ్గు

బొనుకు పుయిలోట సిబ్బితి ఽ పుచ్చటి కనఁ
బరఁగు వ్రీడాఖ్య యోల నెఽపంబు సాక
నంగ వ్యాజం బమరు జగఽన్నాథ సాంబ. 22

టీ. బువ్వ, మెతుకు, కూడు, బోనము, ఓరెము, పసాదము, (ప్ర. ప్రసాదము), వంటకము, పసదనము. బాతు (అన్యదేశ్యము), సాదము (ఇది అపపదము), ఓగిరము - ౧౧=అన్నము. కుడిచె, బోనేసె, సాపడియె, నమ లె, ఆరోగిణమొనర్చె, ఆరగించె, మెసవె॥ రూ॥ మెసఁగె, తినె, మెక్కె - ౧౦=భుజించెను. పనులు, చెయ్వులు, చేఁతలు - ౩=కృత్యములు. కసలు, మోడి, అలుక॥ రూ॥ అల్క, కినుక, కిన్క - ౬=కోపము. లజ్జ, నాన, సిగ్గు, బొనుకు, పుయిలోట. సిబ్బితి, పుచ్చటిక॥ రూ॥ పుచ్చడీక - ౮=లజ్జ. ఓల, నెపము॥ రూ॥ నెవము (ప్ర. నిభము), సాకు - ౩=వ్యాజము.

సీ. పానుపు తలిమంబు ఽ పఱుపు లేపన మెత్త
    సెజ్జ యనఁగ శయ్య ఽ చెలఁగు చుండుఁ
బన్నుండెఁ దెన్నుండెఁ ఽ బండుకొనెఁ బరుండెఁ
    బవ్వళించెను బండెఁ ఽ బడక సేసె
నత్తమిల్లె ననంగ ఽ నలరారు శయనించె
    ననుటకు నిద్దురఽగొనియె గుఱక
గొనియె నిద్దురవోయెఁ ఽ గూర్కెడె నన నిద్రి
    తున కొప్పు లేచె మేఽల్కొనియె మెలఁకు
తే. వమ్యె నన జాగ్రదభిధాన ఽ మమరు వేడ్క
    యెలమి వేడుక సంతోస ఽ మింపు ముదము
సంతసము సొంపు మే లరుఽసం బనంగఁ
బ్రమదమున కాఖ్య లగు జగఽత్పాల సాంబ. 23

టీ. పానుపు॥ రూ॥ పాన్పు, తలిమము, పఱుపు, లేఫు, మెత్త,

సెజ్జ (ప్ర. శయ్య) - ౭=శయ్య. పన్నుండె, తెన్నుండె॥ పా॥ తొన్నుండె, పండుకొనె, పరుండె, శవ్వళించెను, పండె, పడకసేసె, అత్తిమిల్లె - ౯ = శయనించెను. నిద్దురగొనియె ॥రూ॥ నిదురగొనియె, గుఱకగొనియె, నిద్దురవోయె, కూర్కెడె - ౫=నిద్రించెను. లేచె, మేల్కాంచె ॥పా॥ మేల్కనె, మెలఁకువయ్యె - ౪=జాగరూకుఁ డయ్యెను (ప్రబోధమందెను). వేడ్క, ఎలమి, వేడుక, సంతోసము, ఇంపు, ముదము, సంతసము, సొంపు, మేలు, అరుసము - ౧౦=సంతోషము.

సీ. పలికె వాక్రుచ్చె నొప్పన సేసె మందలిం
చెను విన్నవించెఁ జెప్పె ననె నొడివె
నాడెఁ బల్కె వచించె నన భాషణము సేసె
ననుట కా వీనిచ్చె నాలకించె
వినెఁ జెవియొగ్గెను వినియె నాలించె నా
శ్రుతమయ్యె ననుట కౌఁ జులుక చౌక
యులక యెల్లిద మన నొనరు లఘుతపేళ్లు
పులకలొత్తెను గగుర్పొడిచె గగురు
తే. పాటె గరుపాటె మైమోజుపర్వె ననఁగ
దగును రోమాంచనామముల్ నగవు నవ్వు
నగు న నన హాసమున కొప్పు నడిమిదిన్నె
డివి యన ద్వీప మగుఁ బరదేవ సాంబ. 24

టీ. పలికె, వాక్రుచ్చె, అప్పనసేసె (ప్ర. అర్పణచేసెను), మందలించె, విన్నవించె, చెప్పె, అనెను, నొడివె, ఆడె, పల్కె, వచించె - ౧౧=సంభాషించెను. వీనిచ్చె, ఆలకించె, వినె, చెవియొగ్గె, వినియె, ఆలించె - ౬ = వినెను. చులుక ॥రూ॥ చుల్క, చౌక ॥రూ॥ చవుక, ఉలక, ఎల్లిదము -౬= లఘుత్వము. పులకలొత్తెను, గగుర్పొడిచె ॥రూ॥ గగురుపొడిచె-గగ్గురుపొడిచె,

గగురుపాటు, గరుపాటు, మైమోఁజుపర్వ - ౭=రోమాంచమయ్యె. నగవు, నవ్వు, నగు, నవు - ౪=హాసము. నడిమిదిన్నె, దీవి - ౨=ద్వీపము.

సీ. జోత చాఁగిలి కొల్పు ◊ జోహారు గిడిగిడి
మోడుపు చేకూర్పు ◊ మ్రొక్కు మొగుపు
చిన్నిపూ చేమోడ్పు ◊ జేజె వెన్నెల చెంగ
నాలు గొబ్బులు టెంకణాలు నేరె
డల్లుల్ సలా మన ◊ నమరు దండముపేళ్లు
పళ్లెము కంచము ◊ పళ్లెరంబు
తెలె హరివాణంబు ◊ తలియ తట్టి యనంగ
భాజనం బగు గిన్నె ◊ బటువది కోర
తే. డబ్బర యనంగఁ జషక మా ◊ డప్పి దూప
దప్పి దగ నీరువట్టన ◊ దాహ మమరుఁ
జాగ మీవి పుడుకు పెట్టు ◊ తేగ మీఁగి
యనఁగఁ ద్యాగసమాభిఖ్య ◊ లగును సాంబ. 25

టీ. జోత॥ రూ॥ జోతము, చాఁగిలి, కొల్పు, జోహారు॥ రూ॥ జోహారువు-జొహారు - జొహారువు, గిడిగిడి, మోడుపు॥ రూ॥ మోడ్పు, చేకూర్పు, మ్రొక్కు, మొగుపు, చిన్నిపూ, చేమోడ్పు, జేజె, వెన్నెల, చెంగనాలు, గొబ్బులు, టెంకణాలు, నేరెడల్లులు, సలాము (ఇది అన్యదేశ్యము) - ౨౩=నమస్కారము. పళ్లెము॥ రూ॥ పళ్యము, కంచము, పళ్లెరము, తెలె॥ రూ॥ తెలియ, హరివాణము, తలియ, తట్టి - ౯=పాత్రము. గిన్నె, బటువది, కోర, డబ్బర॥ రూ॥ దబ్బర - ౫=చషకము. డప్పి, దూప, దప్పి, నీరువట్టు- ౪=దాహము. చాగము, ఈవి, పుడుకు, పెట్టు, తేగము, ఈగి - ౬ = త్యాగము.

సీ. అగపడెఁ జేపడె ◊ నబ్బె దొరకెఁ జిక్కెఁ

తగిలెఁ దగుల్కొనెఁ ౹ దగులువడియెఁ
బట్టువడియెఁ జిక్కె ౹ వడెఁ దవిలె ననంగ
సమరు గృహీతాఖ్య ౹ లఱచె నేడ్చె
వాపోయె మొఱలిడె ౹ వాచఱచె ననంగ
రోదనంబున కగు ౹ రొద గలిబిలి
చప్పుడు గొలగొల సద్దు ౹ కూఁత యులివు
నలుకుఁడు రవళి యంతు ౹ తనరఁగ ధ్వనికి
తే. నలరుఁ గలసె బెరసెఁ గూడె ౹ హత్తె దొరసె
నందెఁ బొందెఁ బెనఁగెఁ జెందె ౹ నంటె ననఁగ
సమరు సక్తాఖ్య లోనయ్యె ౹ నగ్గమయ్యె
లోపడె ననంగ స్వవశాఖ్యలు చను సాంబ. 26

టీ. అగపడెను (అగ్గము+పడెను), చేపడె, అబ్బె, దొరకె, చిక్కె, తగిలె, తగులుకొనె, తగులువడె, పట్టువడె, తవిలె - ౧౦ =గృహీతుఁడయ్యె. అఱచె, ఏడ్చె, వాపోయె, మొఱలిడె, వాచఱచె - ౫=రోదనముచేసె. రొద, గలిబిలి, చప్పుడు, గొలగొల, సద్దు, కూఁత, ఉలివు, నలుకుడు, రవళి ॥రూ॥ రవాళి, అంతు - ౧౧=ధ్వని. కలసె, బెరసె, కూడె, హత్తె, అందె, పొందె, పెనఁగె, చెందె, అంటె - ౧౦=సక్తమయ్యె. లోనయ్యెను, అగ్గమయ్యెను, లోపడెను - ౩=స్వవశమయ్యెను.

సీ. ఎడసె వీడెను బాసె ౹ నెడఁబాసెఁ బుటివిచ్చె
వేఱువడె ననంగ ౹ వెలయుచుండుఁ
బ్రత్యేకమయ్యె నన ౹ పలుకులు వెడలించె
వెళ్లఁగొట్టెను దోలె ౹ వెలలఁబన్నెఁ
దఱిమె రొప్పె ననంగఁ ౹ దనరు నుచ్చాటనం
బొనరించె ననుటకుఁ ౹ గనియెఁ జూచెఁ

గనుఁగొనెఁ దిలకించెఁ । గనెఁ గాంచె ననఁ జెల్లు
దర్శించె ననుటకుఁ । దాల్చెఁ బూనె
తే. నానె మోచె ననఁగఁ జెల్లు । నధివహించె
ననుట కరికట్టెఁ బోనీక । నంకెచేసె
నాఁగె నిల్పెఁ దటాయించె । నడ్డగించె
నానుకొనె ననఁ దగు వారణాఖ్య సాంబ. 27

టి. ఎడసె, వీడెను, పాసె, ఎడఁబాసె, పుఱివిచ్చె, వేఱుపడె - ౬=ప్రత్యేకమయ్యెను. వెడలించె, వెళ్లఁగొట్టె, తోలె, వెలలఁబన్నె, తఱిమె, రొప్పె - ౬=ఉచ్చాటనముచేసెను. కనియెను, చూచెను, కనుఁగొనెను, తిలకించెను, కనెను, కాంచెను - ౬=దర్శించెను. తాల్చె, పూనె, ఆనెను, మోచె - ౪=వహించెను. అరికట్టె, పోనీక నంకెచేసె, ఆఁగె, నిలిపె, తటాయించె, అడ్డగించె, ఆనుకొనె - ౭=వారించెను.

సీ. అంటుగైకొనియె ముట్టయ్యెఁ జెఱఁగుమాసెఁ
గడకేఁగె నింటికిఁ । గాకపోయె
ననఁగ దూరస్థకుఁ । దనరుఁ దానముచేసె
నీళ్లుపోసికొనె మునింగెఁ గ్రుంకె
నన నిమజ్జనమయ్యె । ననుటకుఁ దగు మడి
మడుఁగు మడు వనంగ । నడరు శుచికి
మైల కట్టువిడుపు । మాపన మలినాఖ్య
లగుఁ దల్పు వాకిలి । యనఁ గవాట
తే. మున కొనరు నేకతంబు మంతన మనంగ
నంతరంగమునకుఁ జెల్లు । నక్కఱ పని
యొంజలియు జోలి యనఁ గార్య । మొనరు గంజి
వార్పన యవాగునామముల్ । వఱలు సాంబ. 28

టీ. అంటుగ్రాకొనియె, ముట్టయ్యె, చెఱఁగుమాసె, కడకేఁగె, ఇంటికిఁ గాకపోయె - ౫=రజస్వలయయ్యె. తానముచేసె, నీళ్లుపోసికొనె, మునిఁగె, క్రుంకె - ౪=స్నానమయ్యె ననుట. మడి, మడుఁగు, మడువు - ౩=పరిశుద్ధి. మైల ॥రూ॥ మయిల, కట్టువిడుపు, మాపు - ౩ =మాలిన్యము. తల్పు ॥రూ॥ తలుపు, వాకిలి - ౩=కవాటము. ఏకతము, మంతనము - ౨= అంతరంగము. అక్కఱ,పని, ఒంజలి,జోలి - ౪=కార్యము. గంజి, వార్పు- ౨=యవాగువు.

సీ. ఒకటి యొక్కఁ డొకండు నొం డన నేకాఖ్య
జమి డిమ్మ డిబ్బడి జంట రెండు
దుగ రెట్టి దువ యన ద్విగుణాఖ్య కవ జోడు
దంట దోయి యనంగ ద్వంద్వసంఖ్య
మూ రెండొకటి తిగ మూఁ డనఁ ద్రయసంజ్ఞ
చౌ యుద్ద తీవంచ చౌకము నలు
నాలు గనఁగఁ జతు ర్నామముల్ చౌవంచ
యరపది యేను నై దనఁగఁ బంచ
తే. కంబు నా ఱిత్తిగ యన షట్కంబు చక్క
పగడ సత యే డనంగ సప్తకము దచ్చి
యెనిమి దన నష్టకము తొమ్మి దనఁగ నవము
పదియు నీరై దన దశాఖ్య పరఁగు సాంబ. 29

టీ. ఒకటి, ఒక్కఁడు, ఒకఁడు, ఒండు - ౪=ఏకము. జమిడి॥రూ॥ జమిలి, ఇమ్మడి॥ రూ॥ ఇనుమడి-ఇన్మడి, ఇబ్బడి, జంట, రెండు, దుగ, రెట్టి, దువ - ౧౧=ద్విగుణము (రెండు). కవ, జోడు, దంట, దోయి - ౪=ద్వంద్వము. మూ, రెండొకటి, తిగ, మూఁడు - ౪=త్రిసంఖ్య. చౌ, ఉద్ద, తీవంచ (౩+౧), చౌకము, నలు, నాలుగు - ౬=చతుస్సంఖ్య. చౌవంచ (౪+౧), అరపది,ఏను, ఐదు॥రూ॥ అయిదు - ౫=పంచసంఖ్య, ఆఱు, ఇత్తిగ(ఇరు+

తిగ – ౨ × ౩) – ౨=షట్సంఖ్య. చక్కపగడ (౬+౧), సత (ప్ర. సప్త), ఏడు – ౩=సప్తసంఖ్య. దచ్చి, ఎనిమిది – ౨=అష్టసంఖ్య, తొమ్మిది=నవసంఖ్య. పది, ఈరైదు (౨ × ౫) – ౨=దశసంఖ్య.

సీ. పదునొకం డనఁగను బరఁగు నేకాదశం
బీరాఱు పండ్రెండు బార యనఁగ
రవిసంఖ్య యగు నానెఁ ద్రాగెఁ ద్రావెను గ్రోలె
ననఁగఁ బానముచేసె ననుట కొనరుఁ
బనివినియెను బోయెఁ జనె నేఁగె నరిగె నాఁ
గృతగమనుఁడగుఁ జే క్లెసఁగుఁ గ్రమ్మ
ఱించెఁ ద్రిప్పెను మగిడించె మరల్చె నా
నావర్తన మొనర్చె ననుట కొనరుఁ

తే. పాఱె వెళ్లెను బరువెత్తెఁ బఱచెఁ గదలె
నుఱికెఁ దొలఁగె నటమరించె జరిగె ననఁ బ
లాయితుం డయ్యె ననుటకు నలరుచుండు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీసాంబమూర్తి. 30

టీ. పదునొకండు=ఏకాదశసంఖ్య. ఈరాఱు (౨ × ౬), పండ్రెండు, బార – ౩=ద్వాదశసంఖ్య. ఆనెను, త్రాగెను, త్రావెను, గ్రోలెను – ౪=పానముచేసెను. పనివినియెను, పోయెను, చనెను, ఏఁగెను, అరిగెను – ౫ – కృతగమనుఁడయ్యెను. క్రమ్మఱించెను, త్రిప్పెను, మగిడించెను, మరల్చెను – ౪=ఆవర్తనముచేసెను. పాఱెను, వెళ్లెను, పరువెత్తెను ॥రూ॥ పరుగెత్తెను, పఱచెను, కదలెను, ఉఱికెను, తొలఁగెను, అటమరించెను, జరిగెను – ౧౦=పలాయితుఁడయ్యెను.

సీ. గడుసరి దిట్ట యొక్కటి వాఁడిగలవాఁడు
వడికాఁడు పోటరి బంటు మేటి

మనసరి తెంపరి మొనకాఁడు మిడిమాసి
వడివాఁ డనంగ శూరుఁడు సెలంగు
నని చివ్వ యేస్తైళ యాలము బవరము
పోట్లాట పెనకువ పోరు కలను
కయ్యము దురము జగడ మన యుద్ధాఖ్య
లమరు మద్దత్తు వెన్నాస తోడు

తే. పాటు సావాసము పరాలు బాసట యన
రాజిలు సహాయమునకు వేరమ్ము కంటు
సూడు పగ దేస మనఁగఁ బొల్చును విరోధ
నామములు సర్వలోకైకనాథ సాంబ. 31

టీ. గడుసరి, దిట్ట, ఎక్కటి, వాఁడిగలవాఁడు, వడికాఁడు, పోటరి, బంటు, మేటి, మనసరి, తెంపరి, మొనకాఁడు, మిడిమాసి = వాఁడిగల మనుష్యుఁడు, వడివాఁడు - ౧౩ - శూరుఁడు. అని, చివ్వ, ఏస్తైళ, ఆలము, బవరము, పోట్లాట, పెనఁకువ, పోరు, కలను, కయ్యము (ప్ర. కలహము), దురము, జగడము - ౧౨ = యుద్ధము. మద్దత్తు, వెన్నాస, తోడుపాటు, సావాసము, పరాలు, బాసట - ౬ = సహాయము. వేరము, కంటు, సూడు, పగ, దేసము. ౫ = విరోధము.

సీ. నులిచె వెంపరలాడె నుగ్గాడెఁ దెగటార్చెఁ
జక్కాడెఁ బగదెంచెఁ జంపెఁ జెండె
సదమదమొనరించెఁ జదిపెఁ బీఁచమడంచె
నులిమె చాఁగఁబలాడెఁ బిలుకుమార్చెఁ
బరిమార్చె ముగియించె నుఱుమునేసె నడంచెఁ
ద్రుంచెఁ బొగరుమార్చెఁ దునిమె మడిపె
మన్నిగొనియె రూపుమాపె గీటడఁగించె

మడియించెఁ దూలించె ఽ మలిపె ననఁగఁ
తే. బొనఁగు వధియించె ననుటకుఁ ఽ బ్రోచెఁ బ్రోవె
సాఁకెఁ గాపాడె బ్రతికించె ఽ సంతరించెఁ
బెంచె మనిపె ననఁగను బోషించుట కగు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీసాంబమూర్తి. 32

టీ. నులిచెను, వెంపరలాడెను, నుగ్గాడెను, తెగటార్చెను, దక్కాడెను, పగదెంచె, చంపె, చెండెను, సదమదమొనరించె, చదిపెను, పీఁచమడఁచె ॥రూ॥ పించమడఁచె, నులిమె, చాఁగఁబలాడె, పిలుకుమార్చె, పరిమార్చె, మురియించె, నుఱుముసేసె, అడఁచె, త్రుంచె, పొగరుమార్చె, తునిమె, మడిపెను, మన్నిగొనెను, రూపుమాపె, గీటడఁగించె, మడియించె, తూలించె, మలిపె — ౨౮=వధించెను. ప్రోచె, ప్రోవె, సాఁకె, కాపాడె, బ్రతికించె, సంతరించె, పెంచె ॥రూ॥ పెనిచె, మనిపె ॥రూ॥ మనిచె, మంచె — ౧౦=పోషించెను.

సీ. ఇచ్ఛ తలఁపు మది ఽ యెద మన సనఁ జిత్త
మగుఁ దమకము మేలు ఽ మరులు బాళి
తమి వలపు విరాళి ఽ మమత నా మోహ మా
నాఁడాది యదిసుత ఽ నాఁటనుండి
తలనాఁడు నాఁడుమొదలు నాఁటఁబట్టి యా
నాఁడున్కి యదిమొదల్ ఽ నాఁటఁగోలె
యనఁగఁ దదారభ్య ఽ యనుట కౌ మంచి మేల్
బాగు లెస్స యన శుభంబు లలరు
తే. వసట యంగలారుపు వెత ఽ వంత గోడు
బాద యంగద వగ పనఁ ఽ బరఁగుఁ బీడ
పదవి సిరి కల్మి యనఁగ సంపదకు వెలయు
నితము పేరి మిం పన హిత ఽ మెసఁగు సాంబ. 33

టీ. ఇచ్చ, తలఁపు, మది, ఎద, మనసు (ఇది తత్సమప్రాయము) - 5=చిత్తము. తమకము, మేలు, మరులు, బాళి, తమి, వలపు, విరాళి, మమత (ఇది తత్సమము) - 7=మోహము. నాఁడాది, అదినుత, నాఁటనుండి, తలనాఁడు, నాఁడుమొదలు, నాఁటఁబట్టి, ఆనాఁడునుక్క, అదిమొదలు, నాఁటఁగోలె - 9=తదారభ్య యనుట. మంచి, మేలు, బాగు, లెస్స - 4=శుభము. వనట, అంగలారుపు, వెత, వంత, గోడు, బాద (ప్ర. బాధ), అంగద, వగపు - 7=పీడ - అనఁగా నొప్పి. పదవి (ఇది తత్సమము), సిరి, కల్మి = 3 - సంపద. ఇతము, పేరిమి, ఇంపు - 3=హితము.

సీ. జతవీడె నెడసె నాఁ జను విరహముపేరు
 లెనసెఁ బైకొనెఁ బొందె నేలెఁ గలసె
 సన సంగమ మొనర్చె ననుట కౌఁ బొలయల్క
 వెడమోడి యనఁ బేర్మి వెలయుఁ బ్రణయ
 కలహమునకు జడ గాంజ గంజా బంగి
 యనఁగఁ గళంజాహ్వయంబు లలరు
 మబ్బు లాహిరి కైపు మ స్తన మత్తత
 భాసిల్లుఁ దొడఁగు నుంపడ మనంగ
తే. భోగవనితకుఁ దగుఁ దెంపి ముసుకు కుంక
 మూసక మ్మన విధవనామములు సెలఁగు
 బైరవాసంబు దోవతి పంచె యనఁగ
 నిల బహిర్వసనాభిఖ్య లలరు సాంబ. 34

టీ. జతవీడెను, ఎడసెను - 2=ఎడఁబాసెను. ఎనసెను, పైకొనెను, పొందెను, ఏలెను, కలసెను - 5=సంగమము చేసెను. పొలయలుక, వెడమోడి - 2=ప్రణయకలహము. జడ, గాంజ, గంజా, బంగి - 4=కలంజము (గంజాయి). మబ్బు, లాహిరి, కైపు, మస్తు - 4=మత్తత. తొడుసు, ఉంప

డము - ౨=భోగస్త్రీ. తెంపి, మునుకు, కుంక, మాసకమ్మ - ౪=విధవ, పై రవాసము॥ రూ॥ బయిరవాసము, దోవతి, పంచె - ౪=బహిర్వసనము (బయటివస్త్రము).

సీ. విచ్చేసె నేతెంచె । వచ్చెను వేంచేసె
నరుదెంచెఁ జనుదెంచె । నసఁగ నాగ
తునిపేరు లగు మగ । తనము మగంటిమి
గండనఁ బౌరుషాఖ్యలు చెలంగు
గద్దించె నదలించె । గదిమెను నుఱిమె నా
గర్జించె ననుట కౌ । గట్టి యుక్కు
చేగ యూట యుదుటు । చేవ యుఱవు బిగు
వన దృఢత్వముపేరు । లలరు జట్టి
తే. విలువ రో వెల యనఁ గ్రయాఖ్యలు దనర్చుఁ
గప్రము సిరంబు గంబూర । కప్పుర మన
వెలయుఁ జంద్రంబు వెలిగ్రుక్క । గిలుకుపలుకు
రవపలు కనంగ మణితాఖ్య । లవును సాంబ. 35.

టీ. విచ్చేసెను, ఏతెంచెను॥ రూ॥ ఏఁగుదెంచెను, వచ్చెను, వేంచేసెను, అరుదెంచెను ॥రూ॥ అరుగుదెంచెను, చనుదెంచెను - ౮=వచ్చెను. మగతనము, మగఁటిమి, గండు - ౩=పౌరుషము. గద్దించెను, అదలించెను, గదిమెను, ఉఱిమెను - ౪=గర్జించెను-బెదరించెను. గట్టి, ఉక్కు, చేగ, ఊట, ఉదుటు, చేవ, ఉఱవు, బిగువు - ౮=దృఢత్వము. జట్టి, విలువ, రో, వెల - ౫=క్రయము. కప్రము, సిరము, గంబూర ॥రూ॥ గంబూరము-గంబురము-గంబురా, కప్పురము ॥రూ॥ కపురము - ౮=కర్పూరము. వెలిగ్రుక్క, గిలుకుపలుకు, రవపలుకు - ౩=మణితము-రతికూజితము.

సీ. లేమి పేదఱికము । లేమిడి లేవడి

నిష్పచ్చర మిడుమ । నెవ్వ యనఁగ
దారిద్ర్యనామముల్ । తగు దెస యాత్రము
కడగండ్లు గోరము । కస్తి బెడఁద
యడలు చేటన విపదాఖ్యలు వర్తిల్లుఁ
దెక్కమెగురఁగొట్టె । డింకవేసెఁ
బెద్దనిద్దురవోయె । బిద్దె మడిసెఁ జచ్చెఁ
జనె గంతుకొనెఁ ద్రుంగె । సమసె నేఁగెఁ
తే. గూలె నీల్గెఁ గెడసెఁ ద్రెళ్లెఁ । గ్రుంకె బ్రుంగెఁ
దెరలెఁ బోయె ముగిసెఁ దీఱెఁ । దొరఁగె ననఁగఁ
బరఁగు మృతునిసమాఖ్యలు । బవిరి చుట్టు
వేడె మన వలయాభిధల్ । వెలయు సాంబ. 36

టీ. లేమి, పేదఱికము, లేమిడి, లేవడి, నిష్పచ్చరము, ఇడుమ, నెవ్వ- 8=దారిద్ర్యము. దెస, ఆత్రము ॥రూ॥ అత్తిరము, కడగండ్లు (నిత్యబహువచనాంతము), గోరము, కస్తి, బెడఁద, అడలు, చేటు - 7=విపత్తు. దెక్కమెగురఁగొట్టెను, డింకవేసెను, పెద్దనిద్దురవోయెను, బిద్దెను, మడిసెను, చచ్చెను, చనెను, గంతుకొనెను, త్రుంగెను, సమసెను, ఏఁగెను, కూలెను, నీలిగెను, కెడసెను, త్రెళ్లెను, క్రుంకెను, బ్రుంగెను, తెరలెను, పోయెను, ముగిసెను, తీఱెను; తొరఁగను - 21=మృతినొందెను. బవిరి, చుట్టు, వేడెము - 3=వలయము.

సీ. గమి పౌఁజు మొత్తము । కదుపు చేరువ బారు
సిందు కూటువ పటు । దండు దిమ్ము
గుంపు తుటుము గుమి । గూటు పదు పసంగ
బృందాఖ్య యగు వెల్లె । వెడలె వెలలె
వెలువడె సనఁ బేర్లు । వెల్లయు నిరతుఁ డుంట

కెన్నఁడు వాలాయ | మెపుడు నిచ్చ
లెల్లప్పు డెప్పటి | కేప్రొద్దు నెడప కే
నాఁ డెప్పు డుడుగక | నాఁ జెలంగు
తే. సంతతాఖ్య కొలము వంగ|సమ్ము వంగ
డ మ్మనఁ గులాఖ్య వర్తిల్లుఁ | గ్రమ్మఱ మఱి
మగుడ వెండియుఁ బలుమఱు | మరల సారె
తిరుగ ననఁ బునరాఖ్యలు | పరఁగు సాంబ. 37

టీ. గమి, పౌజు, మొత్తము, కదుపు, చేరువ, బారు, పిండు, కూటువ, పరి, దండు, దిమ్మ, గుంపు, తుటుము, గుమి, కూటు, పదుపు -౧౬= సమూహము. వెళ్లె, వెడలె, వెలలె, వెలువడె-౪=నిర్గతుఁడయ్యె-ప్రయాణమాయెను. ఎన్నఁడు, వాలాయము, ఎపుడు, నిచ్చలు ॥పా॥ నిచ్చ, ఎల్లప్పుడున్, ఎప్పటికిన్, ఏప్రొద్దును, ఎడపక, ఏనాఁడు, ఎప్పుడున్, ఉడుగక -౧౧= సదా. కొలము, వంగసము, వంగడము-౩=కులము. క్రమ్మఱన్, మఱి, మగుడన్, వెండియున్, పలుమఱు, మరలన్, సారె, తిరుగన్- ౮=పునః.

సీ. పంగ కోఁచ పిఱికి | పాఱుఁబోతనఁగను
సమరభీరునిపేరు | లమరుచుండు
విడియము వీడెంబు | వీడ్యము వక్కాకు
తములము బాగాలు | తమ్మలంబు
నాఁ జనుఁ దాంబూల|నామముల్ కొనియాడె
నగ్గించెఁ బొగడెఁ గొం|డాడె నెంచెఁ
గైవారమొనరించె | నా వినుతికిఁ బేళ్లు
క్రచ్చు కోరిక కోర్కి | యిచ్చ యనఁగ
తే. నిచ్ఛ కగు రోసెఁ బరికించె | నెమకెఁ దడవె
వెదకె నారసె నరసెను | వెతకె ననఁగ

దనరు నన్వేషణాఖ్యలు తన్నెఁ దాఁచె
నడుగుతాటించెఁ గాళ్లచే నడిచె ననఁగ
నమరుఁ బదతాడనాభిధానములు సాంబ. 38

టీ. పంద, కోఁచ, పిఱికి, పాఱుఁబోతు(పాఱు + పోతు)-౪=యుద్ధభీరువు. విడియము, వీడెము, వీడ్యము, వక్కాకు, తములము, బాగాలు, తమ్మలము - ౭=తాంబూలము. కొనియాడె, అగ్గించె, పొగడె, కొండాడె, ఎంచె, కైవారమొనరించె - ౬=స్తోత్రముచేసెను. క్రచ్చు, కోరిక, కోర్కి, ఇచ్ఛ-౪=ఇచ్ఛ. రోసె, పరికించె, నెమకె, తడవె, వెదకె, ఆరసె, అరసె, వెతకె-౮=అన్వేషించెను. తన్నె, తాఁచె, అడుగుతాటించె, కాళ్లచేనడిచె ౪=పాదముతోఁ దన్నెను.

సీ. కొమరు చొక్కాటమ్ము గొనబు చొకారము
చొక్కము మేలిమి జోఁక పొలుపు
నాణెంబు సొరు విన్నాణంబు తిన్నన
పరఁగు చొక్కా చెల్వు మురువు తనరు
నగు తియ్య పొనరు చెన్నలరు నలువు తీరు
వఱలు జాను చెలంగు కొఱలు నొనరు
చను తగు నొప్పు నెసంగు ననెడుపేళ్లు
తగు మంజులమునకు దండ యొద్ద
తే. చెంత కుఱఁగలి డగ్గఱ చేర్వ పొంత
దాపు సరస కెలను పజ్జ ప్రాపు వద్ది
యండ చక్క గపెడి యన నమర నా స
మీపనామములు మనోజ్ఞరూప సాంబ. 39

టీ. కొమరు, చొక్కాటము.॥రూ॥ చొకాటము-చొక్కటము, గొనబు, చొకారము ॥రూ॥ చొక్కారము, చొక్కము, మేలిమి, జోఁక,

పొలుపు, నాణెము, సొరు, విన్నాణము, తిన్నన, పరఁగు, చొక్కా ॥రూ॥ చొక్క-చొకా (ఈ౩ను,చొక్కమునకు వృత్తిని మీఁదివర్ణము లోపింపఁగా మిగిలినరూపములు), చెల్వు, మురువు, తనరు, అగు, తియ్య, పొనరు, చెన్ను, అలరు, నలువు, తీరు, వఱలు, జాను, చెలఁగు, కొఱలు, ఒనరు, చను, తగు, అమరు, ఒప్పు, ఎసఁగు-౨౦=మంజులమైనది. దండ, ఒద్ద, కుఱఁగలి, డగ్గఱ, ॥రూ॥దగ్గఱ, చేర్వ॥రూ॥చేరువ, పొంత, దాపు, సరస, కెలను, పజ్జ (ప్ర. పశ్చాత్), ప్రాపు, పద్ద, అండ, చక్కి, గరిడి - ౧౮=సమీపము.

సీ. పిమ్మటఁ దరువాతఁ బిదప వెన్క వెనుక
నసఁగఁ బశ్చాదభిఖ్యలు చెలంగు
సడలె వదలె ప్రీలె జాఱె వీడె నసంగఁ
జ్యుతసమాఖ్య లగు లొచ్చు కొఱఁద కడమ
కుఱుచ యొచ్చెము తగ్గు కొంచెము తక్కువ
కుందు కొదవ లోను కొద్ది యనఁగ
మెఱయు న్యూనతపేళ్లు మిక్కిలి యెక్కువ
యెచ్చు పెల్లుబ్బదనము పెచ్చు మిగుల
తే. హెచ్చనఁగ నధికాభిఖ్య లెసఁగు చుండుఁ
దొలుత ముందర మున్ మున్ను తొల్లి మునుపు
ముందు మును తొలి యనఁ జనుఁ బూర్వమునకుఁ
దడవు జాగన నాలస్య మడరు సాంబ. 40

టీ. పిమ్మట, తరువాత (తరువాయి సప్తమ్యేకవచనము), పిదప, వెన్క, వెనుక-౫=అనంతరము. సడలె, వదలె, ప్రీలె, జాఱె, వీడె-౫=చ్యుతమయ్యె. లొచ్చు, కొఱఁద, కడమ, కుఱుచ, ఒచ్చెము, తగ్గు, కొంచెము, తక్కువ, కుందు, కొదవ, లోను, కొద్ది-౧౨=న్యూనత. మిక్కిలి, ఎక్కువ, ఎచ్చు, పెల్లుబ్బదనము, పెచ్చు, మిగులన్, హెచ్చు-౭=అధికము. తొలుతన్,

ముందరి ॥పా॥ ముందఱ, మున్ను, తొల్లి, మునుపు, ముందు, మును, తొలి-౯=పూర్వము. తడవు, జాగు - ౨=ఆలస్యము.

సీ. తాఱుమాఱయ్యెను ♦ దడఁబడె వీడ్వడె
నన విపర్యాసాఖ్య ♦ లమరు సాము
సగము సాఁబా లనఁ ♦ దగు నర్ధ మనుటకుఁ
దూకొనెఁ జొరఁబాఱెఁ ♦ దూఱెఁ జొచ్చె
ననఁగఁ బ్రవేశించె ♦ ననుటకుఁ దనరారు
మొత్తెఁ గొట్టెను వ్రేసె ♦ మోఁదె ననఁగఁ
బ్రహరించె ననుట కౌఁ ♦ బనిచె ననిచెఁ బుచ్చె
నంపెఁ బుత్తెంచెఁ బో ♦ మ్మనియెఁ బంపె
తే. గెలువు మనె ననఁ బ్రస్థితాఖ్యలు చెలంగుఁ
జాయ పొం తనఁ జో టనఁ ♦ బాయ యిక్క-
చక్క తా వనఁగఁ బ్రదేశసంజ్ఞ దనరు
నంబరనదీలసజ్జటాడంబ సాంబ. 41

టీ. తాఱుమాఱయ్యెను, తడఁబడెను, వీడ్వడెను - 3=విపర్యాసము (తలక్రిందు). సాము, సగము, సాఁబాలు-3=అర్ధము. తూకొనెను, చొరఁబాఱెను, తూఱెను, చొచ్చెను-3=ప్రవేశించెను. మొత్తెను, కొట్టెను, వ్రేసెను, మోఁదెను-౪=ప్రహరించెను. పనిచెను (పోవుధాతుప్రేరణము), అనిచెను, పుచ్చెను (పోవుధాతుప్రేరణము), అంపెను, పుత్తెంచెను, పొమ్మనియెను, పంపెను,గెలువుమనెను-౮=ప్రయాణముసేయించెను, చాయ, పొంత,చోటు, పాయ, ఇక్క, చక్క, తావు -౭=ప్రదేశము.

సీ. అచట నయ్యెడ నందు ♦ నచ్చో నదిగో నట
నెచ్చట నెక్కడ ♦ నెకడ నాడ
నావంక నల్లదె ♦ యనఁ దత్ప్రదేశాఖ్య

లోదవు ముంగల మ్రోల । నెదుట ముందు
ముందట యనఁగ సమ్ముఖముపేళ్లు రహించు
నిరుదెస లిరువంక । లిరుగెలంకు
లిరుప్రక్క లిరుమైల । లిరుగ్రేవ లిరుగడల్
సూరె లనెడిపేళ్లు । మీఁజు నుభయ
తే. పార్శ్వనామముల్ వడసెండె । బాళితాఁకె
మైమఱచెఁ గడపట్టె సొమ్మసిలె ననఁగ
మూర్ఛ కాఁ గికురించెను । మోసపుచ్చెఁ
బిక్కచేసె నా వంచనపేళ్లు సాంబ. 42

టీ. అచటన్, అయ్యెడన్, అందున్, అచ్చోన్, అదిగో ॥రూ॥ అదె, అటన్, అచ్చటన్, అక్కడన్, అకడన్, అడన్, ఆవంకన్, అల్లదె ॥రూ॥ అల్లదిగో - ౧౮=ఆ ప్రదేశమునందు. ముంగల, మ్రోల, ఎదుట, ముందు, ముందట - ౫=సమ్ముఖము. ఇరుదెసలు, ఇరువంకలు ॥రూ॥ ఇర్వంకలు, ఇరుగెలఁకులు, ఇరుప్రక్కలు, ఇరుమైలలు, ఇరుగ్రేవలు, ఇరుగడలు, సూరెలు - ౯=ఉభయపార్శ్వములు. వడసెండెను, బాళితాఁకెను, మైమఱచెను, కడపట్టెను, సొమ్మసిల్లెను - ౫=మూర్ఛనొందెను. కికురించెను, మోసపుచ్చెను, పిక్కచేసెను - ౩=వంచించెను.

సీ. వెఱ బీతు దిగు లళ్కు । వెఱ పదరు బెదరు
జళుకు కెదర జడుపన । వెలయు భయము
కత్తి వా లడిదము । కైదువు నన ఖడ్గ
మెసఁగు బల్లెము గడ । యీఁటె చివ్వ
యనఁగఁ గుంతాఖ్య లౌ । నామెత పంషుగ
పబ్బం బనఁగ నుత్సవమున కలరు
వంక వంకర పొట్టు । హొంకన వక్రత

చెలఁగు దుడుకు లూటి జులిమి దుండ
తే. గ మ్మనఁగ నుద్ధతాఖ్య లౌఁ గాని వల్లె
మంచిది యనంగఁ దగు సమ్మతించుటకును
కుఱుచ యరచట్టు దుత్తాయి కుబుస మనఁగ
నమరుఁ గూర్పాసనామధేయములు సాంబ. 43

టీ. వెఱ; బీతు (ప్ర. భీతి), దిగులు, అళుకు ॥రూ॥ అళుకు, వెఱపు, అదరు, బెదరు, జళుకు, ఎద, జడుపు – ౧౧=భయము. కత్తి, వాలు, అడిదము, కైదువు – ౪=ఖడ్గము. బల్లెము, గడ, ఈఁటె, చివ్వ – ౪=కుంతము. ఆమెత, పండుగ ॥రూ॥ పండుగు–పండువు, పబ్బము – ౫=ఉత్సవము. వంక, వంకర, సొట్ట, డొంక – ౪=వక్రత. దుడుకు, లూటి, జులిమి, దుండగము – ౪=దౌష్ట్యము. కాని, వల్లె, మంచిది – ౩=సమ్మతమును సూచించుట. కుఱుచ, అరచట్టు, దుత్తాయి, కుబుసము – ౪=కూర్పాసము–రవిక.

సీ. పావాలు పావలు పావుకోళ్లనఁ జెల్లుఁ
బాదుకాభిఖ్యలు పాయపోసు
లూష్పులు పాపోసు లుద్ధముల్ మోట్లు చె
ప్పు లనఁగఁ బాదరక్షలకుఁ దనరు
నంగడి బాజా రనంగ విపణి పొల్చు
గోన మల్లె నారి నా గుణము పరఁగు
మొన యొడ్డనఁగ వ్యూహమున కగుఁ బెడబొబ్బ
యార్పన నట్టహాసాఖ్య లెసఁగు
తే. లావు సత్తువ యనఁగ బలంబు చెలఁగు
నట్టు మొండె మనఁగఁ గబంధాఖ్య లలరు
దూల నవ తీఁట యనఁగఁ గండూతి కొనరు
శంబరాహితమదభిదాడంబ సాంబ. 44

టీ. పావాలు, పావలు, పావుకోళ్లు-౩=పాదుకలు (ఇవి కొయ్యతో చేయఁబడునవి), పాయపోసులు, ఊడ్పులు, పాపోసులు, ఉద్దములు, మెట్లు, చెప్పులు - ౬=పాదరక్షలు (తోలితో చేయఁబడునవి). అంగడి, బాజారు (అన్యదేశ్యము) - ౨=విపణి. గొనము, అల్లె, నారి - ౩=వింటియల్లెత్రాడు. మొన, ఒడ్డు - ౨=వ్యూహము. పెడబొబ్బ, ఆర్పు - ౨=అట్టహాసము. లావు, సత్తువ (ప్ర. సత్త్వము) - ౨=బలము. అట్ట, మొండెము - ౨=కబంధము-తలతెగినశరీరము. దూల, నవ, తీఁట - ౩=కండూతి-దురద.

సీ. విలు విల్లు సింగాణి ♦ విల్ సింగిణి యనంగఁ
  గోదండమున కగుఁ ♦ గోపు కొప్పు
నాఁ జను ధనురగ్ర♦నామంబులు లకోరి
  యంపఱ నారస ♦ మమ్ము తీరు
ములికి సరము కోల ♦ చిలుకు తూపు శరా
  ఖ్యలు మించు మైమరువు ♦ కమరు జోడు
దగళా జిరాయి బొం♦దళము దుప్పటమును
  జిలుకత్తు బం దనఁ ♦ జెలఁగుఁ గవచ
తే. మరద మఱఁ దే రనఁగ రథం ♦ బమరు హౌదయలు
బండి కొలారుబండి నాఁ ♦ బరఁగుఁ గోశ
తాంగనామముల్ ములికోల ♦ యారెకోల
ముల్లుకో లనఁ దోత్రంబు ♦ మొనయు సాంబ. 45

టీ. విలు, విల్లు, సింగాణి, విల్, సింగిణి ॥రూ॥ సింగిణీ - ౬=కోదండము (ధనుస్సు). కోపు, కొప్పు - ౨=వింటికొప్పు. లకోరి ॥రూ॥ లకోరీ, అంపఱ, నారసము (ప్ర. నారాచము), అమ్ము, తీరు, ములికి, సరము, కోల, చిలుకు, తూపు - ౧౧=బాణము. మైమరువు ॥రూ॥ మైమఱువు, కమరు, జోడు, దగళా, జిరాయి, బొందళము, దుప్పటము, చిలుకత్తు, బందు -

౧౦=కవచము, అరదము, (ప్ర. రథము), తేరు - ౨=రథము. హొయలుబండి, కొల్లారుబండి ॥రూ॥ కొలారుబండి-కొల్లాబండి - ౪=గోళతాంగము (గాడీ). మునికోల, ఆరెకోల, ముల్లుకోల ॥రూ॥ ములుకోల - ౪=తోత్రము (చబుకు).

సీ. దీవట్లు పంజులు • దివ్వటీల్ దివటీలు
దివియ లనం గరదీపిక లగు
నొగ కాడిమ్రానికనఁ • దగుఁ గూబరము కాన్క
కానుక సూడిదె • కప్ప మనఁగఁ
గరముపేళ్లగు గద్దె • గద్దియ యనఁగ సిం
హాసననామంబు • లమరు గొటిజ
గొల్లెనయు గుడారు • గూడార మనఁ దగుఁ
బటకుటీరము నొప్పి • బాద యలఁత
తే. తెగులు తెవు లన రోగాఖ్య • లగును వెజ్జు
మందరి యనంగ వైద్యనామంబు లెసఁగు
దండ చేరు సరము పేరు • తావడంబు
సరి యనఁగ హారనామముల్ • పొరయు సాంబ. 46

టీ. దీవట్లు, పంజులు, దివ్వటీలు, దివటీలు, దివియలు - ౫ = కరదీపికలు. నొగ, కాడిమ్రాఁకు - ౨=కూబరము. కాన్క, కానుక ॥రూ॥ కానిక, సూడిదె, కప్పము - ౫=కరము (పన్ను). గద్దె, గద్దియ - ౨=సింహాసనము. గొటిజ, గొల్లెన ॥రూ॥ గొల్లియన, గుడారు ॥రూ॥ గుడారము, గూడారము - ౬=పటకుటీరము (డేరా). నొప్పి, బాద (ప్ర. బాధ), అలఁత, తెగులు, తెవులు - ౫=రోగము. వెజ్జు (ప్ర. వైద్యుఁడు), మందరి - ౨ = వైద్యుఁడు. దండ, చేరు, సరము, పేరు, తావడము ॥రూ॥ తావళము, సరి - ౭=హారము.

సీ. సోబె సిబ్బె మనఁ బొల్చును గిలానము కొంగు
చెఱఁగు చుంగనఁ నొప్పుఁ జేలచుతుద

నెయ్యి నేచము రస ఁ నెగడు నాజ్యముపేళ్లు
తైలాఖ్య యగు నూనె ఁ తలచను రస
దివ్వెచమురు నామిఁదెము నాముదం బన
నేరండతైలాఖ్య ఁ లెసఁగుఁ గోఁపు
సారాయి యనఁ జెల్లు ఁ వారుణీనామముల్
తిలపిష్టమున కగుఁ ఁ దెలికపిండి
తే. గాన్గుపిండి యనంగఁ దక్రంబు వెలయుఁ
జల్ల మజ్జిగ యన దధిసంజ్ఞ దనరుఁ
బెరుఁగు కలు పన గోరంట ఁ బెల్ల మచ్చు
నా గుడాభిఖ్య లగు జగన్నాథ సాంబ. 47

టీ. సోబె, సిబ్బెము – ౨=కిలాసము. కొంగు, చెఱఁగు, చుంగు – 3=వస్త్రముకొన. నేయి ॥రూ॥ నెయ్యి, నే, చమురు – ౪=ఘృతము. నూనె, తలచమురు – ౨=తైలము, దివ్వెచమురు, ఆమిదెము, ఆముదము – 3 = ఏరండతైలము. కోఁపు, సారాయి – ౨=మద్యము. తెలికపిండి, గాన్గుపిండి – ౨=తిలపిష్టము. చల్ల, మజ్జిగ – ౨=తక్రము., పెరుఁగు, కలుఁపు – ౨ = దధి. గోరంట, బెల్లము, అచ్చు – 3=గుడము.

సీ. ఒడమెలు సొమ్ములు ఁ తొడవు లనఁగఁ జెల్లు
భూషణాఖ్యలు విత్తమునకు రూక
ధనము రొక్క మనంగఁ ఁ దనరు మేలుతరంబు
మేల్బంతి కన్నాకు ఁ మిాసరంబు
తలకట్టు నాఁగ ధాసిలు శ్రేష్ఠనామంబు
లనవుడు నాఁగ నా ఁ ననఁగ నావు
డనఁగఁ జెల్లు ననంగ ఁ ననెడిపేరులను విం
జామరము లన వింజామర లన

తే. జమిడివీచోపు లనఁ జామరముల కొన
వాతు కల్కండ చక్కెర । పంచదార
కండచక్కెర మేల్పులకండ మనఁగ
శర్కరాభిఖ్య లగు శైలచాప సాంబ. 48

టీ. ఒడమెలు (ఇది అఱవపదము), సొమ్ములు (ప్ర. స్వమ్), తొడవులు - ౩=భూషణములు. రూక, ధనము (ఇది తత్సమము), రొక్కము (ప్ర. రుక్మము) - ౩=విత్తము. మేలుతరము, మేల్బంతి, కన్నాకు, మూసరము, తలకట్టు - ౫=శ్రేష్ఠము. అనవుడున్, నాఁగన్, నాన్, అనఁగన్, నావుడున్ - ౫=అనఁగా. వింజామరములు, వింజామరలు, జమిడివీచోపులు - ౩=చామరములు. నవాతు, కల్కండ, చక్కెర, పంచదార, కండచక్కెర, మేలుపులకండము - ౬=శర్కర.

సీ. సైకము తోడెము । సన్న మన్నువ జిల్గు
వలిపము చిఱు లేఁత । కొలఁది యలఁతి
యసదు లే జీబన । నమరు స్వల్పమునకుఁ
బెను గొప్ప బలు పేరు । పెద్ద దొడ్డ
గన మన నధికాఖ్య । లొనరుఁ దోరము హొమ్ము
గమక మొమ్మనఁగ స్థూలము చెలంగు
డస్సెఁ గుందె ముడింగెఁ । దాఁకె నుబ్బడఁగెను
గ్రమ్మెఁ గ్రుంగెను డొంకె । సగ్గ స్రుక్కెఁ
తే. దగ్గె నన క్షీణదశ కగు । డబ్బు బద్దు
పొల్లు డబ్బఱ తాటోటు । బొంకు రవళి
కల్ల జూదన నన్ఋతంబు । పేళ్లు వెలయు
నిలుకడ యనంగ నిరతాఖ్య । నెగడు సాంబ. 49

టీ. సైకము, తోడెము, సన్నము, అన్నువ, జిల్గు ॥రూ॥ జిలుఁగు,

పలిపము, చిఱు, లేఁత, కొలఁది, అలఁతి; అసదు, లే, జీబు - ౧౮=స్వల్పము. పెను, గొప్ప, బలు, పేరు, పెద్ద, దొడ్డ, గనము - ౭ = అధికమైనది. తోరము, హొమ్ము, గమకము, ఒమ్ము - ౮=స్థూలము, డస్సెను; కుందెను, ముడిఁగెను, తాఁకెను, ఉబ్బడఁగెను, ప్రమగ్గెను, క్రుంగెను, డొంకెను, సగ్గెను, స్రుక్కెను, తగ్గెను - ౧౧=క్షీణించెను. డబ్బు, బద్దు, పొల్లు, దబ్బర ॥రూ॥ డబ్బఱ, తాటోటు, బొంకు, తవలి ॥రూ॥ తవళి, కల్ల, జూదు - ౧౧=అసత్యము. నిలుకడ = నిరతము.

సీ. ఎంచె గణుతిచేసె । నెన్నికనిడె నెన్నె
నఁనగ గణించుట । కమరుఁ దాల్మి
సైరణ యోర్పన । శాంతతపేళ్లగు
నెమ్మి నెమ్మది హాయి । నిమ్మళంబు
నాఁగ నిరాతంక।నామము లగు వడ
యలయిక బడలిక । యలపు సేద
యనఁగ శ్రమాఖ్య లౌ । నగ్గలం బాయెను
మేరతప్పెను మట్టు।మీఱె మించె
తే. వెక్కసం బయ్యె నుఱవయ్యెఁ । గ్రిక్కిఱిసెను
నఁనగ నుత్కృష్ట మనుట కౌ । నావరించె
నిండె నెగడె వెలసెఁ బర్వె । నిగిడె నఁనగ
వ్యాప్త మయ్యె ననెడిపేళ్ల । కలరు సాంబ. 50

టీ. ఎంచెను, గణుతిచేసెను, ఎన్నికనిడెను, ఎన్నెను - ౮=గణించుట. తాల్మి ॥రూ॥ తాలిమి, సైరణ ॥రూ॥ సయిరణ, ఓర్పు ॥రూ॥ ఓరుపు - ౬= శాంతత్వము. నెమ్మి, నెమ్మది (నెఱ+మది), హాయి, నిమ్మళము - ౮ = నిరాతంకము. వడ, అలయిక; బడలిక, అలపు, సేద- ౫=శ్రమము. అగ్గలమయ్యెను, మేరతప్పెను, మట్టుమీఱెను, మించెను, వెక్కసమయ్యెను, ఉఱవ

య్యెను, క్రిక్కిఱిసెను-౩=ఉత్కృష్టమయ్యెను. ఆవరించెను, నిండెను, నెగడెను, వెలసెను, పర్వెను, నిగిడెను-౬=వ్యాపించెను.

సీ. అవసడి యాడిక యాఱడి సడి యట్టు
నగడు దూఱ యన నింద కమరు మాల్మి
యలవాటు వాడుక యలవడు టనఁ బొల్చుఁ
బరిచయాభిఖ్యలు పన్నిదంబు
పందెము జూద మనం దగు ద్యూతంబు
నిబ్బది నిక్కము నిలువరంబు
నిజము నిక్కువ మన నెగడు సత్యముపేళ్లు
గోర్వంక నెలకూన గోటినాటు
తే. నా నఖక్షత మగును దంతక్షతములు
కెరలుఁ బలునొక్కు వాతెఱకెంపు పెదవి
గంటి కెమ్మోవిగుఱి యనఁ గాఁగిలి యనఁ
గవుఁగి లనఁగ నాలింగనాఖ్య లగు సాంబ. 51

టీ. అవసడి, ఆడిక, ఆఱడి, సడి, అట్టు, అగడు, దూఱు - ౭ = నింద. మాల్మి ॥రూ॥ మాలిమి, అలవాటు, వాడుక, అలవడుట - ౪=పరిచయము. పన్నిదము, పందెము, జూదము ॥రూ॥ జూజము (ప్ర. ద్యూతము)-౩=ద్యూతము. నిబ్బది, నిక్కము, నిలువరము, నిజము, నిక్కువము - ౫ = సత్యము. గోర్వంక ॥రూ॥ గోరువంక, నెలకూన, గోటినాటు - ౩=నఖక్షతము. పలునొక్కు, వాతెఱకెంపు, పెదవిగంటి, కెమ్మోవిగుఱి - ౪=దంతక్షతము. కాఁగిలి, కవుఁగిలి - ౨=ఆలింగనము.

సీ. నాగకేసరులు చెన్నంగులు కురువులు
భోజనప్రియములు రాజనములు
గన్నెలు లిప్పపూల్ గంగాజలంబులు

మట్టకారులు పూలకేమంజరీలు
పెద్దవంకలు పాలకేవెల్లులు ముత్తెపు
సరులు సంబావులు కే చంద్రవంక
లేనుఁగుకొమ్ములు కే మానికములు వన్నె
పూలు సీతాభోగకేము లన ౹౫ాలి
తే. ధాన్య మెసఁగును దూము ముంతెత ముకుసంబు
బల్ల కుంచము సోల తవ్వ పడి యడ్డ
గరిసె పుట్టి సెలగ మెడా కే కల మనంగ
ధాన్యములు గొల్చువానికి కే దగును సాంబ. 52

టీ. నాగకేసరులు, చెన్నంగులు, కురువులు, భోజనప్రియములు, రాజనములు, గన్నేఱులు, ఇప్పపూలు, గంగాజలములు, మట్టకారులు, పూలమంజరీలు, పెద్దవంకలు, పాలవెల్లులు, ముత్తెపుసరులు, సంబావులు, చంద్రవంకలు, ఏనుఁగుకొమ్ములు, మానికములు, వన్నెపూలు, సీతాభోగములు,ఈ ౧౯యును వడ్లవిధములపేళ్లు. తూము, ముంత, ముకుసము, బల్ల, కుంచము, సోల, తవ్వ, పడి, అడ్డ, గరిసె, పుట్టి, సెలగ, మెడా, కలము - ఈ ౧౪ ను ధాన్యములు కొల్చు సాధనములపేళ్లు.

క. ఇమ్మనుజవర్గుఁ జేసితి
సమ్మదమున దీని వినినకేజనులు భళా చో
క్క మ్మనఁగా నెంతయు నన
ఘ మ్మనఁగా మహిని వెలయుఁ కే గావుత సాంబా. 53

తా. ఈమానవవర్గును రచించినాఁడను. ఇది వినునట్టిజనులు 'బలారే యెంత చొక్కమైనది నిర్దుష్టమైనది' అనఁగా భూమియందుఁ బ్రసిద్ధి నొందును గాత.

మానవవర్గు - సమాప్తము.

స్థా వ ర వ ర్గు.

క. శ్రీవరదాయక పాయక
దేవరనామాంకితముగఁ జే దేటపఱిచెదన్
స్థావరవర్గును గవితా
భావరసజ్ఞు లెద మెచ్చఁ బశుపతి సాంబా. 54

తా. సంపత్కరము లగువరముల నిచ్చువాఁడా! పశుపతీ! సాంబమూర్తీ! కవిత్వపుభావమును రసమును నెఱింగినవారు మెచ్చుకొనునట్లు స్థావరవర్గును నెడ తెగక నీపేర నంకితముగా విశదపఱుచుచున్నాను.

సీ. ఇలతాల్పు గట్టు గుబ్బలి కొండ మల తిప్ప
యన శైలనామంబు లమరు మంచు
టిలతాల్పు వడకుగుబ్బలి దుగ్గికన్నయ్య
గట్లరాయఁడు జేసికంటిమామ
చలికొండ వలిమల పులుచూలితాత నా
హిమగిరినామంబు లెసఁగుఁ బసిఁడి
గట్టు వేల్పులమన్కిపట్టు క్రొన్నెలదారి
సింగిణి యన మేరుశిఖరి వొల్చు
తే. విసపుమేఁతరి బలుటెంకి వెండికొండ
తెలిమల యనంగ రజతాద్రి తేజరిల్లు
బటువుమల తుదగట్టనఁ బరఁగుఁ జక్ర
వాళగిరిపేళ్లు త్రిభువనవంద్య సాంబ. 55

టీ. ఇలతాల్పు = భూమిని ధరించినది, గట్టు, గుబ్బలి, కొండ, మల, తిప్ప - ౬ = పర్వతము. మంచుటిలతాల్పు = మంచుకొండ, వడఁకుగుబ్బలి=చలికొండ, దుగ్గికన్నయ్య=దుర్గను (పార్వతిని) కన్నతండ్రి, గట్లరాయఁ

డు = పర్వతరాజు, వేసికంటిమామ=శివునిమామ, చలికొండ, వలిమల, పులుచూలితాత=అల్లుకసవునఁ బుట్టినకుమారస్వామికి పితామహుఁడు - రా = హిమవంతుఁడు. పసిఁడిగట్టు=బంగారుపర్వతము, వేల్పుల...పట్టు = దేవతలవాసస్థానమైనది, క్రొన్నె...సింగిణి=లేఁతచంద్రుని ధరించిన శివునికి విల్లైన'ది - 3=మేరుపర్వతము. విసపు...టెంకి=విషమును భక్షించినశివునిగొప్పస్థానము, వెండికొండ, తెలిమల=తెల్లనికొండ - 3=కైలాసపర్వతము. బటువుమల = గుండ్రనైనకొండ, తుదగట్టు = కడపటనుండుకొండ - ౨ = చక్రవాళపర్వతము.

సీ. కవ్వపుమల తరిగట్టన మంథరం
బడరుఁ దూరుపుమల పొడుపుఁదిప్ప
మొదటికొండ యనంగ నుదయాచలం బొప్పుఁ
బడమటిమల క్రుంకుఁగొండమితాల్పు
నా యస్తగిరి కగు నాయి తాకల్లనఁ
బ్రస్తరాఖ్య దలిర్చుఁ బల్లె యూరు
కుప్పం బనఁగ గ్రామ మొప్పును బ్రోలు వీ
డనఁ బట్టణముపేరు లలరుచుండు
తే. నిరవు టెంకి యునికి యిక్కయి యిల్లు గీము
మనికి పట్టు బిడారు కొంప యిలు నెలవు
నట్టు తావస మందిరనామము లగు
శంబరాహితమదభిదాడంబ సాంబ. 56

టీ. కవ్వపుమల = (సముద్రమును చిలికినపుడు) కవ్వముగా నుండినకొండ, తరిగట్టు=(సముద్రమును) చిలికినకొండ-౨=మంథరపర్వతము. తూరుపుమల=తూర్పుదిక్కున నుండుకొండ, పొడుపుఁదిప్ప=ఉదయపర్వతము, మొదటికొండ - 3=ఉదయపర్వతము. పడమటిమల=పడమటనుండుకొండ, క్రుం

కుపుడమితొల్పు=అస్తమించుపర్వతము-౨=అస్తగిరి. తాయి, తా, కల్లు-౩=శిల. పల్లె, ఊరు; కుప్పము-౩=గ్రామము. ప్రోలు, వీడు-౨=పట్టణము. ఇరవు॥రూ॥ ఇరువు, టెంకి, ఉనికి, ఇక్క, యిల్లు, గీము (ప్ర. గృహము), మనికి, పట్టు, బిడారు, కొంప, ఇలు, నెలవు, నట్టు, తావు (అన్యదేశ్యము)-౧౫=మందిరము.

సీ. టెంకాయచెట్టన తేంగ్రమాను నారిక
డం బన నారికేళంబు దనరుఁ
దా డనఁ దాళ మౌ దాళిమ్మ దానిమ్మ
యన దాడిమియుఁ బొన్న పొన యనంగఁ
బున్నాగముఁ దనర్చు గన్నేఱు గన్నెఱు
నాఁగను గరవీర నామము లగు
రేఁగు రే నన బదరికిఁ జెల్లు మారేడు
బిలువ మనఁ దనర్చు బిల్వమునకు
తే. జమ్మి జం బన శమి యగుఁ జంపకంబు
దనరు సంపెఁగ సంపఁగె యనఁగ నెల్లి
యుసిరి యుసిరిక యన ధాత్రి కొప్పు రాగి
యనఁగ రా వన నశ్వత్థ మొనరు సాంబ. 57

టీ. టెంకాయచెట్టు ॥రూ॥ తెంకాయచెట్టు, తేఁగ్రమాను ॥రూ॥ తేగ్రమాను, నారికడము-౫=నారికేళము. తాడు=తాళవృక్షము (తాటిచెట్టు). దాళిమ్మ, దాడిమ్మ॥రూ॥ దానిమ్మ-౩=దాడిమి. పొన్న, పొన-౨=పున్నాగవృక్షము. గన్నేఱు, గన్నెఱు-౨=కరవీరము. రేఁగు, రేను-౨=బదరి. మారేడు, బిలువము-౨=బిల్వము. జమ్మి, * జంబు-౨=శమీవృక్షము. సంపెఁగ, సంపఁగె॥రూ॥ సంపఁగియ-౩=చంపకము. నెల్లి, ఉసిరి, ఉసిరిక-౩=ధాత్రి. రాగి, రావి-౨=అశ్వత్థము.

* ఇది శమీవృక్షనామ మగుట విచార్యము.

సీ. అత్తి మేడి యనంగ ◆ నౌదుంబరం బొప్పు
మావి మామి డన నా◆మ్రమము దనర్చు
వెలఁగ వెలంగ నా ◆ వెలయుఁ గపిత్థంబు
మల్లె మల్లియ నాఁగ ◆ మల్లిక యగు
జాజి జాది యనంగ ◆ జాతి యగు నేరేడు
నేరెడు నా జంబు ◆ నెగడుచుండుఁ
బాదిరి కలిగొట్టు ◆ నాఁ దగుఁ బాటలి
పొగడ పొవ డన నొ◆ప్పును వకుళము
తే. మ్రాఁకు మ్రాను చెట్టనఁగ ద్రుమ◆మంబు చెలఁగుఁ
దీఁగ తీఁగియ లతకూన ◆ తీఁగె యనఁగఁ
దనరు లతపేరు పూవులు ◆ ననలు విరులు
పువ్వు లలరులు నా సుమం◆బు లగు సాంబ. 58

టీ. అత్తి, మేడి—౨=ఉదుంబరము. మావి, మామిడి—౨=ఆమ్రవృక్షము. వెలఁగ, వెలంగ—౨=కపిత్థము. మల్లె, మల్లియ—౨=మల్లిక. జాజి, జాది —౨= జాతిపుష్పము. నేరేడు, నేరెడు —౨=జంబూవృక్షము. పాదిరి, కలిగొట్టు—౨=పాటలి. పొగడ, పొవడ—౨=వకుళము. మ్రాఁకు, మ్రాను, చెట్టు—౩=సామాన్యముగా వృక్షము. తీఁగ ॥రూ॥ తీవ, తీఁగియ ॥రూ॥ తీవియ, లతకూన (మిశ్రపదము), తీఁగె॥రూ॥తీవె —౭=లత. పూవులు ॥రూ॥ పూలు, ననలు, విరులు, పువ్వులు॥రూ॥పువులు, అలరులు —౭=పుష్పములు.

సీ. మొక్క మోటిక మోసు ◆ మోక మొలక యన
నంకురనామంబు ◆ లలరు నిగురు
తలిరు చిగురు నాఁగఁ ◆ దగుఁ బల్లవాఖ్యలు
కొన తుద యన నగ్ర◆మునకుఁ బొల్చుఁ

దోఁఱ తోఁలి తోఁఱ్ఱ నాఁ । దరుకోటరం బొప్పుఁ
దమ్మి తామ రసఁ గం । జమ్ము పరఁగుఁ
దోఁగ తోఁవ కలు వనఁ । దగు నుత్పలమునకు
దట్టంబు జొంపంబు । తఱుచు జీబు
తే. గుమురు తంపర యన నిబి । డము దనర్పు
మొగడ మొగ్గ యనం దగు । ముకుళమునకు
నిక్షుకాండంబునకుఁ బేరు । లెసఁగుఁ జెఱకు
కనులుగలమ్రాను తియ్యమ్రా । ననఁగ సాంబ. 59

టీ. మొక్క, మోటిక॥రూ॥ మొట్టిక, మొటిక, మోను, మోక, మొలక-౭=అంకురము. ఇగురు, తలిరు, చిగురు॥రూ॥-చివురు-౪=పల్లవము. కొన, తుద-౨=అగ్రము. తోఁఱ, తోఁలి, తోఁఱ్ఱ-౩=వృక్షకోటరము. తమ్మి, తామర-౨=తామరసము. తోఁగ, తోఁవ, కలువ -౩=ఉత్పలము. దట్టము, జొంపము, తఱుచు, జీబు, గుమురు॥రూ॥గుబురు, తంపర-౭=నిబిడము. మొగడ, మొగ్గ-౨=ముకుళము. చెఱకు, కనులుగలమ్రాను, తియ్యమ్రాను-౩=ఇక్షుకాండము.

సీ. తెలుపు తెల్లన తెల్ల । తెలి వెల్ల వెలి యన
ధవళవర్ణ మెసఁగుఁ । దొనరు తొఁగరు
కెంజాయ యెఱుపు పెఱ్ఱి । కెంపన రక్తవ
ర్ణ మగు నల్లన కఱి । నల్ల కప్పు
నలు పన నీలవర్ణము పొల్చుఁ జామన
పసరుచా యన శ్యామ । మెసఁగుచుండు
పళిది పసు పనంగ । నగుఁ బీతవర్ణంబు
తేట నున్నన నున్న । తెలివి నునుపు
తే. నిద్ద మన స్నిగ్ధత నెసంగు । నిగ్గు డాలు
మినుకు మిన మించు నిగ తళ్కు । మెఱుఁగు చికిలి

కళుకు జిగి రంగు మెఱుపనఁ గ్రొలుచుఁ గాంతి
నొడ్డు దరి గట్టనఁగఁ గూల గ్రొమొనరు సాంబ. 60

టీ. తెలుపు, తెల్లన, తెల్ల, తెలి, వెల్ల, వెలి-౬=ధవళవర్ణము. తొవరు, తొగరు, కెంజాయ (కెంపు+చాయ), ఎఱుపు, ఎఱ్ఱ, కెంపు-౬=రక్తవర్ణము. నల్లన, కఱి, నల్ల, కప్పు, నలుపు-౫=నీలవర్ణము. చామన, పసరుచాయ-౨=శ్యామవర్ణము. అళిది, పసుపు - ౨=పీతవర్ణము. తేట, నున్నన, నున్న, తెలివి, నునుపు, నిద్దము (ప్ర. స్నిగ్ధము)-౬=స్నిగ్ధత. నిగ్గు, డాలు, మినుకు ॥రూ॥ మిన్కు, మిన, మించు, నిగ, తళుకు ॥రూ॥ తళ్కు, మెఱుఁగు, చికిలి, కళుకు, జిగి, రంగు, మెఱుపు-౧౫=కాంతి. ఒడ్డు, దరి, గట్టు-౩=కూలము-తీరము.

సీ. ఆణి చినుకుఁబూస గ్రొ పాణి సుప్పాణి ము
 త్తెము ముత్తియంబు ముత్యమనఁ దనరు
మౌక్తికాఖ్యలు కెంపు గ్రొ మానికము రతన
 మనఁగ మాణిక్యాహ్వయంబు లలరుఁ
బగడము పవడం బనఁగ విద్రుమము పొల్చుఁ
 బక్కరాయనిఱాయి గ్రొ పచ్చ యనఁగ
మరకతము దలిర్చు గ్రొ మగఱాలు మూలఱా
 లన వజ్రము లగుఁ బుష్యరాగపుఱాయి
తే. కప్పుఱాయి యనఁగ నీల గ్రొ మొప్పుఁ బిల్లు
పూరి చిగిరింత యేత్రింత గ్రొ పొనుఁగు గడ్డి
గఱిక పచ్చిక వెణుతురు గ్రొ కసవు తుంగ
విడవలి యనఁ దృణాఖ్యలు గ్రొ వెలయు సాంబ. 61

టీ. ఆణి, చినుకుఁబూస=స్వాతివర్ష బిందువుచేఁబుట్టెడుపూస, పాణి, సుప్పాణి॥రూ॥సుపాణి, ముత్తెము, ముత్తియము, ముత్యము-౪=మౌక్తికము,

కెంపు, మానికము, రతనము (ప్ర. రత్నము) -౩=మాణిక్యము. పగడము, పవడము - ౨= విద్రుమము. పక్కి-రాయనితాయి, పచ్చ - ౨=మరకతము, మగతాలు, మూలతాలు-౨ = వజ్రములు. పుల్లంటుతాయి,కప్పుతాయి-౨= నీలము. పిల్లు, పూరి, చిగిరింత, ఏట్రింత, పోనుఁగు, గడ్డి, గఱిక, పచ్చిక, వెణుతురు, కసవు (ప్ర. ఘాసము), తుంగ, విడవలి-౧౨=తృణభేదములు.

సీ. ఎల్లి చుట్టువు గొడు గెండమఱు వనంగ
ఛత్రంబు దనరు ధ్వజంబుపేళ్లు
టెక్యము టెక్కెము టెక్కియము సిడంబు
పడగ డాలనఁ జెల్లు నిడివి నిడుద
సోగ నిడుపు చాఁపు నాఁగ దీర్ఘమునకౌ
మఱుఁగు చాటోలము మఱు వనంగఁ
దగుఁ బిధానాఖ్యలు జగతి జగిలె తిన్నె
యరుఁగన వేదిక కమరు నేల
తే. యిల పుడమి మన్ను బువి పంటవలఁతి యనఁగ
ధరణి కగు విప్పు వెడలుపు విరివి పఱపు
వెడఁద యన విస్తరాఖ్యలు వెలయుఁ బైరు
ససి యనఁగ సస్యనామము లెసఁగు సాంబ. 62

టీ. ఎల్లి, చుట్టువు, గొడుగు, ఎండమఱువు -౪=ఛత్రము. టెక్యము, టెక్కెము, టెక్కియము, సిడము, పడగ (ప్ర. పతాక), డాలు-౬=ధ్వజము. నిడివి, నిడుద, సోగ, నిడుపు, చాఁపు-౫=దీర్ఘము. మఱుఁగు, చాటు, ఓలము, మఱువు-౪=పిధానము. జగతి, జగిలె ॥రూ॥ జగ్గిలె, తిన్నె॥ రూ॥ తిన్నియ, అరుఁగు ॥రూ॥ అరఁగు - ౪=వేదిక. నేల, ఇల, పుడమి (ప్ర. పృథివి), మన్ను, బువి (ప్ర. భువి), పంటవలఁతి - ౬=భూమి. విప్పు, వెడలుపు, విరివి॥రూ॥విఱివి, పఱపు, వెడఁద - ౫=విస్తారము. పైరు, ససి -౨=సస్యము.

సీ. మోఁడు మొరఁడు మొద్దు | మోటన స్థాణు వౌ
బొఱియ కలుఁగు బొక్క | బొంద లోయ
యన బిలాఖ్యలు చెల్లు | నడుసు బురద ఱొంపి
యసలనఁ బంకాఖ్య | లెసఁగు మడుఁగు
మడు వన హ్రద మొప్పుఁ | బొడ వన నున్నతం
బగు గోడ యనఁగఁ గుడ్యంబు పొల్చు
సోరణగండ్లన | మీఱు గవాక్షము
మాడుగుల్ మిద్దెలు | మచ్చు లనఁగ
తే. దారునిర్మితగృహము లౌఁ | దరకసంబు
బత్తళిక పొది దొన యనఁ | బరఁగుఁ దూణి
పెట్టె మందసమును బెట్టె | పెట్టియ యనఁ
బేటికాభిఖ్య లగు గుణోపేటి సాంబ. 63

టీ. మోఁడు ॥రూ॥ మ్రోఁడు, మొరడు, మొద్దు, మోటు-౫=స్థాణువు. బొఱియ ॥రూ॥ బొఱ్ఱియ, బొఱ్ఱె, కలుఁగు, బొక్క, బొంద, లోయ-౭=బిలము. అడుసు, బురద, ఱొంపి, అసలు-౪=పంకము. మడుఁగు, మడువు-౨=హ్రదము. పొడవు ॥పా॥ పొడుగు-౨=ఉన్నతము. గోడ=కుడ్యము. సోరణగండ్లు ॥రూ॥ సోర్ణగండ్లు-౨=గవాక్షము. మాడుగులు ॥రూ॥ మాడువులు, మిద్దెలు, మచ్చులు-౪=దారునిర్మితగృహములు. తరకసము, బత్తళిక, పొది, దొన-౪=తూణీరము. పెట్టె, మందసము, పెట్టె, పెట్టియ-౪=పేటిక.

సీ. ఎన జోఁడు మాదిరి | యీఁడు పురుడు మాద్రి
సాటి పాటి తరంబు | దీటు దినుసు
సరి యుద్ది ప్రతి దిన్సు | సవతు పోలిక దొర
జత యనఁగా సదృశమున కెనఁగుఁ
బల్లకి పల్లకి | పాలకి పాల్కి నాఁ

• బల్యంకి కాఖ్యలు ఽ పరఁగు లాలి
యుయ్యాల యుయ్యేల ఽ యూయెల తొట్ల జో
ల యనంగ డోలికాఽహ్వయము లెసఁగుఁ
తే. గంకటియు మంచ మనఁ జెల్లుఁ ఽ ఖట్వమునకుఁ
బీఁట పలక యనఁగ నొప్పుఁ ఽ బీఠమునకు
బరణియుఁ గరాట మనుపేళ్లు ఽ భరణి కమరు
నిచ్చెన యనఁగ నిశ్రేణి ఽ నెగడు సాంబ. 64

టీ. ఎన, జోడు, మాదిరి, ఈడు, పురుడు, మాద్రి, సాటి, పాటి, తరము, దీటు, దినుసు, సరి, ఉద్ది, ప్రతి, దిన్సు, సవతు, పోలిక, దొర, జత – ౧౯=సదృశము. పల్లకి, పల్లకీ, పాలకి, పాల్కి–౪=పల్యంకిక. లాలి, ఉయ్యాల ॥ రూ॥ ఉయ్యల, ఊయాల, ఊయల, ఉయాల, ఉయ్యేల ॥రూ॥ ఉయ్యెల, ఊయేల, ఊయెల ॥రూ॥ ఉయేల, తొట్ల, జోల–౧౩=డోల. కంకటి, మంచము–౨=ఖట్వము. పీఁట, పలక–౨=పీఠము. బరణి, కరాటము–౨=భరణి. నిచ్చెన=నిశ్రేణి.

సీ. ఉలి యు క్కిను మనంగ ఽ నొనరు నయస్సంజ్ఞ
చెంబు రాగి యనఁ దాఽమ్రం బెసంగుఁ
దగరము కరుగు డ ఽ నఁగ సీసము రహించుఁ
గాంస్యంబు వర్తిల్లుఁ ఽ గం చనంగఁ
ద్రపునామ మమరుఁ బిఽత్తళి యిత్తళి యనంగఁ
గుండలు చట్లు మూఁఽకుళ్లు బుడ్లు
కడవలు బానలు ఽ పిడతల్ వెస ళ్లన
భాండముల్ తగు నాఁచు ఽ పాఁచి యనఁగ
తే. శైవలం బగు నూతులు ఽ బావు లనఁగ
వెలయుఁ గూపంబులకు గుంట ఽ కొలను కొలఁకు

తిరుకొళం బన సరసికిఁ బరఁగు వాఁక
యేఱు వంక వాఁ గనఁ బేరు లెసఁగు సాంబ. 65

టీ. ఉలి, ఉక్కు, ఇనుము-౩=అయస్సు. చెంబు (ఇది అపవము). రాగి-౨=తామ్రము. తగరము, కరుగుడు-౨=సీసము. కంచు=కాంస్యము, పిత్తళి, ఇత్తళి ॥రూ॥ ఇత్తడి -౩=త్రపువు. కుండలు (సామాన్యముగా పాత్రము), చట్లు (నోరువెడల్పుగానుండునవి), మూఁకుళ్లు (మూఁతపెట్టెడునవి), బుడ్లు(సన్ననినోరుకలిగి పొడుగుగా ఉండునవి), కడవలు (నీళ్లుతోడుబిందె), బానలు (చిన్ననోరు పెద్దకడుపును గలవి), పిడతలు (చిన్నగిండిచెంబువంటివి,) వెసళ్లు (వండుటకుఁ దగినవి) -౮= భాండములు. నాఁచు, పాఁచి ॥రూ॥ ప్రాఁచి-౩=శైవలము. నూతులు, బావులు-౨=కూపములు. గుంట, కొలను, కొలఁకు,తిరుకొళము (ఇది అపవపదము)-౪= సరస్సు. వాఁక, ఏఱు, వంక, వాఁగు -౪=నది.

సీ. మీల్ మీలు చేఁపలు మీనులు తెఱగంట్లు
మచ్ఛెము లనఁ జెల్లు మత్స్యములకుఁ
దాఁబేలు తాఁమేలు నాఁ బొల్చుఁ గూర్మము
నెండ్రెండ్రకా యన నెసఁగుఁ గర్కి
యోడ కల మనంగ నొసరు నావకు వాన
జడి ముసు రనఁగ వర్షమున కలరు
వానరాల్ వడగండ్లు నా నొప్పుఁ గరకలు
నిసు మన నిసు కన నిసు వనంగ
తే. మెఱియు సైకతనామముల్ కురుజుతేనె
పుట్టతేనియ పెరతేనె పువ్వుఁదేనె
జుంటితేనియ యనఁ దగు సుమరసంబు
శంబధరనుతసుగుణకదంబ సాంబ. 66

టీ. మీల్, మీలు, మీనులు (ఈమాఁటికి ఏకవచనము మీను), చేఁపలు, తెఱగంట్లు=అనిమిషములు, మచ్చెములు (ప్ర. మత్స్యములు), -౬=మత్స్యములు. తాఁబేలు, తామేలు-౨=కూర్మము. ఎండ్రి, ఎండ్రకాయ-౨=కర్కి. ఓడ, కలము-౨=నావ. వాన, జడి, మునురు-౩=వర్షము. వానరాలు, వడగండ్లు-౨=కరకలు. ఇసుము, ఇసుక, ఇసువు-౩=సికత. కురుజుతేనె, పుట్టతేనె, పెరతేనె, పువ్వుఁదేనె, జుంటితేనె-౫=పుష్పరసము.

సీ. జముకాణము తివాసి । జంబుకాణ యనంగఁ
గంబళాఖ్య లగు బం।గారు హొన్ను
జాళువా పుత్తడి । మేలిమి బంగరు
పసిఁడి పొన్ను కడాని । పైఁడి యుదిరి
యన సువర్ణము వొల్చు । నపరంజి కుందనం
బనఁ దప్తకనక మౌఁ । దునుక తునియ
చిదురుప చిదుర నాఁ । జెలఁగు ఖండమునకుఁ
బొది ప్రోగు వామియుఁ । బ్రోవు తిట్ట
తే. కుప్ప యన రాశి కగు సజ్జ । యుప్పరిగయు
మహాలు మేడ యనంగ హా।ర్మ్య మగుఁ ద్రోవ
దారి తెన్ను తెరు వనఁ బ।థంబు వెలయు
రవ రజం బన లవముపే । ళ్లవును సాంబ. 67

టీ. జముకాణము, తివాసి, జంబుకాణ-౩=కంబళము (రత్నకంబళి). బంగారు ॥రూ॥ బంగారము, హొన్ను, జాళువా ॥రూ॥ జాళ్వా, పుత్తడి॥రూ॥ పుత్తళి, మేలిమి, బంగరు, పసిఁడి, పొన్ను, కడాని, పైఁడి ॥రూ॥ పయిఁడి, ఉదిరి-౧౫=సువర్ణము. అపరంజి, కుందనము - ౨=తప్తసువర్ణము. తునుక ॥రూ॥ తున్క, తునియ, చిదురుప ॥రూ॥ చిద్రుప, చిదుర -౬=ఖండము. పొది, ప్రోగు ॥రూ॥ పోగు, వామి, ప్రోవు, తిట్ట, కుప్ప - ౭=రాశి.

సజ్జ,ఉప్పరిగ, మహలు (ఇదిఅన్యదేశ్యము), మేడ-౪=హర్మ్యము. త్రోవ, దారి, తెన్ను, తెరువు ॥రూ॥ తెర్వు - ౫=మార్గము.రవ, రజము - ౨=లేశము.

సీ. అడవి కాన యనంగ నెసఁటవికిఁ దగు హజాసు
తోఁట సింగారపుఁదోఁట నంద
వన మనంగను నుపవనం మొప్పు నడబావి
డిగ్గియ దొరువు వన దీర్ఘిక తగుఁ
బవ్వళింపుబిడారు పడుకటి ల్లనఁ గేళి
గృహ మగు బోనపుటిల్లు వంట
యిల్లు నువారంపుటి ల్లనఁ బాకమం
దిరము రాజిలు దగతీర్పు చల్ల
తే. పంది లనఁ జలిపంది లనం దనర్చు
సలిలశాలాభిధలు నీరుచల్ల నీరు
మజ్జిగయు జలత్రకనామములు విసన
కఱ్ఱ వీవన యన వృంతక మగు సాంబ. 68

టీ. అడవి (ప్ర. అటవి.) కాన (ప్ర. కాననము), - ౨= అరణ్యము. హజానుతోఁట, సింగారపుఁదోఁట, నందవనము - 3=ఉపవనము. నడబావి, డిగ్గియ ॥రూ॥ డిగియ - దిగ్గియ, దొరువు - ౫=దీర్ఘిక. పవ్వళింపుబిడారు=శయనస్థానము, పడుకటిల్లు (పడుక + ఇల్లు) - ౨=కేళిగృహము. బోనపుటిల్లు (బోనము + ఇల్లు)=అన్నగృహము, వంటయిల్లు, నువారపుటిల్లు-3=పాకశాల. దగతీర్పు, చల్లపందిలి, చలిపందిలి-3=పానీయశాల. నీరుచల్ల, నీరుమజ్జిగ - ౨=జలత్రకము. విసనకఱ్ఱ, వీవన-౨=వృంతకము.

క. భువి నీస్థావరవర్గను
నవరణ వ్రాసినను,వినినఁ జదివిన యమ్మా
నవులను విద్యామతివై

భవశాలులఁ గా నొనర్పు శ్రీ పశుపతి సాంబా. 69

తా. భూమిలో నీస్థావరవర్గును జక్కఁగా వ్రాసినను, వినినను, జది వినను, నట్లుచేయుమనుష్యులను బశుపతీ! సాంబా! విద్యాబుద్ధిసంపదలచే నొప్పువారినిగాఁ జేయుము.

స్థావరవర్గు - సంపూర్ణము.

తిర్యగ్వర్గు-

క. శ్రీగౌరీపతి నీపై
బా గౌరీతి రచియింతుఁ శ్రీ బటుకవితాధా
రాగతిఁ దిర్యగ్వర్గును
వేగమె నిగిడించి ప్రోవరే శ్రీసాంబా. 70

తా. శ్రీపార్వతీనాథా! సాంబా! నేను మంచికవిత్వధారావైఖరి తోఁ జక్కనివిధమున నీకంకితముగాఁ దిర్యగ్వర్గును రచించెదను. దానిని శీఘ్రముగాఁ గొనసాగించి కావుమా.

సీ. నెఱసరి సింగంబు శ్రీ తెఱమొగముమెకంబు
మెకములదొర జడశ్రీమెకము బొబ్బ
మెకము వెడఁదనోటిశ్రీమెకము గుబ్బలిపట్టి
గుజ్జు మేనుంగులశ్రీగొంగ యనఁగఁ
జెలఁగు సింహముపేళ్లు శ్రీ పులి చాఱలమెకంబు
తెరువుగాపరి పసిశ్రీతిండిపోతు
మువ్వన్నెమెక మనఁ శ్రీ బొలుపొందు వ్యాఘ్రంబు
వావురము పటాణి శ్రీ వారువంబు
తే. జక్కి మావు గుజ్జము శేజి శ్రీ యెక్కిరింత

తత్తడి రవాలు నడఁగడు । కత్తలాని
తురికి బాబా యనఁగ నొప్పుఁ । దురగమునకుఁ
గొమ్మన్నగఁ దనరారు । శృంగమ్ము సాంబ. 71

టీ. కెఱసరి, సింగము (ప్ర. సింహము), తెఱ...మెకము-తెఱపగా (విశాలముగా) నుండు ముఖముగలమృగము-పంచాస్యము, మెక...దొర = మృగరాజు, జడమెకము=జటలు గలమృగము, బొబ్బమెకము=బొబ్బలువేయుమృగము, వెడఁదనోటిమెకము=విశాలమగునోరుగలమృగము, గుబ్బలిపట్టి గుఱ్ఱము=పార్వతివాహనము, ఏనుంగులగొంగ=ఏనుఁగులకుశత్రువు-గా=సింహము. పులి, చాఱలమెకము=చారికలు (రేఖలు)గల మృగము, తెరువుగాపరి=దారినిగాచుకొనియుండునది, పసి...పోతు=పశువులను భక్షించునది, మువ్వన్నెమెకము=మూఁడువర్ణములు (నలుపు తెలుపు పసపు) గల మృగము - ఇ=వ్యాఘ్రము. రావురము, పటాణి, వారువము ॥రూ॥ వార్వము, జక్కి, మావు, గుఱ్ఱము, తేజి ॥రూ॥ తేజీ; ఎక్కిరింత ॥రూ॥ ఎకిరింత, తత్తడి, రవాలు, నడగఁడు, కత్తలాని ॥ప్రా॥ కత్తళఁడు, తురికి, బాబా-గా=అశ్వము. కొమ్ము=శృంగము.

సీ. సిబ్బెమేనిమెకంబు । గబ్బుచెంపమెకంబు
గొప్పయుజ్జమెక మెకెక్కుడుమెకంబు
గోరు చెయ్యిగలమెకము రెంటఁద్రాగు డే
నుఁగు పలుగొమ్ములు । దగినమెకము
ఘూత్తి బత్తులమెకం । బన దంతిపే ళ్లగుఁ
బుట్టకూటిమెకంబు । బొచ్చుమెకము
వెనుచూపుమెక మెల్లు । వెలినోటిమెక మన
భల్లూకనామముల్ । పరఁగు గొరిజ
తే. గొరిసె యన ఖుర మమరును । గొరసంగ

నఖము తగు జోడనలు రవ కెనడలు నడ్డ
వేడెములు పర్వు లనఁ జుట్టు కెవేడెము లనఁ
బంచధారలనామముల్ కె పరఁగు సాంబ. 72

టీ. సిబ్బె... మెకము=సిబ్బెములు (పొడలు)గలశరీరముతోఁగూడిన మృగము, గబ్బు... మెకము=మదజలముకంపుగలచెక్కులతోఁ గూడిన మృగము, గొప్ప... మెకము=గొప్పయడుగు గలమృగము, ఎక్కుడుమెకము = మహామృగము, గారు ॥రూ॥ గవురు, చెయ్యిగలమెకము=తొండముగలమృగము-కరి, రెంటఁద్రాగుడు=రెంటిచే (అనఁగా తొండముచేతను నోటిచేతను) ద్రాగునది-ద్విపము, ఏనుఁగు ॥పా॥ ఏనిక, పలు... మెకము=పండ్లే (అనగా దంతములే) కొమ్ములుగా నొప్పినమృగము, హత్తి (ప్ర హస్తి), బత్తల మెకము=పెద్దతలగల మృగము-౧౩=గజము. పుట్ట... మెకము=పుట్టకూటిని (అనఁగా చీమగ్రుడ్లతోఁగలసిన పుట్టమట్టిముద్దను) దినునట్టిమృగము, బొచ్చు మెకము=శరీరమెల్ల బొచ్చుదట్టముగాఁగలమృగము. వెను... మెకము=వెనుకచూపులుగలమృగము, ఎల్గు ॥రూ॥ ఎలుఁగు-ఎలువు, వెలి... మెకము=తెలుపైనమోరగలమృగము-౭=భల్లూకము. గొరిజ, గొరిసె-౨=ఖురము. గోరు= నఖము. జోడనలు=ధారితకము; రవనడలు=రవగాలు-అస్కందితము, అడ్డవేడెములు, పర్వులు, చుట్టువేడెములు-ఈ ౫ ను అశ్వపు పంచధారలు.

సీ. పసి గిడ్డి మొద వావు కె పసరము తొడు కనఁ
బశువుపేళ్లగు గిబ్బి కె బసవఁ డాల
పోతు నాఁబోతు మూఁ కెపురముదా ల్పెద్దు ము
క్కంటిమా వన వృషాఖ్యలు దనర్చుఁ
గోడె గిత్త యనంగఁ కె గొఱలు నుక్షాఖ్యలు
క్రేపు పడ్డయు దూడ కె లేఁగ పెయ్య
యన వత్సనామంబు కె లలరును నెనుపెంటి

బఱ్ఱె నా మహిషికిఁ ఽ బఱఁగు దుంత
తే. దున్నపో తన మహిష మౌ ఽ దొడ్లు తొట్టు
పట్టు లనఁగ గోస్థానముల్ ఽ పరఁగు మంద
కదుపు పదు వనఁ జెలఁగు గోగణము పాగ
లాయ మన నొప్పు వాజిశాలకును సాంబ. 73

టీ. పసి, గిడ్డి, మొదవు, ఆవు, పసరము, తొడుకు-౬=పశువు. గిబ్బ, బసవఁడు, ఆలపోతు, ఆఁబోతు, మూఁపురముదాల్పు = కకుదముదాల్చినది, ఎద్దు, ముక్కంటిమావు=శివునిగుఱ్ఱము-౭=వృషభము. కోడె, గిత్త-౨=ఉక్షము. క్రేపు, పడ్డ, దూడ, లేఁగ, పెయ్య ‖రూ‖ పేయ-౬=వత్సము. ఎనుపెంటి(ఎనుము + పెంటి), బఱ్ఱె-౨=మహిషి-గేదె. దుంత, దున్నపోతు-౨=మహిషము. దొడ్లు, తొట్టుపట్టులు-౨=పసులకొట్టము. మంద, కదుపు, పదువు-౩=గోసమూహము. పాగ ‖రూ‖ పాగా, లాయము-౩=అశ్వశాల.

సీ. సింగంపుగొంగ దచ్చియడుగులమెక మ
నఁగ శరభాఖ్యలౌఁ ఽ దగరు జంట
మొగమువేలుపుతేజి ఽ పొట్టేలు గొఱియపో
తేడిక యన మేష ఽ మెసఁగు నిఱ్ఱి
నులికొమ్ముమెక మన ఽ వెలయుఁ గృష్ణమృగంబు
జింక లేడన మృగి ఽ చెలఁగుఁ బిల్లి
చీలి యనంగ మార్జాల మౌఁ గుందేలు
చెవులపో తనఁగ రంజిలు శశంబు
తే. నొంటె లొట్టిపిట్ట యనఁగ ఽ నుష్ట్రి మమరుఁ
గణితి కణఁ జనఁ దనరు గోకర్ణమృగము
పిక్కమెక మెండ్రిమేఁతరి ఽ నక్క బుద్ధి
మెక మనఁగ జంబుకాఖ్యలు ఽ మెఱయు సాంబ. 74

టీ. సింగంపుగొంగ=సింహమునకు విరోధి, దచ్చి... మెకము=ఎనిమిది కాళ్లమృగము-౨=శరభమృగము. తగరు, జంట... తేజి=రెండుముఖములు గలదేవుఁడగునగ్నికివాహనము,పొట్టేలు॥రూ॥ పొట్టెలు, గొఱియపోతు॥రూ॥ గొఱ్ఱియపోతు-గొఱ్ఱెపోతు, ఏడిక-౧=మేషము. ఇఱ్ఱి,నులి... మెకము=మెలిగానుండుకొమ్ములుగలమృగము - ౨=కృష్ణమృగము (మగజింక). జింక, లేడి ॥రూ॥ లేటి-౩=ఆఁడుజింక. పిల్లి, చీలి-౨=మార్జాలము. కుందేలు ॥రూ॥ కుందెలు,చెవులపోతు-౩=శశము. ఒంటె ॥రూ॥ ఒంటియ, లొట్టిపిట్ట ॥రూ॥ లొట్టిపిట-లొటిపిట్ట-లొటిపిట ॥పా॥ లొట్టియ-లొట్టె-లొట్టెనుఁగు - ౧=ఉష్ట్రము. కణితి ॥రూ॥ కడితి, కణఁజు ॥రూ॥ కడఁజు - ౪ = గోకర్ణమృగము. పిక్కు-మెకము=వంచనగలమృగము - వంచకము, ఎండ్రిమేఁతరి=ఎండ్రకాయలు ఆహారముగాఁగలది, నక్క, బుద్ధిమెకము - ౪=జంబుకము.

సీ. కొమ్మమెంకిమెకంబు తిమ్మఁడు వెకిరింత
    కోఁతి నాఁ గపిపేళ్లఁ గొఱలుచుండు
  జల్లితోఁకమెకంబు సవరంపుమెక మనఁ
    జమరికం జనుఁ బంది చప్పరింత
  కొమ్ముకాఁ డూటమెకమ్ము వేఁపులమిత్తి
    ముస్తెలమేపరి మోటుమెకము
  వాలుమెకంబు రోబంటరి యొంటరి
    ముట్టెమెకము పీఁటవెట్టుమెకము
తే. ఏకలము గుర్గురిం తన నెసఁగు దంష్ట్రి
  పొడమెకము దుప్పి యనఁ బొలుపడరు రామ
  మృగము మనుఁబోతనఁగ బుశ్యమృగము దనరు
  బల్లి గౌళన ముసలికిఁ బరఁగు సాంబ. 75

టీ. కొమ్మ..మెకము = చెట్లకొమ్మలు వాసస్థానముగాఁ గలమృగము-శాఖామృగము, తిమ్మఁడు, వెకిరింత=వెక్కిరించునది, కోఁతి ॥రూ॥ క్రోఁ

తి - ౫=వానరము. జల్లితోఁకమెకము=వెండ్రుకలు కుచ్చుగా తోఁకయందుఁగల మృగము, సవరపుమెకము - ౨=చమరీమృగము. పంది, చప్పరింత=చప్పరించునది, కొమ్మకాఁడు, ఊఁటమెకము = దృఢమైనమెకము, వేఁపులమిత్తి=కుక్కలను జంపునది, ముస్తెలమేపరి=ముస్తలనుదినునట్టిది, మోటుమెకము - *మోటుపయోగింపఁబడు మృగము, వాలుమెకము = క్రూరమృగము, కోబంటరి, ఒంటరి, ముట్టెమెకము=ముట్టెగలమృగము, పీఁటవెట్టుమెకము=పాదుకొని కదలకకూర్చుండుమృగము, ఏకలము, గుర్గురింత=ఘుర్ఘురధ్వని సేయునది- ౧౮=పంది. పొడమెకము=మచ్చలుగలమృగము, దుప్పి-౨=రామమృగము. మనుఁబోతు=ఋశ్యమృగము. బల్లి, గౌళి - ౨=బల్లి.

సీ. తోఁడేలు గోఁటియలకీసూడన వృకమొప్పు
ముంగిస వెంట్రువ కి ముంగి యనఁగ
బభ్రువు తగుఁ గొక్కు కి పందికొక్కన మూషి
కకుఁ బొల్చు గాడిద కి గాలిగాఁడు
చలువగుఱ్ఱము రేవుకిజక్కి యన ఖరాఖ్య
లగు మొఱఁగుడు జాగికిలమ్ము కుక్క
వేఁపి నా శునకంబు కి వెలయును దొండ యూ
సరవెల్లి యనఁ దగు కి సరటమునకుఁ
తే. జిట్టెలుక యన బాలమూకిషికకుఁ బొల్చు
నుడుము తేళ్లమేపరి యన కి నొనరుచుండు
నవని గోధేరనామధేకియములు మహిత
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీకిసాంబమూర్తి. 76

టీ. తోఁడేలు ||రూ|| తోఁడేలు, గోఁటియలసూడు=గొఱ్ఱెలకుశత్రు

* మోటు అనఁగా పందియొకట మనుష్యాదిరూపముగా వేఁటకాండ్రు మఱుఁగుకై నిలిపెడుకపటలక్ష్యము.

వు - ౨=వృకము. ముంగిస, వెంట్రువ, ముంగి - ౩=బభ్రువు. కొక్కు, పం
దికొక్కు - ౨ =మూషిక. గాడిద ॥రూ॥ గాడ్ద, గాలిగాఁడు, చలువగుఱ్ఱ
ము=చాకలి చలువసేయువస్త్రములను మోయుగుఱ్ఱము, రేవుజక్కి = చాకలి
రేవున నుండుగుఱ్ఱము (చాకలికి గుఱ్ఱమువలె నుపయోగించునదనిభావము)..
౫=ఖరము. మొఱుగుఁడు=మొఱుఁగునట్టిది, జాగిలము, కుక్క, వేఁపి - ౮=
శునకము. తొండ, ఊసరవెల్లి-౨=సరటము. చిట్టెలుక (చిఱు + ఎలుక)=బా
లమూషిక. ఉడుము, తేళ్లమేపరి=తేళ్లను భక్షించునది -౨=గౌధేరము.

సీ. తంతువాయ మగుఁ బాఁదట్టుపురువు సన్న
        పిల్లి సాలీఁడన ఽ రాళ్లరాసి
    గాఁడు గరిమిడి యెల్క యన నాఖువు దగు
        నెఱకలు చట్టుపల్ ఽ గఱులు ఱెక్క
    లనఁ బక్షములు పొల్చు ఽ లావు లీఁక లనఁగఁ
        బర్ణంబు లగు గువ్వ ఽ పక్కి పిట్ట
    పులుఁ గనఁ బక్షికి ఽ వెలయు మదికొలంకు
        పులుఁగు తెల్లనిపిట్ట ఽ నలువతేజి
తే. పాలు నీరును వెలిసేయుపక్కి యంచ
    యన మరాళంబు తగుఁ గెంపుఁకనులపులుఁగు
    తలిరుమేఁతరి సాఁకుమఁపులుఁగు మావి
    కొమ్మయిలుపుల్గు కోయెల ఽ కోయి లనఁగఁ
    బరభృతమునామధేయముల్ ఽ పరఁగు సాంబ. 77

టీ. పాదట్టుపురువు ॥రూ॥ పాదొట్టుపురువు=బూసిని గలిగించుపురు
వు, సన్నపిల్లి, సాలీఁడు - ౮=తంతువాయము (సాలెపురుగు). రాళ్లరాసి
గాఁడు, గరిమిడియెల్క - ౨=ఆఖువు (రాజమూషకము). ఎఱకలు, చట్టు
పలు ॥రూ॥ చెట్టుపలు, గఱులు, ఱెక్కలు - ౫=పక్షములు. లావులు, ఈఁ

కలు–౨=పర్ణములు. గువ్వ, పక్కి–(ప్ర. పక్షి), పిట్ట, పులుఁగు–౭=పక్షి. మది కోలఁకుపులుఁగు=మానససరస్సుపక్షి, తెల్లనిపిట్ట=తెల్లనిపక్షి, నలువ తేజి = బ్రహ్మవాహనము, పాలు నీరును వెలిసేయుపక్కి=క్షీరనీరముల వేఱుపఱచు పక్షి, అంచ – ౫=హంస. కెంపుకనులపులుఁగు=ఎఱ్ఱని కన్నులుగలపక్షి, తలిరు మేఁతరి=చిగురును భక్షించునది, సాఁకుడుపులుఁగు=అన్యపక్షులచేఁ బెంపఁ బడినపక్షి – పరపుష్టము, మావి...పుల్గు=మామిడికొమ్మ వాసస్థానముగాఁ గల పక్షి, కోవెల, కోయిల – ౬=కోకిల.

సీ. పచ్చఱెక్కలపుల్గు – పచ్చవిల్తునితేజి
 పలుకులపులుఁగు నాఁ – జిలుక చిల్క
యనఁగ శుకాభిఖ్య – లగు బట్టికాఁడు గో
 ర్వంక గోరింక గోరంక యనఁగ
శారికాహ్వయము లెసంగు నట్టువపిట్ట
 నెమ్మి జుట్టుఁబులుఁగు – నెమిలి నమిలి
పురి విప్పియాడెడిపులుఁగు కన్నులు గల
 పులుఁ గన బర్హికి – వెలయుచుండు
తే. జంటపిట్ట బటువుగువ్వ – జక్కవ యనఁ
 గోకనామంబు లగు మంచుగ్రోలుపుల్గు
 నిప్పలను మ్రింగుపులుఁగు వెన్నెలపులుఁ గన
 నపురును జకోరనామధేయములు సాంబ. 78

టీ. పచ్చఱెక్కలపుల్గు = పచ్చని ఱెక్కలుగలపక్షి, పచ్చవిల్తుని తేజి=మన్మథునిగుఱ్ఱము, పలుకులపులుఁగు=మాటలు నేర్చుకొనుపక్షి, చిలుక, చిల్క – ౫=శుకము. బట్టికాఁడు, గోర్వంక ‖రూ‖ గోరువంక – గొరువంక, గోరింక, గోరంక – ౬=శారిక. నట్టువపిట్ట=నాట్యమాడుపక్షి, నెమ్మి ‖రూ‖ నమ్మి, జుట్టుఁబులుఁగు=తలయందు సిగగలపక్షి–శిఖి, నెమిలి, నమిలి, పురివి

ప్పియాడెడు పులుఁగు, కన్నులుగలపులుఁగు = పురులయందుఁ గన్నులవంటి యాకారములు గలిగియుండుపక్షి - ౨=బర్హి. జంటపిట్ట=పోతును పెంటి యు జంటగా నుండుపక్షి, బటువుగువ్వ=గుండ్రనిపక్షి, జక్కవ - ౩ = చక్ర వాకము. మంచు గ్రోలుపుల్గు, నిప్పులను మ్రింగుపులుఁగు, వెన్నెలపులుఁగు - ౩ = చకోరము.

సీ. విరితేనెత్రావుడు మరునల్లె బమిపుర్వు
తుమ్మెద తేఁటి ముద్దుగలకాళ్ల
పురుగన భ్రిమరంబు పొలుచు లకోరీలు
బకదారు లొడ్డీలు పల్లటీలు
పావురములు నేలపల్లటీల్ కూకీలు
పావురా లంతరపల్లటీలు
సురటీ లనంగఁ బొల్చుచు గలరవములు
కొక్కెర కొంచయుఁ గొక్కరాయి

తే. యనఁగఁ గ్రౌంచాఖ్య లగుఁ గొంగ యన బకంబు
జాలె జలకట్టె యణుజు వేసడము లగుడు
జావడము వారణము బైరి సాళువంబు
కనిసెరము చెంచడము డేగ యనఁగఁ దనరు
శ్యేనమునకు మునీశ్వరారాధిన సాంబ. 79

టీ. విరితేనెత్రావుడు=మకరందమును గ్రోలునది - మధుపము, మరునల్లె=మన్మథుని యల్లెత్రాడు, బమిపుర్వు=భ్రిమరము, తుమ్మెద, తేఁటి, ముద్దుగలకాళ్లపురుగు = (౩ × ౨) ఆఱుకాళ్లపురుగు - షట్పదము - ౬=భ్రిమరము. లకోరీలు, బకదారులు, ఒడ్డీలు, పల్లటీలు, పావురములు, నేలపల్లటీలు, కూకీలు, పావురాలు, అంతరపల్లటీలు, సురటీలు, ౧౦=పారావతములు (పారావతభేదముల పేళ్లుగా గ్రహింపఁదగును). కొక్కెర, కొంచ, కొక్కరాయి - ౩=క్రౌంచపక్షి. కొంగ=బకము. జాలె ॥రూ॥ జాలియ, జలకట్టె ॥రూ॥

జలకట్టియ॥ పా॥ సెలకట్టె, అణుజు ॥రూ॥ అడుజు, వేసడము, లగుడు, జావడము, వారణము, బైరి ॥రూ॥ బయిరి, సాళువము ॥రూ॥ సాళ్వము, కనిసెరము, చెంచడము, డేగ - ౧౫ = శ్యేన (భేద)ములు.

సీ. కరువలిమేఁతరి కంటివిన్కరి పాము
పుట్టకాఁపరి త్రాఁచు చుట్టపురుగు
విసముతాలుపు చిల్వ బుసపుర్వు నా భోగి
వెలయుఁ జిలువఱేఁడు వెన్నుపాన్పు
తడవులనిదుపఁడు తరిగట్టుత్రాఁ డన
నహిపతి కగు నజ్జయలుగుపులుఁగు
కోడి పుం జన నొప్పుఁ గుక్కుటనామముల్
గుడ్లగూబ పగటికగ్రుడ్డి గూబ
తే. యనఁగ ఘూకాభిధానంబు లగు లకుముకి
మీనవల్లంకి పొదలిక మీలగొంగ
యనఁగఁ జను వర్తికకుఁ బేరు లమరు దివ్వె
యార్పు మిడుత తన శలభాఖ్య లమరు సాంబ. 80

టీ. కరువలిమేఁతరి=వాయువును భక్షించునది - పవనాశనము, కంటివిన్కరి=కన్నులచే వినునది - చక్షుశ్శ్రవము, పుట్టకాఁపరి=వల్మీకమున వసించునది, త్రాఁచు, చుట్టపురుగు=చుట్టగాచుట్టుకొనుపురుగు - చక్రి, విసముతాలుపు=విషమును ధరించునది- విషధరము, చిల్వ ॥రూ॥ చిలువ=విషము గలనోరుగలది, బుసపుర్వు=బుసకొట్టుపురుగు - ౯=సర్పము. చిలువఱేఁడు=సర్పములరాజు, వెన్నుపాన్పు=విష్ణువుపడుక, తడవులనిదుపఁడు=చిరకాలముగా నుండునది, తరిగట్టుత్రాడు=మంథరపర్వతమునకు సముద్రమథనకాలమున కవ్వపుఁత్రాడుగాఁ గట్టఁబడినది - ౮=ఆదిశేషుఁడు. అజ్జ..పులుఁగు = పాదములేఆయుధముగాఁ గలపక్షి - చరణాయుధము, కోడి, పుంజు - ౩=కుక్కుటము.

గుడ్లగూబ, పగటిగ్రుడ్డి = దివాంధము, గూబ - 3=ఘూకము. లకుముకి, మీన వల్లంకి ॥రూ॥ మీనవల్లిక, పొదలిక, మీలగొంగ=చేఁపలవిరోధి - 4=వర్తిక. దివ్వెయార్పు=దీపముల నార్పునది, మిడుత - 2=శలభము.

సీ. కాటుకపిట్ట కూఁకటిగువ్వ యేట్రింత
పులుఁగులగదుమరి కై పోలిగాఁడు
నాఁగ భరద్వాజనామముల్ తగు గబ్బి
లము గబ్బిడా గబ్బిలాయి చీకు
రా యనంగనుఁ దైలపాయి కాఖ్యలు చెల్లు
బ్రమానుదొలుచుపిట్ట కై బ్రమానుపోటు
ననఁగ దార్వాఘాటమున కగు బెగ్గుర
మన సారసమ్మున కై కలరు నీరు
తే. కట్టె నీరుపా మన నలగర్ద మలరుఁ
బుడమిచెవి పాములబిడారు కై పుట్ట యనఁగ
మించు వల్మీకనామముల్ కై మెట్టు తాప
మెట్టిక యన సోపానాఖ్య కై మెఱయు సాంబ. 81

టీ. కాటుకపిట్ట, కూఁకటిగువ్వ, ఏట్రింత, పులుఁగులగదుమరి=పక్షుల నుగదుమునది, పోలిగాఁడు ॥రూ॥ పోలఁడు - 5=భారద్వాజము. గబ్బిలము, గబ్బిడా ॥రూ॥ గబ్బిడాయి, గబ్బిలాయి, చీకురాయి ॥రూ॥ చీకురువాయి- 5=తైలపాయిక. బ్రమానుదొలుచుపిట్ట, బ్రమానిపోటువు - 2=దార్వాఘాటము (వడ్రంగిపిట్ట). బెగ్గురము=సారసపక్షి. నీరుకట్టె ॥రూ॥ నీరుకట్టియ, నీరుపాము - 3=అలగర్దము. పుడమిచెవి = భూమికర్ణము, పాములబిడారు=సర్పములస్థానము, పుట్ట - 3=వల్మీకము. మెట్టు ॥పా॥ మెటిక, తాప, మెట్టిక - 4=సోపానము.

సీ. గుమికాఁడు కాకి నాఁ కై గొఱలుఁ గాకముపేళ్లు

గ్రద్ద యనంగ గృ|ధ్రంబు వెలయు
జరగు గుబ్బిలికాఁడు | సకినాలు వెలయించు
పక్కి పగటిచీకు | పైఁడికంటి
యనఁ గనకాక్షికిఁ | దనరు జవాది జ
వ్వాజి యనఁగ సాంక|వము దనర్చు
కస్తూరి వీణియ | కస్తురి యనఁ బొల్చు
మృగనాభి చట్టపు|మెకము పునుఁగుఁ
తే. బిల్లి యొత్తెడుపిల్లి నాఁ | బేర్లు వెలయు
గంధిలమునకుఁ జాతకా|ఖ్యలు దనర్చు
వానకోయిల మబ్బునీ|రానుపిట్ట
యనఁగఁ గైలాసశైలవి|హార సాంబ. 82

టీ. గుమికాఁడు, కాకి - ౨ = కాకము. గ్రద్ద ॥రూ॥ గద్ద (ప్ర. గృధ్రము) - ౨=గృధ్రము. గుబ్బిలికాఁడు ॥రూ॥ గుబిలి, సకినాలు...పక్కి = శకునములను దెలుపుపక్షి, పగటిచీకు=పగటిపూఁట గ్రుడ్డిగానుండునది, పైఁడికంటి=బంగరువన్నె కనులుగలది - ౫=కనకాక్షి. జవాది ॥రూ॥ జవ్వాది - జవ్వాదు, జవ్వాజి ॥రూ॥ జవాజి- ౫=సంకుమదము. కస్తూరి (ప్ర. కస్తూరీ), వీణియ ॥రూ॥ వీణె, కస్తురి - ౪=మృగనాభి. చట్టపుమెకము=పునుఁగుచట్టము గలమృగము, పునుఁగుఁబిల్లి (పునుఁగు + పిల్లి), ఒత్తెడుపిల్లి - ౩=గంధిలము. వానకోయిల, మబ్బు...పిట్ట=మేఘజలమును ద్రావుపక్షి - ౨=చాతకము.

సీ. పొడకోడి కానపుం | జడవిపుం జన వన
కుక్కుటం బగు బొల్లి|కోడి నీరు
కోడి యనఁగ జల|కుక్కుటంబు దలిర్చుఁ
జిట్ట పిచ్చిక యూరఁ|బిచ్చిక యనఁ
దగుఁ జటకమున కౌ | దాఁటరి చలికాపు

కప్ప యనఁగ భేక కై మొప్పు జలగ
నల్లత్రాగు డన రాజిల్లు జలూకము
మొగటిపురుపు గోడకైపురువు నల్లి
తే. నాఁగ మత్కుణ మగు నీవ కై యీఁగ యనఁగ
మక్షికను నొప్పు ములుపుర్వు కై మంటితిండి
తే లనఁగ వృశ్చికంబు వర్తిల్లు ఱొచ్చు
పురుగు దోమన మశకంబు కై పరఁగు సాంబ.   83

టీ. పాడకోడి, కానపుంజు, అడవిపుంజు – ౩=వనకుక్కుటము. బొల్లికోడి,నీరుకోడి – ౨=జలకుక్కుటము. పిట్ట, పిచ్చిక ॥రూ॥ పిచ్చుక, ఊరఁబిచ్చిక (ఊరు + పిచ్చిక)–౪=చటకము. దాఁటరి=గంతులువేసిచరించునది–ప్లవము, చలికాపు=చలికాలమున (అనఁగా వర్షాకాలమున) కలుగునది – వర్షాభువు, కప్ప – ౩=మండూకము. జలగ, నల్లత్రాగుడు=నెత్తురును పీల్చునది – ౨=జలూకము. మొగటిపురువు, గోడపురువు, నల్లి – ౩=మత్కుణము. ఈవ,ఈఁగ–౨=మక్షిక. ములుపుర్వు=కొండిగలపురుఁగు, మంటితిండి=మన్నుదినునది, తేలు – ౩=వృశ్చికము. ఱొచ్చుపురుగు, దోమ – ౨=మశకము.

క. ప్రీతిని భవదంకిత మగా
నీతిర్యగ్వర్గు జగము కై లెన్నఁగ లోకా
తీతంబై పూతంబై
ఖ్యాతంబై ధరను వెలయుఁ కై గావుత సాంబా.   84

తా. సాంబమూర్తీ! ప్రీతిగలుగునట్లు నీ కంకితము సేయఁబడిన యీ తిర్యగ్వర్గు, జనము లెన్నఁగా లోకోత్తర మైనదియుఁ బవిత్రమైనదియుఁ బ్రసిద్ధిచెందినదియు నై భూమియందు విలసిల్లునుగాత.

తిర్యగ్వర్గు సంపూర్ణము.

నానార్థవర్గు.

క. శ్రీనాయకసాయక వా
ణీనాయకముఖ్యవినుత । నీపేరిట నే
నానార్థవర్గుఁ జేసెద
నానార్థము లొసఁగి ప్రోవు । ననుఁ గృప సాంబా. 85

తా. లక్ష్మీనాథుఁ డగువిష్ణువు బాణముగాఁ గలవాఁడా! బ్రహ్మ మొదలగు వారిచే స్తోత్రము చేయఁబడినవాఁడా! సాంబమూర్తీ! నేను నీకంకితముగా నానార్థవర్గును రచించెదను. నాకు ననేకార్థముల నిచ్చి రక్షింపుము.

సీ. గుణమున కాటకుఁ । గోపు నా విలసిల్లు
    గోఁతికి శాఖ కొఁ । గొమ్మ యనఁగ
శకలంబునకును మాటకుఁ బలు కన మించు
    నినువును గోవు నాఁ । బసి యనంగఁ
గటికిఁ బై పూరికిఁ । గప్పనఁ జెన్నొందుఁ
    గొట్టుకుఁ గడమ కొఁ । గొఱఁత యనఁగ
మగగుఱ్ఱమునకు గుఱ్ఱమున కొ గుండన
    నెలకు జాబిల్లి కొ । నెల యనంగ
తే. నూటకును జేవకుఁ దనర్చు । నూట యనఁగ
వేఁడుటకుఁ గాఁకకుఁ దలిర్చు । వేఁడి యనఁగ
నంకమునకు బిడ్డకును గం । దనఁగఁ బరఁగు
లలితమునిమానసాబ్జరోలంబ సాంబ. 86

టీ. 1. కోపు=గుణము (అల్లెత్రాడు), ఆట. 2. కొమ్మ=స్త్రీ, చెట్టు కొమ్మ. 3. పలుకు=శకలము (తునక), మాట. 4. పసి=నినుపు, గోవు. 5. కప్పు=కటి (నలుపు), ఇంటిమీఁదిపూరి. 6. కొఱఁత=కొట్టు (ఉరి), తక్కువ.

7. గుండు=మగగుఱ్ఱము, గుల్మము. 8. నెల = చంద్రుఁడు, మాసము. 9. ఊట=ఊరెడునీరు, చేవ. 10. వేఁడి=ప్రార్థించి (వేఁడుధాతువు క్త్వార్థకము), కాఁక (ఉష్ణము). 11. కందు=కళంకము, బిడ్డ.

సీ. ఈఁతచెట్టును లోఁతు కీనీఁత యనఁ జెలంగు
 నజ్జకు గ్రింది కౌ కడుగ నంగ
మాల్మికి నడత కౌకమ్మగు నలవాటన
 నమ్మకు నవ్వ కౌ కవ్వ యనఁగ
గోడుగును మఱునాఁడు కెనలరు నెల్లి యనంగ
 నెఱ్ఱకుఁ దిండి కౌ కెర యనంగ
విరికె నొప్పుటకును కెలయు నల రనంగఁ
 బేరును దండ యాఁ కౌ బేరనంగఁ
తే. నది యనుటకు భంగమున కౌ కల యనంగ
 నాత్రమునకు వృత్తమున కౌ కక్కఱ యన
 నాలమునకుఁ బలుకుట కౌ కని యనంగ
 నంబరధునీలసజ్జటాకడంబ సాంబ. 87

టీ. 1. ఈఁత=ఈఁతచెట్టు, లోఁతు. 2. అడుగు=పాదము, క్రిందు. 3. అలవాటు=మాలిమి (మచ్చిక), నడత. 4. అవ్వ=అమ్మ (తల్లి), అవ్వ (తల్లి తల్లి). 5. ఎల్లి=గోడుగు, మఱునాఁడు. 6. ఎర=ఆహారము, ఎఱ=ఎఱ్ఱ. 7. అలరు=పువ్వు, ఒప్పనగుట (క్రియ). 8. పేరు=నామము, దండ (సరము). 9. అల=అదియనుట, తరంగము. 10. అక్కఱ=ఆతురము, అక్కర=ఒక ఛందోవృత్తము. 11. అని=యుద్ధము, పలికి (క్రియ).

సీ. ములికికిఁ జెఱువుకోకపునకు న ల్లనఁ బొల్చు
 నైదును దాను నే కనన రహించుఁ
జెవిసొమ్మునకును దంకతువునుఁ బోఁగనఁ జెల్లు

బురిటికి సాటికిఁ ఽ బురు డనఁ దగు
నడవికిఁ జూడమి ఽ కగుఁ గాన యనఁ బొల్చుఁ
గల్లును తాయియుఁ ఽ గ ల్లనంగఁ
గంచుకొమ్మునకు శృంగమున కొఁ గొ మ్మనఁ
బాఁచికి దొంగ కొ ఽ నాఁ చనంగఁ
తే. గరువలికి దయ్యమునకు నొ ఽ గాలి యనఁగ
ఘటికయును దల్పుమల్కు నొ ఽ గడియ యనఁగ
నూటికిని మర్దనమున కొ ఽ నూ అనంగఁ
జటులదైతేయమదశైలశంబ సాంబ. 88

టీ. 1. అల్గు ॥రూ॥ అలుఁగు=ములికి, చెఱువుకోపు. 2. ఏను=ఐదు, నేను. 3. పోఁగు=చెవిసొమ్ము, తంతువు. 4 పురుఁడు=జాతాశౌచము, సాటి. 5. కాన=అడవి, (ద్రుతాంతమైనపుడు) చూడ ననుట. 6. కల్లు=మద్యము, తాయి. 7. కొమ్ము=కొమ్ముఅను కంచువాద్యము, ఎద్దులు మొదలైనవానికొమ్ము. 8. నాఁచు=పాఁచి, దొంగ. 9. గాలి=కరువలి (వాయువు), దయ్యము. 10. గడియ=ఘటిక, తలుపుగడె. 11. నూఱు=శతము, సన్నెగంట మర్దించుట.

సీ. కడుపుగడ్డయుఁ దూము ఽ నడరు బల్ల యనంగ
విటివికి శయ్య కొఁ ఽ బఱ పనంగఁ
గొముదికిని ద్రొక్కు ఽ కగు వెన్నెల యనంగఁ
బగలును గంటు నొఁ ఽ బగ లనంగ
సంగళ్లు నొకపోఁగు ఽ నగును బేఁట యనంగఁ
నెమిలికి మైత్రి కొ ఽ నెమ్మి యనఁగఁ
బసుపుతావికి వీథి ఽ కెసఁగు వాడ యనంగఁ
జలికిని గాలి కొ ఽ వలి యనంగఁ

తే. బట్టునకుఁ గొ మ్మనుటకు నొఁ | బ ట్టనంగ
ఖేదమునకు మూలమున కొ | వే ఱనంగ
ఫలమునకు వృద్ధునకుఁ దగుఁ | బం డనంగ
దాసహృదయకాసారకాసారదంబ సాంబ. 89

టీ. 1. బల్ల=కడుపులోనిగడ్డ, తూము. 2. పఱపు=విరివి, పడుక. 3. వెన్నెల=చంద్రిక, బ్రొమ్ము. 4. పగలు=పగటిపూఁట, కంటు (విరోధము). 5. పేఁట=అంగళ్లు, పేట = పోఁగు. 6. నెమ్మి = నెమిలి, మైత్రి. 7. వాడ=పసుపుత్రావి, వీథి. 8. వలి=చలి, గాలి. 9. పట్టు=దుకూలము (నామము), గ్రహించు (క్రియ.) 10. వేఱు=భేదము, వేరు = చెట్టుమూలము. 11. పండు=ఫలము, వృద్ధుఁడు.

సీ. సాముకూటమునకు | సరస కొ గరిడి నా
సౌరును ములికి యొఁ | దీ రనంగ
హయశాలకును బాగ | కమరుఁ బాగా యన
మావి కామ్రమున కొ | మావి యనఁగఁ
గాహళి కొకచెట్టు | కలరు *బూరుగ యన
జడితికి విరతి కొ | వడి యనంగ
హాన్నన కుపకృతి | కొనరు మేల్మి యనంగ
మురుగును సొగసు నొ | మురు వనంగఁ
తే. గళుకునకుఁ గంపకోట కొ | వెలుఁ గనంగ
మాను మనుటయుఁ దరువు నొ | మా ననంగఁ
జేవడికిఁ బోలిక కెసంగుఁ | గై వడి యన
డమరుశూలపాశాంకుశాంకడంబ సాంబ. 90

* వృక్షపరముగా 'బూరుగు' అనియు, వాద్యపరముగా 'బూరగ' అనియుఁ బయోగములు కనఁబడుచున్నవి కాని 'బూరుగ' అనురూపము మృగ్యము.

టీ. 1. గరిడి=సాముకూటము, సమీపము. 2. తీరు=సొరు (అందము), బాణము. 3. పాగా=అశ్వశాల, తలపాగ. 4. మావి=మావి (జరాయువు), మామిడిచెట్టు. 5. బూరుగ=బూరుగచెట్టు, ఊఁదెడి కాహళవాద్యము. 6. వడి=జడిలి (వేగము), పద్యములందలియతి. 7. మేలిమి=బంగారు, ఉపకారము. 8. మురువు=చేతిమురుగు, సొగసు. 9. వెలుఁగు=కళుకు (కాంతి), వెలుగు=కంపకోట. 10. మాను=విడుచు (క్రియ), మ్రాను (నామము). 11. కైవడి=చేతిపడి, పోలిక (అవ్యయము).

సీ. ఘూకంబునకుఁ జెవిగూబ కౌ గూబన
శిశువును బులియు నోఁ జిఱుత యనఁగఁ
సంధ్యవార్చుటకు సంజకు సందె యనఁ బొల్చు
బక్షియుఁ దరువు నోఁ బాల యనఁగ
నొకమ్రాఁకునకు వాతెఱకు మోవి యనఁ జెల్లు
రిక్కయు బొట్టు నోఁ జుక్క యనఁగఁ
గూరకు శ్వాసానకుఁ జెలంగు నూర్పన
హెచ్చు నెక్కుటయు నౌ నెక్కుడనఁగఁ
తే. గుచమునకుఁ దల్పుచీలకు గుబ్బ యనఁగఁ
బక్కకును గుణపమున కౌ బడు గనంగ
దళసరికిఁ బర్ణమునకు నౌ దళ మనంగ
శంబరాంకకపర్దావతంబ సాంబ. 91

టీ. 1. గూబ=గుడ్లగూబ, చెవిగూబ (కర్ణమూలము). 2. చిఱుత = శిశువు, చిఱుతపులి. 3. సందె=సంధ్యవార్చుట, సంధ్యాకాలము. 4. పాల= పాలపక్షి, పాలచెట్టు. 5. మోవి=ఒకానొకచెట్టు, పెదవి. 6. చుక్క=నక్షత్రము, నొసటిబొట్టు. 7. ఊర్పు=కూర, శ్వాసము. 8. ఎక్కుడు=హెచ్చు, ఎక్కుట. 9. గుబ్బ=కుచము (స్తనము), తలుపుచీల. 10. బడుగు=బక్క

(చిక్కనది), కుణపము (పీనుఁగు). 11. దళము (దేశ్యము)=దళసరి, (సంస్కృతము) ఆకు.

సీ. లేపన మెత్తకు ఽ లేపుటకుఁ దనర్చు
డా లనఁగాఁ గాంతి ఽ డాలుఁ బరఁగు
నాఁ డనఁ దగు నాదిఽనమునకు సీమకు
మిం చన జడలకు ఽ మీఱుట కగు
మోడి నా నల్కకుఁ ఽ బైఁడితున్కకుఁ జెల్లుఁ
బా రన బార యీఽరాఱు నొసరు
దండ నాఁ జెంతకు ఽ ధామంబున కెసంగు
సరి యన దండకు ఽ సమమున కగుఁ
తే. దోర మనఁగను స్థూలము ఽ నోముదార
మమరు నా ఱిత్తిగయును నూఁఽగారు నగును
గ్రుడ్డనఁగ నండమున కంధఽకునకుఁ బొసఁగు
నంబరతరంగిణీజటాఽడంబ సాంబ. 92

టీ. 1. లేపు=మెత్త, లేపుట. 2. డాలు=కాంతి, టెక్కెము. 3. నాఁడు=ఆదినము,నాడు=సీమ(దేశము). 4. మించు = మెఱుఁగుఁదీఁగె(నామము), మీఱుట (క్రియ). 5. మోడి=కోపము, బంగారుతునుక.6. బార=వ్యామప్రమాణము,పండ్రెండు.7. దండ=చెంత, పుష్పాదులదండ.8. సరి=దండ, సమము.9.తోరము=స్థూలమైనది, నోముదారము. 10.ఆఱు=షట్సంఖ్య, ఆరు=నూఁగారు. 11. గ్రుడ్డు=కోడి మొదలైనవానిగ్రుడ్డు, గ్రుడ్డివాఁడు.

సీ. కొ ప్పనఁగను వింటిఽకొనకును గబరి కొ
నెన్ను నా నెన్నున ఽ కెన్నుట కగు
న బ్బనఁగను దండ్రి ఽ కగపడమికిఁ జెల్లు
నవ్వ యనఁగఁ దండ్రి ఽ కక్క కమరుఁ

గలు పన మడిలోనికసవును బెరుఁగు నా
బా సన నానకు భాష కలరు
ద బ్బన గవ్వకు డంబంబునకుఁ బోల్చు
మే లన మరులకు మెచ్చున కగు
తే. బా లగును క్షీరమునకును భాగ్యమునకుఁ
గమ్మ యనఁ బత్త్రికకుఁ జెవికమ్మ కెనయుఁ
బాప యన బిడ్డకును గనుఁబాప కెనయుఁ
దాపసోత్తమవినుతికదంబ సాంబ. 93

టీ. 1. కొప్పు = వెంటికొన, కబరి. 2. ఎన్ను = సస్యాదులయెన్ను (నామము), గణించుట (క్రియ). 3. అబ్బ=తండ్రి, అబ్బక= దొరకను. 4. అప్ప=తండ్రి, అక్క. 5. కలువు=మడిలోనికసవు, పెరుఁగు. 6. బాస=ఆన, భాష. 7. డబ్బు=గవ్వ, డంబము. 8. మేలు=మరులు, మెచ్చు తెలుపుట. (॥పా॥ తాడన రజ్జువుఁ దాళముఁ దగు–తాడు=దారము, తాటిచెట్టు). 9. పాలు=క్షీరము, భాగము. 10. కమ్మ=జాబు, చెవికమ్మ. 11. పాప=బిడ్డ, కనుఁబాప.

సీ. పెర యనఁగాఁ దేనెపెరకు వింతకుఁ బోల్చు
మెఱుఁ గనఁ గాంతికి మించున కగు
బండ నాఁ దిట్టుకుఁ బలుఁగుఱాతికిఁ జెల్లు
బంతి నాఁ జెంతను బంక్తియు నగుఁ
బెరుఁ గన దధికిని వృద్ధికిఁ దనరారు
వేఁట నా గొఱియకు వేఁట కమరు
వెలి యన బయటికి వెల్లనకుఁ దనర్చు
వీ డన వదలును వీడు నలరు
తే. మ బ్బనఁగ మందుచొక్కును మబ్బును నగుఁ

బులు గనఁగ లాంఛనమునకుఁ । బులుఁగు కొదవు
నా లనఁగ గోవులకు భార్య । కతిశయిల్లు
శంబరాహితమదభిదాకోడంబ సాంబ. 94

టీ. 1 పెర=తేనెతెట్టె, పెఱ=అన్యము. 2. మెఱుఁగు—కాంతి, మెఱుపు. 3. బండ=తిట్టు, పలుఁగుఱాయి. 4. బంతి=చెండు, పంక్తి. 5. పెరుఁగు=దధి (నామము), పెరుఁగుట (క్రియ). 6. వేఁట=గొఱ్ఱె, వేఁట (మృగయ). 7. వెలి=బయలు, తెల్లన. 8. వీడు=వదలు (క్రియ), పట్టణము (నామము). 9. మబ్బు = మందుచొక్కు, మేఘము. 10. పులుగు=గుఱుతు. పులుఁగు=పక్షి. 11. ఆలు=ఆవులు (బహువచనము), భార్య (ఏకవచనము).

అవతారిక—ఈక్రింది యొకపద్యమున సంస్కృతాంధ్రములు రెండు నై నానార్థములు గలపదములను గొన్నిటిని దెలుపుచున్నాఁడు.

సీ. గురు వన నొజ్జకుఁ । బరువునకుఁ జెలంగు
నారి నా యల్లెకు । నాతి కెనయు
నూ రనఁ బల్లెకు । నూరువునకుఁ బొల్పుఁ
దమి యన రాత్రికిఁ । దమికి నమరుఁ
గరి యన దంతికిఁ । గప్పునకుఁ దనర్పుఁ
జింత నాఁ దింత్రిణి । చింత యొనరు
మూల యనఁగఁ గోణమునకు రిక్కకుఁ జెల్లు
మను వన బ్రతుకును । మనువు నగుఁ
తే. గూట మన శిఖరమునకు । గుంపున కగు
జాతి యన నన్వయమునకు । జాతి కెనయుఁ
బురి యనఁగ నెమ్మితోఁకకుఁ । బురికిఁ దనరు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీసాంబమూర్తి. 95

టీ. గురువు, ఇది (సంస్కృతమైనపుడు) ఉపాధ్యాయునకును, (తెనుఁగైనపుడు) పరువునకును పేరు. నారి=(సం) స్త్రీ. (తె) అల్లెత్రాఁడు, ఊరు = (తె) పల్లె, (సం) తొడ. తమి = (సం) రాత్రి, (తె) తమకము. కరి= (సం) ఏనుఁగు, (తెనుఁగున శకటరేఫయుక్తమైనపుడు) నలుపు. చింత=(తె) చింతచెట్టు, (సం) విచారము. మూల=(తె) కోణము, (సం) మూలానక్షత్రము. మనువు=(తె) బ్రతుకు, (సం) వైవస్వతాదులగు పదునలుగురికిఁ గలసామాన్యనామము. కూటము = (సం) పర్వతశిఖరము, (తె) గుంపు. జాతి = (తె) కులము, (సం) జాజిపువ్వు. పురి=(తె) నెమిలితోఁక, (సం) పట్టణము.

క. నిస్తులలక్షణకవి యగు
కస్తూరీరంగసుకవి ఘటియించిన యీ
ప్రస్తగు నాంధ్రనిఘంటు ప్ర
శస్తంబై వెలయుఁగాక జగతిని సాంబా. 96

సాంబమూర్తీ! అసమానుఁడై లాక్షణిక వేత్తయగు కస్తూరిరంగకవివరుఁడు రచించిన యీ మేలైన తెనుఁగునిఘంటువు ప్రఖ్యాతిచెందినదై జగమునందు విలసిల్లునుగాక.

క. ఈరుచిరాంధ్రనిఘంటు మ
హోరూఢి వహించి మించి యారవిశశిభూ
తారకమై తారకమై
తారక మాఁగాత సుకవితతులకు సాంబా. 97

సాంబమూర్తీ! మనోహరమైన యీ తెనుఁగు నిఘంటువు గొప్పయున్నతిని బొంది యతిశయించి సూర్యచంద్రభూనక్షత్రము లుండువఱకు నుండునదై సుందరమై కవిశ్రేష్ఠులసమూహములకుఁ దాను (పదార్థసందేహాదుల నుండి) దాఁటించునది యగును గాక.

సాంబనిఘంటువు

సమాప్తము.

	మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	TPLA 103B 154
పుస్తకం పేరు	ఆంధ్రుని [illegible]
తారీఖు	25/10/24
ముందు అట్ట	NO
వెనుక అట్ట	NO
మొత్తం పేజీలు	215
పెద్ద సైజు పేజీలు	NO
ఖాళీ పేజీలు	[illegible] VIII
లేని పేజీలు	NO
తయారు చేసినది	Ruksana
పేజీలు విడదీసినది	Ruksana
స్కాన్ చేసినది	Heena
పరీక్ష చేసినది	THASIN
పేజీలు సరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
స్కాన్ చెయ్యనివి	
తప్పులు	NO
[illegible]	Good